

6.118

33

TALLINNA POLÜTEHNILISE
INSTITUUDI TOIMETISED

ТРУДЫ ТАЛЛИНСКОГО
ПОЛИТЕХНИЧЕСКОГО ИНСТИТУТА

SEERIA B

Nr. 33

TÖÖJÕUPROBLEEME

(Poliitilise ökonoomia kateedri uurimusi IV)

TALLINN 1971

Er. 6.11

TALLINNA POLÜTEHNILISE INSTITUUDI TOIMETISED
ТРУДЫ ТАЛЛИНСКОГО ПОЛИТЕХНИЧЕСКОГО ИНСТИТУТА
SEERIA B Nr. 33 1971

TÖÖJÕUPROBLEEME

(Poliitilise ökonomia kateedri uurimusi IV)

25101 93

TALLINN 1971

Ep. 1012

1971
SERRIA B. N. 38

TOOLUUTROBLEME

(Väljaandis: 1971. aasta 1. jaanuaril)

Ep. 1012

1971

L. Brutus

LOODUS, INIMENE, ÜHISKOND

Loodus eksisteerib ka inimeseta, järelikult ka inimühiskonnata. Seevastu inimene ei saa eksisteerida väljaspool loodust ega inimühiskonda. Inimkonna majandusliku taastootmisprotsessi seisukohast kuulub ta üheaegselt mõlemasse ning sellisena sisaldab paratamatult mõlemat külge. Inimene kehastab seega nii loodusliku sisu kui ka selle sisu arenemiskäigule vastava inimühiskondliku vormi dialektilise ühtsuse nähtust, üldise ja erilise ühtsuse ajaloolise arenemise nähtust. Oma elu majandusliku taastootmise protsessis on inimene tootmise kandjaks. «Selle tootmise kandjate suhted loodusega ja üksteisega,» kirjutas Marx, «suhted, milledes need kandjad toodavad, — kõik need suhted kokku ongi ühiskond, vaadelduna tema majandusliku struktuuri seisukohast.»¹

Seda, et nende kahepoolsete — looduslike ehk aineliste ning ühiskondlike tootmissuhete ühtsust väljendavaks sõnmlülik, loomulikuks kandjaks ja keskpunktiks on inimene, püüame skeemaatilisel väljendada nii: *loodus — inimene — ühiskond*. Majandusteooria seisukohast on inimene seega duaalsete tootmissuhete kandja, nende dialektilise ühtsuse nähtus. Kuna ei saa olla inimest väljaspool loodust ega ühiskonda, siis peavad need inimelu taastootmise suhted olema mingil määral samaaegselt ka looduse taastootmise * ning täiel määral ühiskonna taastootmise suhted. Inimese ja looduse vaheliste tootmissuhete iseloomulikuks jooneks on, et inimene kasutab loodust oma tõeliste või ka kujuteldavate vajaduste rahuldamiseks, olgu siis heapere-mehelikult või mitte. Kuna lihtsas tööprotsessis inimene ise seisab loodusaine vastas kui loodusjõud, siis võib inimene ise esindada ka loodust, looduslikku keskkonda teiste inimeste suhtes,

* Niivõrd kui inimeluks vajalik looduslik keskkond (looduslikud ressursid) on taastoodetav.

¹ K. M a r x. Kapital, III kd., lk. 749.

luues viimaste jaoks niisuguseid tarbimisväärtusi, mis ei eksisteeri inimesest-tarbijast eraldi esinevate asjadena, vaid tarbitakse teenustena (kontsert, teatrietendus, ravimine, õpetamine, massaaž, soengute tegemine, jutlus jms.). Tarbiv inimene kasutab siin mitte niivõrd teise inimese tööga loodud eset, vaid teise inimese töös avalduvat tarbimisväärtust, töö enda vahetut kasulikku mõju inimesele. Teenuse ehk teene ja kasuliku eseme vahel pole põhimõttelist, metodoloogilist erinevust. «Teene ei ole midagi muud,» märgib Marx, «kui mõne tarbimisväärtuse — kas kauba või töö — kasulik mõju.»² Teenuse eraldamine esemest on vaid majandusteaduse metoodikasse kuuluv küsimus, mida ei või põhilisega — metodoloogiaga — segi ajada.

Iga tarbimisväärtuse, millel puuduvad inimesest eraldi seisva asja, eseme tunnused, või kus need tunnused pole küllalt eraldatavad või määravad teiste, mitteesemeliste tunnuste (töö enda vahetu kasuliku mõju) kõrval, võime kvalifitseerida teenuseks. Sellel eraldamisel võib olla teatav tähtsus tootmise planeerimise ja stimuleerimise süsteemide kujundamisel, kuid tootmise veel detailsem diferentseerimine on selleks siiski sootuks määravama tähtsusega. Teadus ei anna mingit erilist eelisseisundit esemetele (asjade kultusele, fetišismile) inimese enda ees, asjades akumuldeeritud tööle vahetult inimeses akumulääriva töö ees. Nende majanduslik tähtsus on võrdne, mõlemad on määratud rahuldama inimese vajadusi, mistõttu nende eraldamine ei omagi majandusteooria seisukohast põhimõttelist tähtsust. «Tõsiasja, et kõik tööliigid on võrdsed ja samaväärsed,» konstateeris Marx, «kuivõrd nad kujutavad enesest inimitööd üldse, — seda saladust saab alles siis dešifreerida, kui inimeste võrdsuse mõiste on juba omandanud rahva eelarvamuse püsivuse.»³

Inimese vajadusi rahuldavaid tarbimisväärtusi võib anda ainult loodus (kas vahetult, inimitööga vahendatult või inimitöö kujul). Need vajadused võivad olla niihästi tõelised kui ka kujuteldavad (quasivajadused), vaimsed või mittevaimsed (nn. materiaalsed vajadused), esemete või teenustega rahuldavad. Piiri tõmbamine iga paari sees on teatud määral tinglik, sest nagu elus ja eluta looduse vahel esineb üleminekuvorme, nii esineb neid ka siin. Pealegi annab nimetatud kolm paari olulisemaid tunnuseid (kuid neid võib olla ehk rohkemgi) kaheksa kombinatsiooni. Kommunistliku tootmisviisi eesmärgist lähtudes tundub kesket tähtsust omavat teaduslikult põhjendatud eralduspiiri tõmbamine just tõeliste ja kujuteldavate, quasivajaduste vahel, sest viimaste rahuldamiseks kulutatavad ressursid

² K. Marx. Kapital, I kd., lk. 171.

³ K. Marx. Kapital, I kd., lk. 60.

ei lähenda kommunismi eesmärgi saavutamist, vaid lähevad sellele eesmärgile kaduma. Eesmärk saavutatakse aeglasemalt kui see tegelikult võimalik oleks. Seda eralduspiiri ei saa määrata majandusteadus üksinda, see on kogu teaduse ühisülesanne, kusjuures see piir on pidevas muutumise, täiustumise seisundis.

Tõeliste vajaduste rahuldamiseks tehtav töö on oma loomu poolest, looduse ja inimese vahelise suhte ning igasuguse tootmise ideaalse lõppeesmärgi seisukohast tootlik töö, mida võiks nimetada looduslik-tootlikuks tööks. Quasivajaduste rahuldamiseks tehtavat tööd nimetame looduslik-quasitootlikuks tööks (looduslik seetõttu, et kasutatakse looduslikke ressursse, suhe loodus — inimene esineb ka siin). Kommunistlikule tootmisviisile eelnenud tootmisviisid — kapitalistlik tootmisviis kaasa arvatud ning nähtavasti tema just eriti — pole kuigi suutelised ega ka objektiivselt huvitatud oma taastootmisprotsessis tootlikku tööd quasitootlikust eraldama, mistõttu viimane esineb ehtsa tootliku töö rüüs. Relvastuse, alkoholi, narkootiliste ainete, mõttetu luksuse esemete, teadvust laostava «kunsti» saaduste tootmine, kaubalise prostitutsiooni ja hasartmängude tööstuslik viljelemine jms. võivad ajuti olla isegi kasulikud kapitali suurendamise ning lisaväärtuse tootmise allikad kui selleks on tõelise looduslik-tootliku töö sfäär. Tõeliste ja quasivajaduste keerukas põimumine ning nende kasvav mahtumine antagonistlike klassiühiskondade tootmise eesmärki teeb võimatuks ning mõttetuks igasuguse tootmise ideaalsest lõppeesmärgist lähtumise. Seetõttu ei ole kapitalismi puhul taolisi quasivajadusi rahuldavaid tootmisalasid otstarbekas vaadelda üksnes lisaväärtuse ümberjaotamise sfäärina, kuigi tootmise lõppeesmärgi seisukohast on seesugune tootmine mõttetu ning seega peetakse ülal tõelise looduslik-tootliku töö sfääri arvel. Ükski tootmisviis (suletud, kinnise, autarkilise tervikuna võttes) ei saaks ennast taastoota, kui ta piirduks üksnes quasitootliku tööga. Selle sfääri muutmine tootliku töö sfääriks tõstaks inimkonna tõeliste vajaduste rahuldamise taset tunduvalt. Quasitootliku ja tootliku töö sfääri vahelise niiri teatud tinglikkuse illustreerimiseks vaatleme alkoholi tootmist inimvajadusteks meie ühiskonnas. Alkohol ravimina või selle komponendina on tootliku töö produkt, alkoholne jook mõõdukalt tarbituna võib olla kahjutu lõdvestusaine vms. ning sellena samuti tootliku töö produkt. Alkoholi liigtarbimise kahjulikkus viitab ilmselt sellele, et tol juhul on alkoholi toodetud asjata, quasivajaduse rahuldamiseks, seega on töö olnud quasitootlik. Praktikas selgub tootja töö tootlik või quasitootlik iseloom sageli alles *post factum*, mitte tootmises endas, vaid tarbimises, s. t. taastootmis-

protsessi lõppfaasis. Seejuures võib tootmisel olla vahetult ühiskondlik iseloom, mis iseendast ei suuda veel takistada individuaalset liigtarbimist. Viimase vastu saab efektiivselt võidelda vaid teatud majanduslike eelduste korral. Seega pole jutt ainuüksi lihtsustatud või liberaalsest suhtumisest alkohoolsete jookide liigtarbimisse (mida küll ka esineb) ning sellele kulutatud quasitootliku töö tootliku tööna arvestamisesse. Probleem on nähtavasti ka selles, et kommunistliku tootmisviisi eesmärk ei suuda veel avalduda, ennast maksma panna kogu täiuses tunnetatud objektiivse paratamatusena.

Marx eraldas, uurides kapitalistlikku tootmisviisi, tõelisi vajadusi kujuteldavaist, quasivajadustest. Kuid Marx ei eraldanud looduslik-tootlikku tööd looduslik-quasitootlikust tööst, sest kapitalistliku tootmise eesmärk, kapitalistliku kaubatootmise tavalised reaalsed tingimused seda ei nõua ega ei võimaldagi.* See eraldamise katse oleks olnud kõrgema, kommunistliku tootmisviisi mõõdupuu rakendamine madalama tootmisviisi tingimustele ja seega enneaegne. Kommunistlik, teadusele tuginev ühiskond ei saa omakorda jääda madalama tootmisviisi stiihiliselt kujunenud ja ebateaduslikku elementi sisaldava kriteeriumi koostisosade mehhaanilisele ülevõtmisele ja kasutamisele. Kaubatootmise püsimine sotsialismi tingimustes ei tohiks tuhmistada pilku ega olla ületamatuks tõkkeks kommunistliku tootmisviisi eesmärgile vastava tootliku töö tõelise kriteeriumi teadusliku määratlemise ja rakendamise teel.

Suhete kompleksis *loodus — inimene* ei saa inimene esineda puhtal kujul, üksnes inimese kaju omava loodusjõuna, sest ta kuulub seda või teist tüüpi ühiskonda. Reaalses taastootmisprotsessis on meil seega tegemist mitte üksnes inimesega üldse, vaid nimelt teatud tüüpi ühiskondliku inimesega. Seega suhe *loodus — inimene* modifitseerub tahes-tahtmata suhteks *loodus — ühiskondlik inimene* (ehk *loodus — inimene — ühiskond*). Kuid selles duaalses kompleksisuhetes on inimene juba kas orjapidaja või ori, feodaal või sunnismaine talupoeg, kapitalist või palgatöölaine, või siis kogu ühiskonnale kuuluvate tootmisvahendite võrdõiguslik ühisomanik, või veel keegi muu. Kapitalismi puhul on kapitalist tootmise agendina suhetes loodusega ning kapitalistile allutatuna on suhetes loodusega ka palgatöölise klass. Kuna kapitalis kehastub kapitalisti ja palgatöölise vaheline ühiskondlik tootmissuhe, siis peaks suhe *loodus — ühiskondlik*

* Alles käegakatsutavalt laostava ulatuse võttev «magusa elu», *panem et circenses* tendents, relvastumine ja muu sarnane mõttetu ning ülemäärane tarbimine võib antagonistlikes ühiskondades tootmisega niivõrd teravasse vastuollu sattuda, et tõeliselt tootliku töö sfääri kandejõud ületatakse ning vana korda ei õnnestu enam päästa või ta satub sügava kriisi seisundisse. Vt. К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 46, ч. I, стр. 417.

inimene just nagu omandama vormi *loodus* — *kapital*. Reaalses tegelikkuses on aga ka loodusjõud allutatud kapitalile, kapitalistliku eraomanduse suhetele, mistõttu kapital — lisaks ühiskondlikule tootmissuhte — sisaldab endas ka looduslikku e. ainelist tootmissuhet. Seega on kapital loodusliku ja ühiskondliku tootmissuhte dialektilise ühtsuse ajalooline kategooria. Kapitaliseeritud ehk kapitalistlikuks eraomanduseks olevad tootlikud jõud on kapital. Esialgse üldise abstraktsiooni, duaalse kompleksuhte *loodus* — *inimene* — *ühiskond* asemel on kapitalismi puhul tegemist konkreetse kapitalisese, kapitalis kehasuva duaalse kompleksuhtega *tootlikud jõud* — *kapital* — *kapitalistlik eraomandus*. Kapitali kahest küljest moodustavad tootlikud jõud kapitali loodusainest koosneva sisu (kehastades suhet loodusega e. looduslikku, ainelist tootmissuhet). Teine külg — kapitalistlik eraomandus — moodustab sellele loodusainest koosnevale sisule enam või vähem vastava ühiskondliku vormi (kehastades suhet inimühiskonna ajaloolis-konkreetse vormiga e. ühiskondlikku tootmissuhet). Inimene-taastootja, looduse ja inimühiskonna dialektilise ühtsuse üldine kehasutus on vaid tootlike jõudude ühele kaubavormi võtnud komponendile — tööjõule taandatuna kadunud kõikvõimsa kapitali ja teda personifitseeriva kapitalisti varju, ehkki looduslik-tootlike palgatööliseteta poleks ei kapitali ega kapitaliste. Ometi on kapital oma tootmisviisi määrav aluskategooria, mistõttu Marxi põhiteosel ei saakski olla täpsemat ja lakoonilisemat pealkirja kui «Kapital».

Tootmise vahetuks eesmärgiks on alati (või võib sellele taandada) mingisugust ühiskondlikku tüüpi inimene — kas ürgkõigukonna liige, orjapidaja, feodaal, kapitalist või kommunistliku ühiskonna liige. Antagonistlikke klassiühiskondi iseloomustab seejuures asjaolu, et vaid suhteliselt väike osa inimühiskonnast (üksnes see osa, kes moodustab privilegeeritud valitseva klassi) kehastab, personifitseerib tootmise eesmärki. Valdav enamus — ekspluateeritavad — jäävad sellest eesmärgist krooniliselt väljapoole ning pole seetõttu täieõiguslikud inimesed. Nende osaks on töö ja loobumised valitseva klassi kasuks, nad on surutud eesmärgi saavutamise vahendi seisundisse.

Milline võiks olla üldise ja erilise ühtsuse *loodus* — *inimene* — *ühiskond* konkreetne kategooria kommunistliku tootmisviisi puhul? Selleks duaalseks ühtsuskategooriaks on ilmselt *tootmisvahendid* — *kommunistliku ühiskonna tootmisfond* — *kommunistlik omandus*, s. t. kommunistliku, üldrahvaliku omanduse moodustavad tootmisvahendid. Neid ei personifitseeri enam mingi valitsev klass, vaid kogu kommunistlik ühiskond ning seega ka iga selle ühiskonna liige võrdselt koos teiste liikmetega. Inimene pole enam üksnes tootlik jõud, vaid on eeskätt

tootmisvahendite omanik (ühisomanik), kes töötab. Midagi taolist esines juba inimkonna arenemise koidikul, kuid siis oli see tingitud inimese nõrkusest loodusjõudude ees, tootlike jõudude primitiivsusest — seega vastupidistest tingimustest, võrreldes kommunistliku tootmisviisiga.⁴

Ühiskondlikud tootmissuhted võivad olla kaht erinevat põhitüüpi — antagonistlikud või mitteantagonistlikud. Nii sisaldub ka tootmisfondide personifitseerimise kahes põhitüübis kas tootjate ja tootmisfondi antagonism (ühiskonna tootmisfondi personifitseerib valitsev klass) või nende loomulik ühtsus (ühiskonna tootmisfondi personifitseerib kogu ühiskond).

Tootmisviisi muutumisega muutub tootmisfondide struktuur ka looduslike e. aineliste tootmissuhete poolest. Ürgkogukonna tootmisfondi moodustab eelkõige kogukonna liikmete taastootmiseks monopoliseeritud loodus, eeskätt maa. «Maa on temale nii esialgseks toiduaidaks kui ka esialgseks töövahendite arsenaliks.»⁵ Järk-järgult suureneb ka töödeldud töövahendite osatähtsus tootmisfondis, milledest osa võib esineda kogukondlikule omandusele tugineva isikliku omanduse vormis.

Orjapidaja tootmisfond sisaldab lisaks tema poolt monopoliiseeritud loodusele (maale) ja töövahendele ka tootjat, orja ennast. Orjapidajale kuulub mitte üksnes orja tööjõud, vaid ori tervikuna, ta elu kaasa arvatud. Nii nagu loomasööt, mis on vajalik «häälitseva tööriista» kasutamiseks, kuulub tootmisfondi, nii kuulub orjapidaja tootmisfondi ka «kõneleva tööriista», orja ülalpidamis- ehk tarbimisfond.

Üsna keerukas on feodaali tootmisfondi struktuur. Olles vaheastmeks orjandusliku ja kapitalistliku ühiskonna vahel, sisaldab feodalism nii vana mõnevõrra inimlikumaks modifitseeritud elemente kui ka uue võrseid. Feodaali tootmisfondi võime vaadelda kahest ühiskondlikult erinevast osast koosnevana — feodaali majandis vahetult kasutatavast tootmisfondist ning sunnismaise talupoja kasutada olevast tootmisfondist, mis samuti kuulub feodaali maaomandusse nii nagu sunnismaine talupoegki, kellele feodaalil on mittetäielik omandiõigus. Talupoeg ja tema tarbimisfond ei ole seega veel täielikult eraldunud kogu tootmisfondist, mis kuulub feodaalile, on aga mõnevõrra iseseisvunud nii nagu talupoja tootmisfondki, mida ta kasutab enda ja osalt ka feodaali tootmis- ja tarbimisfondi taastootmiseks. Talupoja majapidamise piires esineb tootja ja objektiivsete tootmistingimuste loomulik ühtsus (vähearenenud, piiratud arenemisvõimalusi sisaldaval kujul). Kuid seegi ühtsus ei esine puhtal kujul, sest ta on allutatud otsesele välisele survele, feodaali võimusuht-

⁴ Vt. К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 46, ч. I, стр. 462.

⁵ К. Маркс. Капитал, I kd., lk. 161.

tele. Ta moodustab ju feodaali tootmisfondi koostisosa, kuulub feodaali maaomanduse juurde. See otsene vägivallasuhe, mis ei välista aga talupojal teatud majandusliku huvi tekkimise võimalust, ühendabki talupoja majapidamise tasemel esineva loomuliku ühtsuse (talupoja ja ta tootmisvahendid) feodaali tootmisfondi ülejäänud osaga. Tootja ja tootmisvahendite ühiskondlik-antagonistlik ühendamine väljendub siin selles, et feodaal laseb talle kuuluvat maad kasutada vaid talupojalt tasuta võõrandatava lisaprodukti eest (nii nagu töölinegi peab kapitalistile tasuta loovutama lisaväärtuse tootjate ja tootmisvahendite kapitalistliku ühendamise «hinnana»). Siiski on feodaali tootmisfondi aineiline struktuur veel üsna lähedane orjapidamisaegele, erinedes eeskätt ühiskondlike tootmissuhete struktuurilt.

Kapitalismile omane otsese mittemajandusliku sunni asendamine varjatud, majandusliku sunniga muudab oluliselt kapitalistliku tootmisfondi ehk kapitali ainelist struktuuri. Maa asemel tõusevad esiplaanile tehiskud tootmisriistad, mille võimsus kasvab koos loodusteaduste arenguga ja kasutamise laienemisega tootmises; teadus avaldab mõju ka toorainebaasi muutmisele. Tootjate tarbimisfond eraldub täielikult tootmisfondist. Viimase koosseisu jääb — tootjate asemel — üksnes nende tööjõud. Seda kaupa peab kapitalistile müüma palgatööline, sest tal endal puuduvad tootmisvahendid. Seega muutuvad kapitaliks e. kapitaliseeruvad kõik tootlikud jõud: loodus ja tehiskud tootmisvahendid, tööjõud ja teadus.

Kommunistlikule tootmisviisile omase ühiskondliku (üldrahvaliku) omanduse iseloomulikuks jooneks on, et senine tootmistingimuste võim tootjate üle asendub tootjate võimuga tootmistingimuste üle. See pole muidugi piiramatut, vaid suhteline võim teaduslikult tunnetatud paratamatuse piires. Kapitali ja kommunistliku ühiskonna tootmisfondi aineiline erinevus seisneb seega selles, et tööjõud, lakates olemast kaup, pole enam tootjast võõrandatav ning erikomponendina tootmisfondi lülitatav. Inimene ja tootmistingimused moodustavad kommunistlikus ühiskonnas taas loomuliku, seejuures aga ajalooliselt kujunenud ühtsuse, kus määrav koht on inimesel. Kui antagonistlikes ühiskondades kuulus inimene-tootja või tema tööjõud tootmisfondi, siis kommunistlikus ühiskonnas on tootmisfond inimese eneseteostuse vahendiks ning kuulub inimesele allutatud elemendina ühiskondliku inimese mõistesse (selle mõiste majandusteaduslikus tähenduses). Antagonistlikes ühiskondades, kus tootjad on tootmisvahenditest lahutatud, tuleb nad selleks, et tootmine võiks toimuda, ühendada ühiskondlik-antagonistliku tootmissuhte mingis vormis. «Tootmistingimuste omanike vahetu suhe

otseste tootjatega... see ongi see,» kirjutas Marx, «milles me
iga kord avastame kogu ühiskondliku korra sügavaimat sala-
dust, seda varjatud põhialust, millel see ühiskondlik kord raja-
neb...»⁶ Teisal on ta ütelnud antagonistlike klassiühiskondade
kohta: «Ühiskondliku korra mitmesugused majanduslikud epi-
hid erinevadki üksteisest selle ühinemise erilise iseloomu ja
teostumisviisi poolest»,⁷ s. t. selles ühendamisest sisalduva anta-
gonistliku klassivahekorra poolest.

Kommunistlikus ühiskonnas valitseb tootjate ja tootmistingi-
miste loomulik ühtsus (mitte nende ühiskondlik eraldatus), mis
järg-järgult areneb täiuslikkuse suunas. Kas selle dialektilise,
kuid mitteantagonistliku ühtsuse piires on veel vajalik nende
kahe tootmisteguri — subjektiivse ja objektiivse — ühiskondlik
ühendamine? Kui lähtuda poliitilise ökonomia õppeprogram-
midest, mis poliitilise ökonomia ainena eeldavad ühiskondlikke
tootmissuhteid nende vastastikusel seoses tootlike jõududega,
siis teemas «Sotsialistlik tootmisprotsess» esinev väljend «toot-
misvahendite ja tööjõu ühendamise iseärasused»⁸ ei jäta kaht-
lust, et niisugune ühendamine on vajalik. Seda seisukohta toeta-
takse muudiski väljaannetes.⁹ Meie arvates on see väljend aga
ebatäpne ja desorienteeriv, mistõttu ta tuleks asendada vastu-
pidisega: «tootjate ja tootmistingimuste loomuliku ühtsuse taas-
tamine ning selle ühtsuse iseärasused sotsialismi tingimus-
tes.»¹⁰

Vaidlusaluse probleemi tuum seisneb selles, et subjektiivsete
ja objektiivsete tootmistegurite ühiskondlik ühendamine on
vajalik üksnes antagonistlike tootmisviiside puhul, kus objek-
tiivsed tootmistingimused kuuluvad ühele, valitsevale klassile,
kes nende tootmistingimuste monopoolse valdamise tõttu just
valitsebki allutatud tootjate klassi ning kogu ühiskonda. Kahte
antagonistlikku klassi ühiskonna majanduslikus taastootmis-
protsessis ühendav tootmissuhe — klassivahekord — väljen-
dabki tootmistingimuste ja neist täielikult või osaliselt eksprop-
rieritud tootjate ühendamise konkreetset ajaloolist vormi. Tei-
siti öeldes — antagonistlikke klasse ühendav tootmissuhe ning
tootmistingimuste ja tootjate ühendamise ühiskondlik vorm on
identsed mõisted. Nad eeldavad antagonistliku klassivahekorra

⁶ К. Маркс. Капитал, III kd., lk. 725.

⁷ К. Маркс. Капитал, II kd., lk. 30.

⁸ Программа курса политической экономии для высших учебных заведе-
ний. «Мысль», Москва 1966, стр. 28.

⁹ Экономический строй социалистического общества. Под ред. И. М. Бро-
вера. «Мысль», Москва 1967; «Экономические науки» 1968, № 9, стр. 101—
103; № 11, стр. 30—32; № 12, стр. 100—103; «Вопросы экономики» 1970,
№ 1, стр. 93—103.

¹⁰ Vt. K. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 26, ч. III, стр. 438—439.

olemasolu, s. t. tootmistingimuste ja tootjate lahusolekut, nende polariseerimist ühiskonna kahele eri poolusele. Nende antagonistlike vastandpoolte dialektilise ühtsuse üldtuntud ajaloolisteks vormideks ongi orjapidaja või feodaali tootmisfond või kapital. Ühtsus saavutatakse seal, kus valitsevad dialektilise ühtsuse antagonistlikud vormid, * valitseva klassi poolt kasutatava sunni teel. Tootjate jaoks on see ühtsus väljastpoolt pealesunnitud ja ebaloomulik, sest antagonistlikule klassivõimule tuginev ühinemine üksnes asendab tootmise loomulikkude ühtsust, mitteantagonistlikku dialektilist ühtsust selle puudumise ajaloolistes tingimustes.

Tootmisvahendite ja tööjõu ühiskondlik ühendamise, olles kapitalistide ja palgatöölise vahelise antagonistliku klassivahekorra väljendus, pole sotsialismile omane. Vastasel korral tuleb ka sotsialismi tingimustes näha tööjõus kaupa ja palgas tööjõu hinda. See ei saa aga paika pidada, sest puudub tootmisvahendeid monopoliseeriv ja tööjõudu ostev klass (nagu seda müüvigi klass), puudub klassivahekord tootmisvahendite ja tööjõu omavahel. Seda ei saagi olla, sest tootja on ühtlasi ja eelkõige ka tootmisvahendite ühisomanik. Võrdõiguslike tootjate ühiskonna ja selle üksikliikmete vahel ei saa olla klassivahekorda, kuigi kodanlikud ja oportunistlikud teooriad püüavad väita vastupidist.

Tootjate ja tootmisfondide vahekorra ajaloolise muutumise algpõhjus peitub töö tootlike jõudude, tootjate töö arenemises, millega käib paratamatult kaasas töö ühiskondlike vormide muutumine. Tootmisfondides kehastuv aineliste ja ühiskondlike tootmissuhete dialektiline ühtsus muutub potentsiaalsest reaalseks üksnes tootmisprotsessis, mille seni paratamatuks kandjaks on inimtöö. See tootjate töö — ükskõik kas tootja kuulub tootmisfondi või on tootmisfond tootja juurde kuuluv — kehastab samuti aineliste (looduslike) ja ühiskondlike tootmissuhete dialektilist ühtsust. Töö, mis oma looduslikult sisult on tootlik töö, esineb mingis talle vastavas ühiskondlikus vormis. Duaalset kompleksset *loodus — inimene — ühiskond* vaatlemegi järgnevalt tootja ja ta töö seisukohast, mitte aga enam tootmisfondide ja nende personifikatsiooni seisukohast, sest üksnes tootmisvahendite ja nende ühiskondlike modifikatsioonide analüüs ei suuda ammendada tootmisprotsessi mõlema elemendi — objektiivse ja subjektiivse teguri käsitlust.

Ürgkogukonna liikmete niisugune töö, millel on looduslik-tootlik iseloom, kogukonna liikmete majanduslikuks taastootmiseks piisav viljakuse tase ja mis toimub kogukondliku või ka

* Marx kasutab ka väljendit «ühiskondliku ühtsuse antagonistlikud vormid». Vt. K. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 46, ч. I, стр. 102.

perekondliku töö ühiskondlikus vormis (kusjuures eksploateerimist ühiskondliku klassisuhtena veel ei esine), ongi ürgkogukonda taastotev töö, selle tootmisviisi tootlik töö. Tõelisi ja quasivajadusi rahuldava töö eraldamise nõude püstitamine tunduks selle primitiivse ühiskonna suhtes kohatult enneaegsena.

Orjandusliku tootmisviisi tootliku töö põhitunnuseks tuleb lugeda niisugust looduslik-tootliku orjatööga loodud lisaproducti, mille omastamise arvel areneb orjapidajate tarbimisprivileeg, kusjuures sellest lisaproductist peetakse ülal ka orjapidajale kuuluvad ülejäänud orjad (looduslik-tootlik orjatöö nr. 1). Viimaste hulgas võib küll olla ka niisuguse looduslik-tootliku töö tegijaid, kes ainuüksi orjapidaja tõelisteks vajadusteks toodavad tarbimisväärtusi ja lisaproductigi (looduslik-tootlik orjatöö nr. 2). Nende (nr. 2) väljajätmist orjandusliku tootmisviisi tootliku töö tegijate hulgast võib põhjendada tegevuse omavahelise vahetuse puudumisega (nr. 1 ja nr. 2 vahel).^{*} Tõkkeks on siin orjapidajate klass, kes ei luba orjadel nr. 1 tarbida orjade nr. 2 producti, sel ajal kui orjad nr. 2 tarbivad orjapidajate äranägemisel orjade nr. 1 producti, mis koosneb inimeluks kõige hädavajalikumatest tarbimisväärtustest, milleta isegi orjad ei saa oma elu ega töövõimet säilitada. Orjandusliku tootmisviisi tootlik töö on niisiis orjade looduslik-tootlik töö (nr. 1), kelle producti tarbivad orjandusliku ühiskonna kõik klassid. Selle tööga luuakse nii vajalik product orjade nr. 1 endi vajadusteks kui ka lisaproduct muude orjade ja ka orjapidajate kõige esmasemate vajaduste rahuldamiseks. See kõige ühiskondlikuma iseloomuga töövorm on orjandusliku tootmisviisi majandusliku taastootmise alus, sest selleta poleks ei orjapidajaid ega orje, viimaste hulgas ka niisuguseid, kelle tööga rahuldatakse üksnes orjapidajate tõelisi või quasivajadusi. Tootliku töö kriteeriumi rangus vastab täielikult tolle tootmisviisi enda karmusele. Ühtlasi on selle kriteeriumi suureks vooruseks, et ta lülitab orjandusliku tootmisviisi tootlikust tööst välja enam-vähem kogu quasitootliku töö (luksuse tootmine kaasa arvatud), mis võis

---

^{*} Marx pidas vahetuse ühiskondlikke vorme tähtsusetult esmajärgulisteks tootmisviiside ja nende tootliku töö spetsiifilise iseloomu väljasegitamisel. Vt. К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 26, ч. I, стр. 170—171, 190—191, 291, 396—423. Seejuures on vahetuse, ka tegevuse vahetuse olemasolu või puudumise väljaselgitamine edasise, vahetuse ühiskondlike vormide uurimise loomulikuks lähtekohaks ja sisuks. Palgatöölise tööjõu müümine kapitalist või kapitalisti tulust saadava palga eest on tegevuse vahetuse seisukohast, mis sellele ostu-müügi aktile võib järgneda, täiesti erinevad. Kui esimese üheks lõpptulemuseks võib olla tootjate productide omavaheline vahetus, siis teise puhul see võimalus puudub. Esimene võib moodustada kapitalistliku tootliku töö, teine mitte. Seega on orjanduslikule ja kapitalistlikule tootlikule tööle ning nende kriteeriumidele omane mõningane samalaadsus; erinevused esinevad teatava ühise üldise ehk samasuse piires, mis aga ka ise areneb.

omandada gigantse ulatuse, kuid üksnes orjapidajate — või teatud juhtudel ka nendega mõneti võrdsustatud deklasseerunud vabade klassi tarbeks. Selle tootmisviisi tootliku töö üksiktunnustustest — looduslik-tootlik töö, * orjatöö, lisaproducti tootev töö, ** kõige ühiskondlikuma iseloomuga (antud tingimustes) töö — saame järgmise tunnusest tunnusele kasvava, üksiktunnuseid järk-järgult ja selekteerivalt ühendava rea: looduslik-tootlik töö, looduslik-tootlik orjatöö, lisaproducti tootev orjatöö, kõige ühiskondlikuma iseloomuga lisaproducti tootev orjatöö. Ükski algrea ega ka kolm esimest tunnust teisest reast ei suuda üksinda selle tootmisviisi tootlikku tööd määratleda. Seda suudab vaid teise rea viimane, komplekstunnus. Naturaalmajanduse tingimustes tuleb pidada selle kõige ühiskondlikuma iseloomuga lisaproducti — mida võiks nimetada orjanduslik-ühiskondlikuks lisaproductiks — tüüpiliseks vormiks naturaalmajanduse vahendusel realiseeritav orjanduslik lisaproduct, ehkki mittetüüpiline, tuleks eeltoodud põhitunnuse kõrval lugeda orjandusliku tootmisviisi tootliku töö täiendavaks, laiendavaks tunnuseks.¹¹

Kuna naturaalmajandusliku feodaalse tootmisviisi tootlik töö on oma alustelt orjanduslikuga samalaadne, mistõttu teda võib vaadelda viimase mõnevõrra pehmema teisendusena, siis annab tema omaette käsitlemine uut eeskätt üksikasjades, mitte aga põhimõttes. Seetõttu märgime vaid, et ühenduses tootjate elatustaseme mõninga tõusuga suureneb ühtlasi töötajate vajaduste ring, millesse pääsevad ka mõningad üldlevinud quasivajadused. Seega pole feodaaalne tootlik töö enam nii immuunne looduslik-quasitootliku töö sissetungi suhtes, kui seda oli orjanduslik tootlik töö. See immuunsus, selekteeriv võime väheneb eriti koos kaubaliste suhete arenguga, mis valmistab ette kapitalistlikule tootmisviisile üleminekut.

Kapitalistlikule kaubatootmisele on iseloomulik, et üldühiskondlikku tunnustust vajav kapitalistlik lisaproduct peab selektsiooniga omandama lisaväärtuse vormi, peab lisaväärtusena realiseeruma vahetusprotsessis. Seetõttu ongi kapitalistliku tootmisviisi tootlikuks tööks üksnes niisugune palgatöö, mis toodab lisaväärtust kapitalistide klassile. Seejuures kaob selles kriteeriumis

* Teoreetiliselt võib siin esineda ka veel looduslik-quasitootlik töö. Kui orjanduse praktikas ehk esimesi looduslik-quasitootlikku tööd, mida kõik — nii orjad kui ka isandad — tarbisid, siis niivõrd tühisel määral, et siinkohal võib selle käsitlusest välja jätta.

** Lisaproducti saab toota üksnes looduslik-tootlik või ka looduslik-quasitootlik töö, kuid ta võib piirduda ka üksnes vajaliku producti või isegi ainult selle teatud osa tootmisega.

¹¹ Vt. ka Л. Брутус. О формировании общественно производительного труда. Труды Таллинского политехнического института, серия Б, № 26, Таллин 1969, стр. 49—68.

riumis täiesti piir looduslik-tootliku ja looduslik-quasitootliku töö vahel. Mõlemad võivad esineda tootmisviisi tootliku töö tähenduses tingimusel, et looduslik-quasitootlik töö (koos mitte-tootliku tööga) ei ületa looduslik-tootliku tööga määratletavat tõelise tootmise kandejõudu. Osa palgatöölised, kelle tööjõudu kapitalist ostab mitte kapitali, vaid lisaväärtuse tuluna kasutatava osa eest, lisaväärtust ei tooda. Need palgatöölised võivad toota küll lisaproducti, kui nad on looduslik-tootlikud või quasitootlikud töölised, kuid see ei omanda ühiskondlikku, lisaväärtuse vormi, vaid omastatakse ja tarbitakse kapitalisti poolt lisaproducti naturaalsel vormil. «Erinevus töötajate vahel, kes elavad kapitali arvel, ja töötajate vahel, kes elavad tulu arvel, on töö vormi puutus. Selles seisneb kogu erinevus kapitalistliku ja mittekapitalistliku tootmisviisi vahel.»¹² «Kuub on kuub. Kuid kui ta on toodetud esimese vahetusviisi tingimustes, siis on teie ees kapitalistlik tootmine ja kaasaegne kodanlik ühiskond; kui ta aga on toodetud teise vahetusviisi tingimustes, siis on teil tegu käsitsitöö mingisuguse vormiga, mis sobib kokku isegi asiaatlike või keskaegsete suhetega jne. . . . Esimesel juhul toodab rätsepast tööline mitte üksnes kuube, ta toodab kapitali, seega ka kasumit: ta toodab oma peremeest kui kapitalisti ja iseennast kui palgatöölise.»¹³ Just seetõttu, et sellele esimesele töövormile tugineb kogu kapitalistliku tootmisviisi taastootmine, mille kontsentreeritud väljenduseks on selle töövormi täisvastavus kapitalistliku tootmise eesmärgile, on ta kapitalistliku tootmisviisi tootlikuks tööks. «Kuna kogu kapitalistlik tootmine tugineb sellele, et töö ostetakse vahetult sel eesmärgil, et tootmisprotsessis omastada *ostuta* osa rakendatavast tööst, kuid seejärel *müüa* produktis ka see osa, — kuna see moodustab kapitali eksisteerimise aluse, tema põhiolemuse, — siis kas pole vahetegemine töö vahel, mis toodab kapitali, ja töö vahel, mis teda ei tooda, kapitalistliku tootmisprotsessi mõistmise aluseks?»¹⁴ Marx rõhutab korduvalt, et sellel vahetegemisel pole midagi ühist ei töö erilise spetsiaalsusega ega tarbimisväärtuse erilisusega, milles see töö kehastub. Üks ja sama töölik võib olla nii tootlik kui ka mittetootlik (tingimusel, et ta toodab tarbimisväärtusi, on oma loomu poolest looduslik-tootlik või quasitootlik töö), «sõltumata sellest, kas see tarbimisväärtus kaob koos tööjõu funktsioneerimise enda katkemisega või ka materiaalseerub, fikseerub mingisuguses esemes».¹⁵

¹² К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 26, ч. III, стр. 449.

¹³ К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 26, ч. I, стр. 291.

¹⁴ Sealsamas. lk. 288.

¹⁵ Sealsamas, lk. 147. Vt. ka стр. 139—142, 154, 410, 423; т. 46, ч. I, стр. 285.

Eeltoodust järeltub, et tootmisviisi tootlik töö:

1) peab vastama selle tootmise eesmärgile, millela pole võimalik vastava tootmisviisi taastootmine;¹⁶

2) peab esinema igale tootmisviisile adekvaatses ühiskondlikus vormis, tal peab olema vastav ühiskondlik iseloom (varaste tootmisviiside naturaalmajanduse tingimustes avaldub see iseloom kitsastes, tüüpiliselt ühe perekonna või kogukonna, orjapidaja või feodaali majapidamise piires, kuid siiski avaldub);

3) lülitab sellest vormist suuremal või vähemal määral välja looduslik-quasitootliku töö; see stiihiline selekteeriv mehhanism nüristub aga järk-järgult, saavutades nüriduse maksimumi kaasaegse kapitalismi tingimustes;

4) peab seega vastama tootmisviisi eesmärgile, peab sisaldama töö loodusliku sisu ja ühiskondliku vormi ning ühiskondliku efektiivsuse konkreetset iseloomustust. Selle määrangu klassikalise sõnastuse on andnud Marx: «Seepärast ei piirdu tootliku töölise mõiste sugugi ainult suhtega tegevuse ja kasu-efekti, töölise ja tööprodukti vahel, vaid sisaldab ka spetsiifiliselt ühiskondlikku, ajalooliselt tekkinud tootmissuhet...»¹⁷

Neid järeltusi saame kasutada kommunistliku tootmisviisi ja tema esimese faasi — sotsialismi tootliku töö analüüsimisel. Esialgu määratleme me, lähtudes eeskätt tootmise eesmärgist, sotsialistlikku tootlikku tööd «kui igasugust vahetult ühiskondlikku, ühiskondlikult vajalikku tööd, mis vastab sotsialismi eesmärgile». ¹⁸ Kuna me eespool jõudsime järeltusele, et sotsialismi eesmärgile saab vastata üksnes looduslik-tootlik, mitte aga looduslik-quasitootlik töö (lausa mittetootlikust tööst rääkimata), siis võib eeltoodud määratlust konkretiseerida. Seega on sotsialistlikuks tootlikuks tööks *igasugune vahetult ühiskondlik, ühiskondlikult vajalik looduslik-tootlik töö*. Selles määratluses esinevad kõik vajalikud elemendid (vt. järeltust 4). Kuid talle võib anda ka teistsuguse väljendusvormi. Kuna tõelisi vajadusi rahuldab looduslik-tootlik töö, siis võime viimase asendada esimesega, saades määratluse teisenduse, mille kohaselt sotsialistlikuks tootlikuks tööks on *rahva kasvavaid tõelisi* vajadusi järjest täielikumalt rahuldav vahetult ühiskondlik töö*.

* «Tõeliste vajaduste» sünonüümidega tuleb nähtavasti võtta «terved, ratsionaalsed, mõistlikud vajadused». Vt. näit. NLKP programm ja NLKP Keskkomitee teesid Vladimir Iljitš Lenini 100. sünnipäevaks.

¹⁶ Vt. Архив Маркса и Энгельса, т. II (VII), Москва 1933, стр. 147—149; vt. ka L. Brutus. Sotsialistliku taastootmise struktuurist. TPI Toimetised, seeria B, nr. 23, Tallinn 1968; L. Brutus. Süsteemsusest poliitilises ökonomias. Poliitilise ökonomia objektist. TPI Toimetised, seeria B, nr. 27, Tallinn 1969.

¹⁷ K. Marx. Kapital, I kd., lk. 440.

¹⁸ L. Brutus. Süsteemsusest poliitilises ökonomias. Poliitilise ökonomia objektist, lk. 14.

Ka see formuleering vastab toodud järelduste kõikidele nõuetele, kusjuures 3. järelduses esinenud stiihiline selekteeriv, kuid järk-järgult nüristuv mehhanism asendub plaanipärase selekteeriva mehhanismiga, mis kommunismile omaselt toimib teadusliku tunnetuse alusel ning seega vahedalt (eeldades, et teadus on vajalikul tasemel).

Erinevus sotsialismi ja antagonistlike klassiühiskondade tootliku töö kriteeriumis väljendub ka selles, et sotsialismi eesmärk välistab lisaproducti tootmise tootliku töö kriteeriumi määrava koostisosana. Lisaproducti tootmise vajadus muidugi säilib, kuid mitte tootmise omaette ja määrava eesmärgina. Lisaproducti tootmine allutatakse vajaliku producti tootmise suurendamise vajadusele, ta muutub tootmise eesmärgist tootmise eesmärgi saavutamise vahendiks. Vajalikkude producti tõlgendamise meesjuures mõnevõrra laiendatult, mitte üksnes tööjõu taastootmiseks ja arendamiseks vajaliku productina, vaid ka niisuguse productina, mis on nõutav igakülgsest areneva inimese kõikide tõeliste vajaduste piisavaks rahuldamiseks. Lisaproducti ja vajaliku producti eralduspiir kaotab senise antagonistlikele tootmisviisidele omase ühiskondliku teravuse, sest ka lisaproduct on vajalik — eeskätt selleks, et suurendada vajaliku producti tootmist. Kui me tahame sotsialistliku tootliku töö eeltoodud kriteeriumi veelgi konkretiseerida, siis tuleks sellena näha *vahetult ühiskondliku tööga loodud vajaliku producti* (laiemas tähenduses) *juurdekasvu* (ΔY). Selle ΔY taga seisab ka lisaproduct, mis on vajalik ΔY saavutamiseks (nii nagu kapitalismi puhul lisaväärtuse loomise varjus esineb paratamatusega ka vajaliku producti tootmine, kusjuures viimane tootmise eesmärki ei kuulu). Marksistliku dialektika seisukohast on tootmise ühiskondliku eesmärgi formuleerimiseks küllaldane ühiskonna majandusliku liikumise põhitendentsi, peamise ajendi fikseerimine. Loomulikult peab selle eesmärgi igasugune edasine kasutamine ja tõlgitsemine samuti toimuma dialektika kohaselt, mitte aga mehhanistlikult.

Enne mittetootliku töö käsitlemisele asumist märgime, et mingis tootmisviisis võib esineda ka niisugust looduslik-tootlikku või quasitootlikku tööd, mille ühiskondlik vorm ei vasta antud tootmisviisile, pole sellele allutatud. Näiteks iseseisvad käsitöölised ja talupojad, kellel palgatöölisi ei ole, kuigi valitseb kapitalistlik tootmisviis. Nende kohta märgib Marx, et nad «ei kuulu ei tootlike töölise ega ka mittetootlike töötajate kategooriasse, ehkki nad on kaubatootjad».¹⁹ Valitsev, antud juhul kapitalistlik tootmisviis võib neile küll oma mõtteviisi ja kriteeriumid majanduspraktiliseks harjumuseks (tavaks) teha, mistõttu selle

¹⁹ К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 26, ч. I, стр. 417.

tootmistüübi mõõtmine kapitalistliku tootmisviisi kriteeriumi kasutades on võimalik ja tavaline. Sellelaadne mitmesektoriline majandus esineb laialdaselt sotsialismile üleminekul, üksik-säilmed võivad aga püsida kommunismi kõrgema faasini.²⁰

Kogu ülejäänud töö võime kvalifitseerida vastava tootmisviisi mittetootliku tööna (s. t. vastava ühiskonna kogu töö — valitseva tootmisviisi tootlik töö — valitsevale tootmisviisile allutamata looduslik-tootlik ja quasitootlik töö = vastava tootmisviisi mittetootlik töö). Oma koostiselt võib ta olla üsna kirev konglomeraat.

1. Siia võib kuuluda niisugune tootmisviisi tootliku töö muudele tingimustele vastav töö, millel puudub vajalik ühiskondlik efektiivsus (I alavorm) või isegi üksnes efektiivsuse vajalik ühiskondlik vorm (II alavorm). Näiteks kapitalismi tingimustes töö kasumit mitteandvas kapitalistlikus tootmisettevõttes; isegi keskmisest väiksem kasum viitab tavaliselt kapitalistliku tootliku töö defektiivsusele antud ettevõttes — alatootlikule tööle.²⁰ Üksnes töö efektiivsuse vajaliku ühiskondliku vormi puudumine, millele reeglina kaasneb ka efektiivsuse enda madal tase, takistab kapitalistlikuks tootlikuks tööks lugemast niisugust lisaproducti loovat tööd, mis ei omanda väärtusvormi, ei muundu ega realiseeru lisaväärtusena, vaid tarbitakse kapitalisti poolt naturaalsel viisil. See nähtus võib esineda siis, kui kapitalist kasutab lisaväärtust tööjõu ostmisel mitte kapitalina, vaid tuluna (oma isiklike vajaduste vahetu rahuldamise eesmärgil). Alatootlikku tööd võib esineda ka sotsialismi tingimustes. Alatootlik töö on tüüpiline vahevorm tootmisviisi tootliku ja mittetootliku töö vahel. Ja kui me nimetame teda tinglikult mittetootliku töö I alavormiks, siis on ta mittetootlik vaid töö puuduliku ühiskondliku efektiivsuse tõttu. Siia peaks kuuluma ka praaktöö, liigse toodangu valmistamine jms.

2. Mittetootlikuks tööks kommunistliku tootmisviisi tingimustes tuleks lugeda igasugune looduslik-quasitootlik töö (erandi võiks teha ehk vaid eksporttoodangule). Stiihiliselt arenevast mehhanismist, mis antagonistlikes klassiühiskondades selekteerib quasitootliku töö kas tootmisviisi tootliku või mittetootliku töö hulka, kõnelesime eespool.

3. Tootmisviisi ühiskondlikult mittetootlike töövormide kõrval, mille looduslikuks sisuks on tootlik või quasitootlik töö, esineb ka mittetootliku töö niisuguseid vorme, mille looduslikuks sisuks on looduslik-mittetootlik töö, s. t. ühiskonna majanduslikus taastootmises tarbimisväärtusi (sealhulgas ka teenu-seid) mittelooval töö. Antud sisu määratlus on mõnevõrra paradoksaalne selles mõttes, et looduslik tähistab siin loomupäraselt

²⁰ Vt. ka L. Brutus. Sotsialistliku taastootmise struktuurist.

inimese-looduse vahelise negatiivse suhte* esinemist (kulud on olemas, kuid tarbimisväärtusi ei looda; äärmuslikul juhul toimub inimeste, tarbimisväärtuste, looduslike ressursside otsene hävitamine sõjas jms.).

Looduslik-mittetootlik töö, mis moodustab ühiskondliku mittetootliku töö kolmanda põhitüübi, võib esineda kahes alavormis — tootmisviisist, s. t. taastootmise ühiskondlikust vormist otseselt tingitud looduslik-mittetootlik töö ning sellest otseselt mitte-tulenev, sellest sõltumatult, üldise paratamatusega esinev looduslik-mittetootlik töö.

Esimesse alavormi kuulub tüüpilisena kogu see töö, mis kaubatootmise tingimustes vahendab väärtuse vormimuutust (välja arvatud selleks kulla tootmine jms., mida oleks nähtavasti õigem käsitleda looduslik-quasitootliku tööna). Samuti kuulub siia armee, politsei, riigiaparaat ja kõik muu, mille — nagu looduslik-quasitootliku töögi — kadumist me eeldame täiskommunismi tingimustes.

Teise alavormi tüüpilisemaks esindajaks on ühiskonna majandusliku taastootmise kohta peetav arve- ehk raamatupidamine, kus mingeid tarbimisväärtusi ei toodeta, vaid imiteeritakse, dubleeritakse seda protsessi üldistav-ülevaatlikus vormis abstrakte-se te mudelite kasutamise teel.

Polegi võib-olla liialdus näha ühiskondlikult mittetootliku töö kogu kompleksis (quasitootlik töö kaasa arvatud) suhet loodus — inimene kas puhtnegatiivsena või ülemäärast negatiivsust sisaldavana, kusjuures mittetootliku töö sisemine rühmitamine väljendab negatiivsuse ja paratamatuse erinevaid astendusi ja kombinatsioone. Teisiti öeldes — ühiskondlikult mittetootlik töö väljendab puudulikku majanduslikku efekti andvaid või seda üldse mitte andvaid kulusid (juhuslikke, ajalooliselt mööduvaid või üldparatamatuid).

Allakirjutanu, tuginedes Marxi dialektilis-materialistlikule kontseptsioonile ühiskonna majandusliku struktuuri ja ühiskondliku ühtsuse antagonistlike ja mitteantagonistlike vormide kohta, suhtub käesolevasse kui ühte võimalikest katseist analüüsida mõnede majandusvormide (tootmisfond, tootlik ja mittetootlik töö) ainelise sisu ja ühiskondliku vormi ühtsuse ajaloolise muutumise dialektikat. Niisugust lähenemist majandusnähtustele dikteerib ajalooline ja dialektiline materialism. See peaks vähendama mehhanistliku või isegi idealistliku käsitluse

---

* Looduse ja inimese vaheline negatiivne suhe võimaldab ühendada looduslik-quasitootliku töö mittetootliku tööga ühte suurde põhirühma, sest ka quasitootlik töö on sisuliselt negatiivne suhe loodus—inimene. Praktiliselt tuleb see ühendamine kõne alla alles kommunistliku tootmisviisi tingimustest lähtudes, sest kapitalistlik taastootmise mehhanism ei eralda looduslik-tootlikku ja quasitootlikku tööd.

radadele sattumise ohtu, mille suurust ei tuleks alahinnata. Sest igal pool seal, kus ajaloolisest ja dialektilisest materialismist teaduses vajaka jääb, esineb selle asemel ju midagi muud, kusjuures autor ei tarvitse sellest üldsegi teadlik olla. See võib kehtida ka käesoleva kirjutise kohta, vaatamata autori püüdlustele vältida selliste kategooriate nagu kapital, tootmisviisi tootlik ja mittetootlik töö liiga ühekülgsel, lihtsustatud käsitlemist, mida veel esineb.

Л. Брутус

ПРИРОДА, ЧЕЛОВЕК, ОБЩЕСТВО

Резюме

Предметом данной статьи является политэкономический анализ развития некоторых экономических категорий, выражающих диалектическое единство природно-общего содержания и общественно-особенной формы. Исследование развития фонда производства общества, производительного и непроизводительного труда привело к выводу о научной обоснованности концепции соединения средств производства и рабочей силы в условиях социализма. Восстановление и развитие естественного единства работающих и их средств производства — вот историческая миссия социализма.

Исходя из основ классификации потребностей, разработанных Марксом, автор статьи выдвигает и обосновывает необходимость выделения (наряду с производительным и непроизводительным трудом по своей природе) квазипроизводительного труда в качестве самостоятельного по своей природе (в ограниченном смысле) вида труда. Такая классификация сделает возможным более глубокое раскрытие диалектики внутреннего механизма формирования производительного труда как антагонистического, так и коммунистического способов производства.

NATURE, MAN, COMMUNITY

Summary

The main subject of the given article is the political-economic analysis of the development of certain economic categories expressing dialectical unity of natural-general content and social-special form.

The study of the development of social production funds, the productive and unproductive work led to the conclusion that the conception about uniting the means of production with labour power is scientifically unjustified under the conditions of socialism. The historical mission of socialism is the restoration and development of natural unity of workers and means of production.

Proceeding from the bases of classification of needs worked out by Marx the author of the article sets and gives reasons for the need to separate from the productive and unproductive work by its nature the form of the independent work by its nature (in a limited sense) quasi-productive work. This classification helps to open the dialectics of the internal mechanism of forming the productive work more deeply both in antagonistic and communist mode of production.

H. Kroon

TÖÖJÕU LIIKUMISE PÕHJUSTEST EESTI NSV RAHVAMAJANDUSES

Vabariigi majandusele on muutunud iseloomulikuks nähtu- seks krooniline tööjõupuudus, mis tekkis tööstuse kiire arene- mise ja tööviljakuse suhteliselt väikese tõusu tõttu. Tööjõu- puudust süvendab omakorda madal loomulik iive ning üha vähe- nev mehaaniline juurdekasv.¹

Tööjõu rakendatuse aste rahvamajanduses on kõrge, ulatudes 1968. aastal 95 protsendini. Seega olulisi reserve ei ole. Rahva- majanduses töötavast elanikkonnast on 77 protsenti rakendatud materiaalses tootmises, sellest 35,1 protsenti tööstuses.² Põllu- majanduses (välja arvatud isiklikud abimajapidamised) tööta- vate inimeste arv on aga veel suhteliselt kõrge (1967. aastal 17%). Töövilkakuse kiirem kasv põllumajanduslikus tootmi- ses peab edaspidi tagama tööjõu osalise vabanemise tööstuse ja teiste rahvamajandusharude vajadusteks. Kuid üksnes sel teel me tööjõu probleemi ei lahenda.

Tööjõu liikumine on objektiivselt paratamatu protsess, mis on seotud ühiskondliku koguprodukti ja tööjõu laiendatud taas- tootmisega kaasnevate muudatustega töö struktuuris ja tööjõu paiknemises.

Eriti viimasel ajal ületab aga tööjõu liikumine optimaalse määra,³ sest üha enam avaldavad mõju puudused töö organi- seerimisel ja materiaalsel stimuleerimisel. Niisugustel põhjustel tekkinud tööjõu liikumine ei ole sotsialistlikule rahvamajandu-

---

¹ 1968. aasta loomulik iive oli 4,2 iga 1000 elaniku kohta ning mehaani- line juurdekasv moodustas 7,2 tuhat inimest. Vt. Eesti rahvamajandus 1968. aastal, Tallinn 1969, lk. 16 ja 24.

² Sealsamas, lk. 161.

³ Senini puuduvad uurimused, mis oleksid tööjõu liikumise objektiivselt vajaliku taseme kindlaks määranud. Kõik uurijad on aga üksmeelsel arva- musel, et praegune tööjõu liikumise ulatus on optimaalsest kõrgem ning et seda on võ malik õigete abinõude rakendamise teel tunduvalt vähendada.

sele paratamatu. Töøjõu stiihilist liikumist põhjustavate tegurite analüüsiga on tegelnud paljud uurijad. Et aga igal majanduspiirkonnal on oma iseärasused, siis on paratamatud ka lokaalse iseloomuga tööd. Käesolevas artiklis käsitletakse töøjõu liikumist ja selle põhjusi Eesti NSV Riikliku Töøjõuressursside Kasutamise Komitee 1968. aasta andmete alusel.

1. Töøjõu nõudmine ja pakkumine

Vastavalt rahvastusseaduse toimele kujunevad töövõimelise elanikkonna hõivatuse piirid, mis sotsialistlike tootmissuhete puhul tagavad üleldise rakendatuse. Viimane tähendab töøjõuvajaduse ja selle rahuldamise võimaluste vahelist vastavust. Niisuguse vastavuse loomine pole kaugeltki kerge ülesanne. Kapitalistlikule maailmale iseloomuliku tööpuuduse asemel on käesolevaks ajaks nii Nõukogude Liidus tervikuna kui ka Eesti NSV-s kujunenud terav töøjõupuudus.

1968. aastal pöördus Eesti NSV Riikliku Töøjõuressursside Kasutamise Komitee poole 1375 ettevõtet, kes vajasisid ca 31 400 inimest.⁴ Kõige suuremaid tellimusi esitasid materiaalsed tootmisharud, eriti tööstus ja ehitus. Tunduvalt madalamaks kujunes töøjõu pakkumine. Aasta jooksul külastas komiteed 21 131 inimest. Suur hulk nendest kasutas komiteed ainult informatsiooni saamise eesmärgil, konkreetset uut töökohta aga ei soovitud. Ainult 59,5 protsenti komitees käinud inimestest suunati rahvamajanduse mitmesugustesse harudesse. Nendest 74,5 protsenti asus tööle materiaalsesse tootmisesse, sealhulgas üle poolte tööstusse, 14,9 protsenti ehitusse ning 12,6 protsenti ringlussfääri.⁵

Järelikult on tekkinud märgatav disproportsioon töøjõu nõudmise ja pakkumise vahel. Rahvamajanduse vajadused täiendava töøjõu järele rahuldati ainult 40 protsendi ulatuses. Suur osa inimesi vahetavad töökohti ka omal initsiatiivil, ilma komitee abita. Kuna siin on aga tegemist peamiselt nõudmise ja paku-

---

⁴ Praegune töøjõuvajaduse arvestuse meetodika annab ligikaudse tulemuse. Ettevõtetel tuleks töøjõu nõudmise vaba vormi asemel sisse viia kindel süstematiseeritud vorm, kus oleks eraldi reana näidatud töøjõu korduv nõudmine erialade järgi.

⁵ Ettevõtetesse tööle asunud inimeste arv on umbkaudne. Komitee annab inimesele kaasa suunamiskirja, mille ta peab omakorda koos vastava märkusega tööleasumise kohta komiteele tagastama. Tegelikult asuvad paljud tööle ilma suunamiskirja esitamata. Mõnikord jätavad ka ettevõtted suunamiskirja komiteele tagastamata. Seetõttu on komitee informatsiooni alusel tööle asunud inimeste arv tegelikult suurem. Tööle suunatute registreerimise kord vajab aga täiustamist.

mise vastastikuse katmisega, siis ettevõtete nõudmised töäjõu järele püsivad samal tasemel ja see tervikuna proportsioone ei muuda.

Tingimustes, kus töökohtade arv ületab tunduvalt tööd soovivate inimeste arvu, on küll kindlustatud töövõimelise elanikkonna üleüldine rakendatus, kuid tekivad uued negatiivsed nähtused. Töäjõupuuduse all kannatavad ettevõtted rikuvad riikliku plaaniülesande täitmise huvides tööseadusandlust, kasvab seadusega lubatud, eriti aga varjatud ületunnitöö osatähtsus. Selle tagajärjel tõuseb toodangu omahind ja kasvab plaanilisest kiiremini töötasu. Omahinna ja palga taseme plaanilisest kiirem tõus tekitab omakorda uusi disproportsioone. Omahinna tõus mõjutab jaehinda, palga tõus nõuab aga kaubakatte kiiremat kasvu.

Töäjõu vähesus viib sageli ohutustehnika nõuete rikkumiseni, mille tagajärjel võib halveneda töötajate tervislik seisund, sagedana kutsehaigused ja tööõnnetused.

Töäjõu defitsiitsus kajastub ka töö organiseerimises. Plaani püütakse täita tormamisega kuu lõpul, kusjuures tootval tööil rakendatakse nii insener-tehnilist kui ka administratiivpersonali. Selline mittesihipärane töäjõu kasutamine tekitab aga lünki teistes tööloikudes.

Töäjõupuudus avaldab negatiivset mõju ka töötaja psüühikale. Töötajal tekib asendamatus tunne, mis omakorda loob endaga rahulolu meeoleolu. Tekib vajadus inimeste edutamiseks niisugustele ametikohtadele, mille jaoks neil puudub nõutav haridus, kvalifikatsioon. Sellega kaob ka stiimul kvalifikatsiooni edasiseks tõstmiseks.

Pakkumist tunduvalt ületav nõudmine töäjõu järele kutsub esile kaadri suure liikumise, mida vaatleme eraldi.

2. Töäjõu liikumine ja voolavus

Kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomine nõuab tootmisvahendite ja töäjõu ratsionaalset paigutamist. Toimuv teaduslik-tehniline revolutsioon kutsub töö funktsioonides esile kahesuunalisi muutusi.

1. Töö funktsioonid lihtsustuvad, osa funktsioone antakse üle tehnikale, inimese osaks jääb veel mehhaniseerimata töö. Siin muutub töö sisu vaesemaks, operatsioonide lihtsuse tõttu võib inimene täita, sõltumata tootmise tüübist, kõige erinevamaid töid.

2. Töö sisu rikastub — tekivad uued elukutsed, avardub tegevuse ulatus ja suureneb keerukus, muutuvad inimtegevuse liigid ja vormid.

Nii üks kui ka teine tendents põhjustab töøjõu liikumist ettevõtete, tootmisharude ja majandusrajoonide vahel. Arvestades ühiskonnas toimuvaid objektiivseid protsesse, korraldab sotsialistlik riik plaanipäraselt ka töøjõu ümberpaigutamist.

Töøjõu plaanipärase ümberpaigutamise tulemused kajastuvad ametlikus statistikas.⁶ Ajavahemikus 1960—1968 on märgata materiaalses tootmissfääris töötava elanikkonna osatähtsuse langust (—3,0%) mittetootliku sfääriga võrreldes. Mittetootliku sfääri osatähtsus suureneb peamiselt teaduse ja teaduse teenindamise ning hariduse ja kultuuri alal töötavate spetsialistide hulga suhteliselt kiirema kasvu arvel. Olulised muudatused on toimunud ka tootlikus sfääris. Põllumajanduses töötavate inimeste osatähtsuse tunduva vähenemise arvel (—8,9%) on kõige enam kasvanud tööstuse (+0,9%) ning transpordi ja side (+1,5%), vähemal määral ehituse (+0,7%) varustus töøjõuga. Need töøjõu paiknemise struktuurilised muudatused on toimunud rahvamajanduse plaanipärase arendamise tulemusena ning kajastavad tootlike jõudude arenemises aset leidvaid progressiivseid tendentse.

Muudatused töøjõu paiknemise struktuuris toimuvad peamiselt õppeasutuse lõpetanud spetsialistide tööle suunamise kaudu, seadusega ettenähtud korras uuele töökohale üleviimisel, töøjõu värbamisega lepingu alusel ning töölt vabastamisel lepingu tähtaja lõppemisel, töötaja statsionaarselt õppima suunamisel, Nõukogude armeesse kutsumise ja sealt vabastamise, ning pensionile mineku korral. Kõiki neid tootlike jõudude arengust tingitud töøjõu liikumise vorme tuleb pidada objektiivselt paratamatuks.

Ärevust tekitab aga asjaolu, et tootvate tööliste üldkäive Eesti NSV tööstuses näitab kiiret tõusutendentsi. Nimelt perioodil 1965—1968 kasvas üldkäive 62,8 protsendilt 73,3 protsendile.⁷ Üle 60 protsendi üldkäibest langeb töøjõu voolavuse arvele, mille all mõeldakse töölt lahkumist «omal soovil», tööluusi või töödistsipliini rikkumise pärast. Töøjõu voolavus vabariigi tööstustööliste hulgas moodustas 1968. aastal 23 protsenti.

Töøjõu liikumine on tööstusharude lõikes küllaltki erinev. Suure töøjõu voolavuse poolest paistavad silma toiduainete (27,6%) ja ehitusmaterjalide (24,0%) tööstus. Keskmisest madalam on voolavus aga kütuse- ja energiatööstuses, samuti klaasi-fajansi- ja kergetööstuses. Tööstusharudevahelisel töøjõu liikumisel on oma seaduspärasused, mida vaatleme allpool.

⁶ Vt. Eesti NSV rahvamajandus 1968. aastal. Statistiline kogumik. Tallinn 1969, lk. 161.

⁷ Vt. Eesti NSV Statistika Keskvalitsuse 1968. aasta aruanne, vorm nr. 9.

Koos tööjõu üldkäibe ja voolavuse suurenemisega on kasvanud ka tööluusi ja töödistsipliini rikkumise tõttu vallandatud osatähtsus. Mainitud põhjustel on kõige rohkem vallandamisi olnud ehitusmaterjalide ning metsa-, puidu- ja paberitööstuses.

Tekib küsimus, kas nii ulatuslikku tööjõu liikumist, eriti aga voolavust saab objektiivselt vajalikuks ja käesolevale tootlike jõudude arengutasemele paratamatuks pidada? Kindlasti mitte. Eeltoodu alusel võime teha mõningaid järeldusi. Mida kiirem on tootlike jõudude areng ja sellega seotud teaduslik-tehniline revolutsioon, seda ulatuslikum on töö muutumise seaduse toime mõjul ka tööjõu liikumine. Tööjõu liikumine aga toimub nii organiseeritud kui ka stiihilises, s. o. voolavuse vormis. Tööjõu voolavuse põhjused on peamiselt subjektiivse iseloomuga.⁸ Põhjuste üksikasjalik analüüs võimaldab leida teid voolavuse tunduvaks vähendamiseks.

3. Tööjõu stiihilise liikumise põhjustest

Ametlik statistika «omal soovil» töölt lahkumise tegelikke põhjusi välja ei too. Tööjõu stiihilise liikumise vähendamise võimaluste väljaselgitamiseks on aga niisugune analüüs hädavajalik. Kõige levinumaks seni kasutatud meetodiks on ankeedi kasutamine, mille on perfokaardi kujul sisse viinud Tööjõu-ressursside Kasutamise Komitee.⁹

Siin on vaatluse alla võetud komitees 1968. aasta kaheksa kuu jooksul 11 207 inimese kohta täidetud perfokaardid. Küsitletuist 79,1 protsenti momendil ei töötanud, sealhulgas 6,1 protsenti soovis tööd saada esmakordselt. Paljud kasutavad komiteed lihtsalt informatsiooniallikana. 12,6 protsenti komiteed külastanute üldarvust töötasid, kuid soovisid töökohta vahetada, 4,3 protsenti soovis ajutist tööd ning 4,5 protsenti tööd koha-kaasluse alusel.

Mis sundis neid inimesi komitee poole pöörduma ning millega nad rahul ei olnud? Nendele küsimustele saame vastuse, kui heidame pilgu tabelile 1.

⁸ Meie arvates tööjõu voolavust täies ulatuses ainult subjektiivsete tegurite abil seletada ei ole õige. Teaduslik-tehnilise progressi mõjul kaovad ühed elukutsed ning tekivad uued, muutub nõudmine tööjõu järele eri rahvamajandusharudes, inimesed on sunnitud sageli otsima uut töökohta. Niisugustel motiividel töökohta vahetamist ei saa stiihiliseks voolavuseks lugeda. Praegune uurimismetoodika ei suuda tõmmata kindlat piiri subjektiivsete ja objektiivsete tööjõu liikumise põhjuste vahele.

⁹ Perfokaart täidetakse intervjuerimise teel iga inimese kohta, kes komitee kaudu informatsiooni hangib. Ei ole välistatud kahepoolsete subjektiivsete vägede tekkimine, kuid vaatluste suure arvu tõttu on võimalike vägede mõju minimaalne ega leia seepärast käesoleval juhul arvestamist.

Töölt lahkumise põhjused osatähtsuse järgi järjestatuna¹⁰

Järjestus	Töövahekorra lõpetanud töötajad		Järjestus	Töötajad, kes kavatsevad töökohta vahetada	
	põhjus	osa-tähtsus		põhjus	osa-tähtsus
1	Perekondlik olukord	15,3	1	Rahulolematus erialaga ja arenemisvõimaluste puudumine	17,6
2	Elukondlikud tingimused	12,5	2	Elukondlikud tingimused	14,9
3	Rahulolematus töötingimustega	12,0	3	Perekondlik olukord	10,0
4	Tervislik seisund	11,0	4	Tervislik seisund	9,9
5	Ebapiisav palk	8,2	5	Ebapiisav palk	9,5
6	Rahulolematus erialaga ja arenemisvõimaluste puudumine	6,9	6	Rahulolematus töötingimustega	8,3
7	Töödistsipliini rikkumine	5,5	7	Koondamine	2,9
8	Töö halb organiseerimine	2,8	8	Töö halb organiseerimine	2,7
9	Koondamine	2,3	9	Töödistsipliini rikkumine	0,5
10	Muud põhjused	23,5	10	Muud põhjused	23,7
		100,0			100,0

Tabeli 1 andmetel domineerivad töölt lahkumise põhjustena perekondlik olukord, elukondlikud tingimused, rahulolematus töötingimustega, tervislik seisund ning ebapiisav palk. Inimesed, kes veel pole töövahekorra katkestanud, kavatsevad seda teha eelkõige rahulolematusest erialaga ning arenemisvõimaluste puudumise pärast. Alles seejärel tulevad niisugused põhjused, nagu elu- ja perekondlikud tingimused, tervislik seisund ning rahulolematus palgaga.

Kui võrrelda toodud andmeid Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu töötajate kohta 1964.—1965. aastal läbiviidud uurimuse andmetega, siis on märgata mõningaid muutusi. 1964.—1965. aastal domineerisid töölt lahkumise põhjustena rahulolematus

¹⁰ Komitee poolt koostatud perfokaart vajab täiustamist. Praegune töölt lahkumise põhjuste loetelu jätab «muude põhjuste» osatähtsuse väga kõrgeks ning teeb analüüsi raskeks. Ei ole võimalik välja selgitada niisuguseid organiseeritud liikumise juhtumeid, nagu noorte esmakordne tööle asumine, armeest vabanemine, pensionäride tööle võtmine jne.

töötingimuste, puhkuse, palga ning elukondliku olukorraga.¹¹ Käesoleval ajal on rahulolematust palgaga alles viiendal kohal. Inimesed on hakanud rohkem tähelepanu pöörama elutingimustele ning arenemisvõimalustele. Need põhjused sõltuvad aga peamiselt ettevõtte tööst ning on suhteliselt kergemini kõrvaldatavad.

Ka sooline erinevus kajastub töölt lahkumise põhjustes. Kui mehed nõuavad peamiselt paremaid elukondlikke tingimusi ja kõrgemat palka, siis naistel domineerivad lahkumise põhjustena perekondlik olukord, rahulolematust töötingimustega ning tervislik seisund. Diferentseeritud lähenemine igale inimesele on püsiva kaadri loomise üheks eelduseks.

Oluliselt mõjutab töölt lahkumise põhjuste struktuuri inimeste vanus. Kuni 18 aastased noorukid ei ole rahul eriala ja töötingimustega. See näitab, kui tähtis on õige kutsevalik. Põhiline töötajate grupp (18—54 a.) vahetab töökohta peamiselt pere- ja elukondliku olukorra ning töötingimuste tõttu. Pensioniikka jõudvad inimesed otsivad kõrgemapalgalist tööd või vahetavad töökohta tervisliku seisundi ning mitterahuldavate töötingimuste pärast. Andmete analüüsimisel torkab silma, et mida vanemaks muutub inimene, seda nõudlikum on ta töö- ja elutingimuste ning palga suhtes, üha vähem tunneb aga huvi arenguvõimaluste vastu. Need on endastmõistetavad järeldused ega kutsu esile kellegi vastuväiteid.

Meie käsutuses olevad andmed võimaldavad komitee kaudu töökohta otsivaid inimesi iseloomustada haridusliku taseme ning tööstaži järgi viimases töökohas. Nendest inimestest on 34,7 protsenti vähem kui 8-klassilise, 30,2 protsenti 8—10-klassilise ja 26 protsenti keskharidusega töötajaid. Komitee kaudu tööd otsivatest inimestest on enam viimasel töökohal viibinud lühikest aega. Kuni 6 kuud viimasel töökohal töötanute osatähtsus on 38,7 protsenti, kuni üks aasta töötanud moodustavad 18,2 protsenti. Üle 90 protsenti tööotsijatest on eelmisel kohal töötanud vähem kui viis aastat. Suurema staažiga töötajad vahetavad töökohta tunduvalt harvemini. Järelikult pöörduvad komitee poole valdavas enamuses madalama haridusega ning suhteliselt tihedamini töökohti vahetavad inimesed. Võib eeldada, et haridusliku taseme tõus peaks teataval määral tööjõu stiihilise liikumise vähenemisele kaasa aitama, kui vastavalt hariduslikule tasemele on ka tööd pakkuda. Need andmed kinnitavad samuti vajadust rakendada «jooksikute» suhtes rangemaid materiaalseid ja võib-olla ka administratiivseid vahendeid.

¹¹ Vt. H. Kroon. Tööjõu volavuse põhjustest Eesti NSV tööstusettevõtetes. Poliitilise ökonomia kateedri uurimusi. Tallinna Polütehnilise Instituudi Toimetised, Seeria B, nr. 18, Tallinn 1967, lk. 26.

Hoopis teistsuguse grupi moodustavad töötajad, kes momentidel töötavad, kuid komitee kaudu huvi tunnevad töökoha vahetamise vastu. Need on vanemad ja viimasel töökohal tunduvalt kauem töötanud inimesed. Niisuguste inimeste töökoha vahetamise püüdlus tuleneb enamasti töö muutumise seaduse toimest, mistõttu on objektiivne ja tavaliselt põhjendatud.

Eeltoodust nähtub, et komitee abi kasutavad põhiliselt kahte liiki inimesed. Esimese grupi moodustavad madala kvalifikatsiooni ja väikese tööstaažiga sageli mitmesugustel põhjustel töökohti vahetavad töötajad. Teise grupi moodustavad kvalifitseeritud ja suurema tööstaažiga töötajad, keda antud eriala ei rahulda ning kes otsivad arenguvõimalusi. Tööjõu stiihilise liikumise vastu suunatud abinõude süsteem peab haarama esmajoones esimese grupi, kelle osatähtsus on praegu üle 80 protsendi komitee poole pöördunud inimeste üldarvust. Teise grupi olemasolu on seotud tehnilise progressi ja töö muutumise seaduse toimega ning seetõttu objektiivselt paratamatu. Selle grupi suurus sõltub peamiselt planeerimise ja töö organiseerimise tasemest ning töötingimustest. Võib eeldada, et seoses tootlike jõudude edasise arenemisega teise grupi osatähtsus suureneb. Kuna aga siin on tegemist ettevõtete põhikaadriga, siis püüab iga ettevõtte leida võimalusi kaduvate kutsealadega inimeste ümberkvalifitseerimiseks ja rakendamiseks samas ettevõttes. Rahvamajanduslikust seisukohast oleks mõnikord kasulik neid inimesi suunata teistesse ettevõtetesse ja rahvamajandusharudesse, kus nende kutseala säilib. Tehnilise progressiga seotud tööjõu liikumist on seni vähe uuritud. Siin on uurijate ees avar tööpõld. Nende küsimuste lahendamine peaks toimuma organiseeritult Tööjõuressursside Kasutamise Komitee juhtimisel.

4. Tööjõu liikumine rahvamajandusharude vahel ja selle põhjused

Tööga rahulolek sõltub suurel määral rahvamajandusharust, ettevõttest ja asutusest. Sellegärast on otstarbekohane käsitleda töölt lahkumise põhjusi ka rahvamajandusharude kaupa.

Suure tööjõu liikumise poolest torkab silma esmajoones mitte-tootmissfäär. Seejuures 40 protsenti inimestest liikus sama sfääri asutuste ja organisatsioonide vahel, 26,6 protsenti läks tööstusesse ja peaaegu 25 protsenti ringlussfääri ettevõtetesse, ülejäänud materiaalse tootmise teistesse harudesse.

Suhteliselt intensiivne on tööjõu liikumine ka ringlussfääris. Siit lahkunud töötajatest asus ainult 30,4 protsenti tööle sama haru ettevõtetesse, 34,2 protsenti läks tööstusse, ülejäänud teistesse rahvamajandusharudesse.

Veel suuremat kaadri ebapüsivust on märgata kommunaal-, transpordi- ja sideettevõtetes. Nendest ettevõtetest lahkunud inimestest jäi ainult 13—16 protsenti samasse harusse tööle.

Komitee andmetel on kõige vähem liikuv põllumajanduskaader. Kui põllumajandustöötaja on otsustanud töökohta vahetada, siis peamiselt tööstuse (31,6%), ehituse (14,3%) ja mitte-tootmissfääri (13,9%) ettevõtete vastu.

Püsiva kaadri loomisega on kahtlemata vaja tegelda igal ettevõttel, kuid erilise järjekindlusega peaksid sellega tegelema kommunaal-, transpordi- ja sideettevõtted, kaubandus-, turustus- ja varustusorganisatsioonid.

Nendest andmetest tulenev järeldus on vägagi tõsine: üle 50 protsenti töökohta vahetavatest inimestest vahetab ühtlasi ka rahvamajandusharu. Paljudel juhtudel toimub töökoha vahetamine inimese enda algatusel ja stiihiliselt. Ainult 20—30 protsenti tööjõust liigub komitee suunamisel. Komitee suunab inimesi esmajärjekorras niisugustesse rahvamajandusharudesse, mis on antud momendil rahvamajanduslikust seisukohast tähtsamad ja kannatavad kõige suurema tööjõu puuduse all. Komitee abiga on kõige rohkem kaadrit suunatud ehitusorganisatsioonidesse, tööstusse ja ringlussfääri. See on toimunud peamiselt põllumajanduse, teatud määral ka mittetootmissfääri, transpordi ja side arvel. Niisugune kaadri plaanipärane suunamine aitab leida olemasoleva tööjõu kõige efektiivsema rakendamise võimalusi ning loob eeldused voolavuse edasiseks vähendamiseks.

Järelikult on rahvamajanduslikust seisukohast väga tähtis, et üha suurem osa tööjõust liiguks komitee või selle volinike kaudu. Seepärast tuleks kaaluda küsimust, kas ei oleks otstarbekohane seada sisse kohustusliku registreerimise nõuet kõigi inimeste suhtes, kes vahetavad «omal soovil» töökohta. See nõue paisutab küll tunduvalt komitee organite töö mahtu ning tekitab töökohta vahetajatele täiendavat tüli, kuid see-eest võimaldab luua tööjõu liikumise uurimise täieliku süsteemi ning paremini arvestada üldrahvalikke huvisid.

Missugused on siis rahvamajandusharude-vahelise tööjõu liikumise peapõhjused? Meie käsutuses olevad andmed võimaldavad välja tuua voolavuse põhjused Tööjõuressursside Kasutamise Komitee Tallinna piirkonna kohta (vt. tabel 2).

Tabel 2 võimaldab teha mõningaid üldistavaid järeldusi. Tööstusest lahkuvad inimesed suhteliselt rohkem tervisliku seisundi ning vastuvõetamatute töötingimuste pärast. Küllaltki palju esineb rahulolematust eriala ja arenemisvõimalustega ning töödistsipliini rikkumist. Ehituses domineerivad kolm põhjuste gruppi: töödistsipliini rikkumine, rahulolematuse eriala ja arenemisvõimalustega ning töö halb organiseerimine. Trans-

Tööt lahkumise põhjused rahvamajandusharude järgi (Tallinna piirkond)¹²

Jrk. nr.	Põhjus	Tallinna piirkond	Rahvamajandusharu						muud
			tööstus	ehitus	transport ja side	põllumajandus	kaubandus	kommunaalmajandus	
1	Perekondlik olukord	15,5	14,8	9,1	12,8	17,2	18,6	15,2	15,7
2	Elukondlikud tingimused	11,4	11,7	11,0	11,3	23,8	7,0	9,5	9,1
3	Tervislik seisund	10,1	12,7	9,1	9,0	8,2	18,9	15,3	7,4
4	Rahulolematas töötingimustega	9,4	11,5	6,4	10,1	9,2	11,5	4,7	8,2
5	Ebapiisav palk	7,2	7,2	7,6	10,9	5,7	4,5	14,3	8,6
6	Tööstistsiipliini rikkumine	5,7	6,5	12,5	9,4	0,8	5,6	3,8	3,8
7	Rahulolematas erialaga ja arenemisvõimaluste puudumine	5,5	8,1	11,8	6,8	2,4	6,3	1,9	4,5
8	Koondamine	2,3	1,9	2,3	1,1	0,8	1,0	1,0	2,7
9	Töö halb organiseerimine	2,2	1,8	3,4	3,1	0,8	2,1	0,0	0,4
10	Muud põhjused	30,7	23,8	26,8	25,5	31,1	24,5	34,3	39,6
		100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

¹² Praegu kasutusel olev perfokaardi vorm vajab täiustamist. Selle järgi ei ole võimalik välja tuua tööt lahkumise põhjusi tööstusharude kaupa. Samuti tuleks kommunaalmajandusest eraldada elukondlik teenindamine ning omaette harudena välja tuua haridus ja tervishoid.

pordi- ja sideettevõtetes esineb suhteliselt rohkem rahulolematust palgaga, erialaga ja arenemisvõimalustega, küllaltki tähtsal kohal on töödistsipliini rikkumine. Põllumajandustöötajad lahkuvad töölt peamiselt perekondliku olukorra või halbade elutingimuste tõttu. Kaubandusest lahkub enamik inimesi tervislikel põhjustel ja rahulolematusest töötingimustega. Küllaltki tähtsal kohal on ka perekondlikud põhjused. Tervislik seisund on kommunaalmajanduses domineerivaks töölt lahkumise põhjuseks. Suhteliselt rohkem häirib selles harus töötajaid ka madal palk.

Eeltoodust selgub, millele peaks üks või teine majandusharu kõige rohkem tähelepanu pöörama. Rakendatud abinõude efektiivsusest sõltub kaadri püsivus nii ettevõtetes-asutustes kui ka kogu rahvamajanduses.

5. Tööjõu stiihilisest liikumisest tulenev rahvamajanduslik kahju

Intensiivne tööjõu voolavus toob rahvamajandusele määratu suurt kahju. Kõigepealt on tegemist otsese kahjuga, mis tekib töötajate tööst eemaloleku tõttu. Komitee andmete põhjal tehtud tööjõu kadude analüüs näitas, et inimene, kes vahetab töökohta, ei võta ühiskondlikult kasulikust tööst osa keskmiselt 31 (mehed 27 ja naised 35) päeva. Arvestusest on välja jäetud üle ühe aasta pikkused vaheajad, kus on tegemist põhiliselt pensionäridega.

1964. aasta andmetel rahvamajandusnõukogu ettevõtete kohta tehtud analoogilise uurimuse kohaselt kujunes töövaheaja pikkuseks 28,8 päeva.¹³ Seega näitab tööst eemaloleku aeg kasvutendentsi ning koos sellega suureneb ka majanduslik kahju.

Meid huvitab, kui palju jäi tööjõu liikumise tõttu vabariigis toodangut tinglikult andmata. 1968. aastal oli tööstuses voolavuse tõttu töövaheaegu 37 521 inimesel.¹⁴ Kui arvestada töövaheaja keskmiseks pikkuseks ülaltoodud 31 päeva, siis näeme, et tööjõu stiihilise liikumise tulemusena jäi vabariigi tööstusel 1968. aastal ligikaudu 3,1 protsenti toodangut saamata.

Voolavusest tulenevat otsest majanduslikku kahju saame väljendada ka teisiti. Ühe töötaja tööajafond oli kuuepäevase töönädala puhul 1968. aastal 302 päeva. Voolavuse tõttu kaotas tööstus aastas 1,163 miljonit inimpäeva ehk 3850 inimest ehk 2,36 protsenti tööstustöölise üldarvust. Need on arvud, mis

¹³ H. Kroon, varem osundatud töö, lk. 23.

¹⁴ Vt. ENSV Statistika Keskvalitsuse 1968. aasta aruanne, vorm nr. 9.

sunnivad tegema tõsiseid järeldusi. Siin peituvad reservid, mis võimaldavad ilma kapitaal mahutusteta toodangu mahtu suurendada. Samal ajal aga tuleks rohkem materiaalseid vahendeid suunata töötajate töö- ja elukondlike tingimuste parandamiseks ning esmajoones suurema tööstaaziga töötajate materiaalseks stimuleerimiseks.

Eespool oli juttu otsesest materiaalsest kahjust. Peale selle kaasneb tööjõu voolavusega kaudne kahju, mida ei ole võimalik rubla abil mõõta. Siia tuleb arvata tööjõu puuduse tagajärjed mittetootlikus sfääris. Hindamatu on ka see moraalne kahju, mida sagedane töökohtade vahetamine tekitab. Nende kahjude kindlakstegemine vajab eriuurimust.

Niisiis, tööjõu liikumine on komplitseeritud protsess, mis tuleb ühiskonna arenemise objektiivsetest ning inimestest sõltuvatest subjektiivsetest teguritest. Objektiivsete ja subjektiivsete tegurite vahekorraldus on aga ühiskonna arenemise konkreetsest ajaloolisest etapist, riigi sise- ja välisolukorrast, majanduspoliitika iseärasustest, rahvamajandusharu ja ettevõtte tegevusest ja paljust muust. Sellepärast tuleb tööjõu liikumist uurida süstemaatiliselt ning eri tasemetel. Peale üleliidulise ja vabariikliku ulatusega uurimuste tuleks tööjõu liikumist analüüsida ka linnade, rajoonide, ministeeriumide ja ettevõtete kaupa. Selline analüüs toob välja erinevused tööjõu liikumise põhjustes ning viitab abinõudele, mille rakendamine on vajalik kas üleliidulises, vabariiklikus, linna, rajooni, ministeeriumi või ettevõtte ulatuses. Siis on võimalik teaduslikel alustel välja töötada tööjõu stiihilise liikumise vastu suunatud abinõude süsteem.

X. Kroon

О ПРИЧИНАХ ДВИЖЕНИЯ РАБОЧЕЙ СИЛЫ В НАРОДНОМ ХОЗЯЙСТВЕ ЭСТОНСКОЙ ССР

Резюме

В данной работе, опираясь на данные Государственного комитета Совета Министров Эстонской ССР по использованию трудовых ресурсов на 1968 год, дается анализ причин движения рабочей силы. В первом разделе рассматривается проблема спроса и предложения рабочей силы. Спрос пред-

приятий на рабочую силу удовлетворяется комитетом только в размере 40 процентов. Поскольку количество вакантных рабочих мест значительно превышает число лиц, требующих работу, возникают отрицательные явления, анализ которых дается в работе.

Во втором и третьем разделах анализируются процессы движения рабочей силы и указываются основные причины текучести. Помощь комитета используют две группы людей: а) те, кто уволился; б) те, кто собирается увольняться в будущем. Причины увольнения людей первой группы — семейные обстоятельства и неудовлетворительные условия труда и быта. Работники этой группы имеют невысокую квалификацию и маленький стаж работы на последнем предприятии. Работники второй группы имеют большой рабочий стаж и сравнительно высокую квалификацию. Они ищут новую работу потому, что их главным образом не удовлетворяют условия для дальнейшего развития личности и для повышения квалификации. На них оказывает самое большое влияние действие закона перемены труда. Только дифференцированное отношение к этим группам позволит найти возможности сокращения текучести кадров.

В четвертом разделе делается анализ текучести рабочей силы между отраслями народного хозяйства, в пятом же перечисляются экономические убытки, возникающие в результате текучести. Расчеты показывают, что человек, меняющий рабочее место, не участвует в общественно-полезном труде в среднем 31 день. В результате текучести кадров народное хозяйство потеряло за 1968 год труд 3850 человек, или примерно 3,1 процента промышленной продукции республики.

Для значительного уменьшения текучести кадров следует систематически анализировать движение рабочей силы во всесоюзном и республиканском, городском и районном масштабе, а также по министерствам и предприятиям. Тогда появится возможность разработать на научной основе систему мероприятий, направленных против стихийного движения рабочей силы.

THE REASONS FOR THE FLUCTUATION OF LABOUR POWER IN THE NATIONAL ECONOMY OF THE ESTONIAN SSR

Summary

The article sums up the reasons for the fluctuation of labour power based on the 1968 data by the State Committee for Use of Resources of Labour Power.

In the first section the demand and supply of labour power are studied. The Committee meets the needs of enterprises for labour power only 40 per cent. The article analyses the negative phenomena caused by the fact that the number of vacant jobs is much greater than the number of unemployed persons.

The second and the third section deal with the processes of the fluctuation of labour power and the main reasons for it. The help from the Committee is used by two groups of persons: first — by those who have retired and secondly — by those who intend to retire in the future. The persons from the first group retire on family grounds and because of the conditions unsuitable for work and everyday life. The workers belonging to this group have a low qualification and the length of service at the last place of work is short. The workers from the second group have a long length of service and a relatively high qualification. They look for a new job because they are mainly not satisfied with the conditions for further studies and qualification improvement. Only differentiated approach to these groups could find ways for eliminating the fluctuation of labour power.

The fourth section analyses the reasons for the fluctuation of labour power in the branches of the national economy and the fifth section puts forward the economic loss arising due to the fluctuation of labour power. The studies show that a person changing jobs does not take part in socially useful work for approximately 31 days per year. During the year 1968 due to the fluctuation of labour power the national economy lost the work of 3850 workers who could have increased the industrial output of the republic by 3.1 per cent conventionally.

To reduce the fluctuation of labour power, it must be systematically analysed in the scale of the USSR, republics, towns and districts and also in ministries and enterprises. This way arises the possibility for elaborating on a scientific ground a system of measures against the unorganized fluctuation of labour power.

K. Laus

TÖÖJÕUPROBLEEME EESTI NSV LINNADES JA ALEVITES

Eesti NSV on Nõukogude Liidus kõige kõrgema linnarahvastiku protsendiga liiduvabariik. 1. I 1968 elas linnades ja alevites 329,4 tuh. elanikku ehk 64 protsenti Eesti NSV elanikest (kogu Nõukogude Liidus — 55% elanikkonnast). Milline koht on linnadel vabariigi töøjõuprobleemides? Teatavasti ei saa kogu elanikkonda võrdsustada töøjõuressurssidega. Võtavad ju ühiskondlikust tootmistegevusest osa eelkõige inimesed töövõimelises eas. Nõukogude Liidus on selle ea alampiiriks kuusteist aastat, ülempiiriks meestel kuuskümmend, naistel viiskümmend viis aastat.

Võrreldes linna- ja maaelanikke vanuse järgi selgub, et esimeste hulgas on tööealisi inimesi rohkem. 1959. a. rahvaloenduse andmetel¹ moodustasid tööealised linnades ja alevites 62,5 protsenti, maal aga 51,5 protsenti elanikkonnast. Eesti NSV kõigist tööealistest elas linnades ja alevites 61 protsenti. Praeguseks on linnaelanike osatähtsus kasvanud 56 protsendilt 64 protsendile, seega elab ligikaudu 70 protsenti kõigist töövõimelistest Eesti NSV kodanikest linnades ja alevites.

Linnade töøjõuressursid ei kujune ainult sama linna elanikest. Linnalähedastes külanõukogudes on arvukalt inimesi, kes käivad iga päev töö linnalises asulas paiknevas tootmis- või teenindustettevõttes. Oma osa etendab selles Eesti NSV-le iseloomulik suur linnaliste asulate arv, mistõttu ka nende tihedus on suur. Vastavate arvutuste järgi on linnaliste asulate vaheline keskmine kaugus ainult 28 km. Arvesse tuleks ka suhteliselt tihe teedevõrk ja võrdlemisi regulaarne autobussiliiklus nii suvel kui ka talvel. Eelõeldu alusel võib väita, et suures enamuses taanduvad vabariigi töøjõuprobleemid töøjõu kujunemise ja kasutamise küsimustele linnalistes asulates.

¹ Итоги всесоюзной переписи населения 1959 года. Эстонская ССР. М. 1962, стр. 34, 35.

Linnade tööjõuprobleemide uurimine ühe liiduvabariigi ulatuses on raskendatud, kuna puudub regulaarne regionaalne statistika. Üksikute linnade ja alevite kohta on jooksvalt teada vaid elanike üldarv. Puudub elanikkonna vanuseline koosseis asulates, mis on kõige tähtsamaks informatsiooniks tööjõuressursside kindlaksmääramisel. Parem ei ole olukord ka tööjõu kasutamise statistika osas. Olemasolev statistiline aruandlus ei võimalda otseselt hinnata töötajate arvu üksikutes linnades ja alevites. Et tundma õppida tööjõu kujunemist ja rakendamist ning leida teid tööjõu ratsionaalsemaks kasutamiseks, oli vaja läbi viia eriuurimine. Järgnev ülevaade tööjõu kujunemisest ja jagunemisest baseerub olulisel määral autori poolt 1966. ja 1967. a. tehtud uurimuse materjalidel. Uurimus hõlmas 22 linnalist asulat (Tallinn koos Maarduga, Kehra, Aegviidu, Narva koos Narva-Jõesuuga, Kohtla-Järve, Kiviõli koos Püssiga, Tapa, Türi, Paide, Tartu, Võru, Antsla, Valga, Otepää, Tõrva, Jõgeva, Põltsamaa, Mustvee, Elva, Viljandi, Pärnu koos Sindiga ja Vändra).

Analüüs haaras kõiki üle 20 000 elanikuga keskmisi ja suuri linnu. Mõnevõrra vähem olid esindatud väiksemad linnad ja alevid. Sellest ongi tingitud asjaolu, et uuritud linnades ja alevites kasvas elanikkond kõigi linnaliste asulatega võrreldes kiiremini.

Käsitledes linnade tööjõu kujunemist ja jagunemist, puutume kokku mitmete Eesti NSV-le omaste iseärasustega. Seepärast on otstarbekas enne linnade juurde asumist peatuda vabariigi tööjõuprobleemide spetsiifilistel joontel üldse. Eesti kuulub nende vabariikide hulka, kus kohapealsetest tööjõuressurssidest ei piisa enam tootmise arendamiseks vastavalt üleliidulisele keskmisele tempole. Tootmist saab siin arendada vaid tööjõu kasutamise intensiivistamise arvel. Selgitame tööjõu defitsiidi probleeme lähemalt, toetudes 1959. a. rahvaloenduse faktilisele materjalile. Kui võrrelda liiduvabariikide kaupa, kui palju 1959. a. kõigist töövõimelistest oli rakendatud ühiskondlikus tootmises, siis Eestis üleliidulisest kõrgemat rakendatuse taset ei märka. Rahvaloenduse andmetel oli Nõukogude Liidus rakendatud 77,4 protsenti, Eesti NSV-s aga 77,9 protsenti kõigist tööealistest.² Näitajate võrdsus on põhjustatud kolhoosnike erinevast arvust liiduvabariikides.

Parema ülevaate saame, hinnates neid elanikkonna kontingente, keda on teatud tingimustel võimalik kaasa tõmmata ühiskondlikku tegevussfääri. Rahvaloenduse andmetes on toodud arvud isiklikus abimajapidamises hõivatute tööealiste kui ka

² Итоги всесоюзной переписи населения 1959 года. СССР. М. 1962, стр. 98, 99.

töövõimelises eas mitteõppivate ülalpeetavate kohta (koduses majapidamises töötavad). Neid oli Eestis 1959. a. 96 103 ehk 14 protsenti kõigist tööealistest, Nõukogude Liidus keskmiselt aga 15 protsenti.³ Rahvaloenduse andmetele tuginedes võib järelikult väita, et 1959. a. Eesti NSV-s veel erilisest tööjõu defitsiitsusest kõnelda ei tohiks. Tööjõu defitsiitsus on tekkinud seitseaastaku (1959—1965) perioodil. Võrrelgem elanike üldarvu ning tööliste ja teenistujate arvu suurenemist.

Elanike üldarv suurenes vabariigis aastatel 1960—1966 83,1 tuh. võrra ehk 7 protsenti. Seega keskmiselt aastas 0,95 protsenti. Tööealiste kontingent kasvas ligikaudu sama tempoga. Tööliste ja teenistujate arv rahvamajanduses suurenes aga 127,4 tuh. võrra.⁴ Viimast arvu tuleb mõnevõrra korrigeerida, kuna selle sees on ka suurenemine, mis toimus seoses kolhooside üleviimisega sovhooside kooseisu (kolhoosnikud muutsid töölisteks ja teenistujateks). Et seda mõju vältida, jätame võrdlusest välja põllumajanduses töötavad tööliselised ja teenistujad. Nüüd kujuneb tööliste ja teenistujate arvu juurdekasvuks 115,2 tuh. inimest ehk 30 protsenti. Aasta kasvutempo on keskmiselt 3,75 protsenti.

Tööliste ja teenistujate arvu ligi neli korda rahvastiku üldisest iibest kõrgem juurdekasv sai toimuda vaid isiklikust põllumajanduslikust abimajapidamisest ning kodusest majapidamisest rahvamajandusse tööle siirdumise ning pensioniealise rahvastiku senisest ulatuslikuma rakendatuse arvel.

Tuginedes eeltoodule võib öelda, et käesolevaks ajaks on pea-aegu kõik rahvamajanduses kasutamata tööjõuressursid ammen-datud. Sellest annavad tunnistust ka vakantsed töökohad paljudes asutustes ja ettevõtetes. Eesti NSV Tööjõuressursside Kasutamise Komitee andmetel oli näiteks Tallinnas ja Tartus 1968. a. suvel 15 000 vaba töökohta. Eesti NSV kuulub niisiis piirkondade hulka, kus esineb tööjõu defitsiitsus. Eelkõige tuleb selle probleemiga kokku puutuda linnades ja alevites.

---

³ Итоги всесоюзной переписи населения 1959 года. СССР. М. 1962, стр. 98, 99.

⁴ Eesti NSV rahvamajandus 1967. a. Tallinn 1968, lk. 178.

Töõjõuressursside kujunemine linnalistes asulates

1959. a. andmetel oli Eesti NSV linnades ja alevites tööealises vanuses 420 232 elanikku.⁵ Lisaks neile töötas rahvamajanduses veel alaealisi ja eakaid kodanikke. Seega langes tööealiste arvele 95, mittetööealiste arvele 5 protsenti. Aastatel 1959—1967 kasvas linnaelanikkond 154,6 tuh. võrra ehk 22,8 protsenti.⁶ Arvestades, et tööealiste osatähtsus rahvastikus ei muutunud, oleks tööealiste arv pidanud kasvama 95 000 võrra. Tegelikult aga, nagu näitab rahvastiku vanuselise koosseisu lähem analüüs, on linnades ja alevites tööealise rahvastiku osatähtsus veidi langenud. Seega võiksime arvestada tööealiste arvu suurenemist ca 90 000 võrra. Täpselt ei ole aga teada, kui palju suurenesid linnade töõjõuressursid töötavate pensionäride arvel. Teatud suurenemine aga kindlasti toimus. Töötavate alaealiste arv aga ei suurenenud.

Mõnesuguse ülevaate saamiseks töõjõu koosseisust linnades selgitati, milliste piirkondade ja elanike gruppide arvel vabariigi linnaelanikkond suurenes. Analüüs näitas, et ligikaudu 37 protsenti linnarahvastiku juurdekasvust moodustas loomulik iive. Ülejäänud osas suurenesid linnarahvastik ja järelikult ka töõjõuressursid mehaanilise iibe, linnapiiride laienemise ja ka Põlva külanõukogu arvamisega 1962. a. linnaliste asulate koosseisu. (Põlva alevile allutati endise külanõukogu territoorium.) Linnapiiride laienemine ei too kaasa töõjõulise elanikkonna osatähtsuse suurenemist, kuna maarahvastikus on tööealisi keskmisest vähem. Märgatavalt suurendab aga töõjõulise elanikkonna kontingenti migratsioon (mehaaniline iive). Seda kinnitab linnarahvastiku ja migrantide vanuselise struktuuri võrdlus.

Kui linnaelanikkonnas on kõige arvukamaks vanus 30—39 aastat, siis migrantide hulgas domineerib vanus 20—29. Eriti vähe vahetab elukohta eakate inimeste grupp. Kui linnaelanike hulgas on neid 22,5 protsenti, siis migrantide hulgas ainult 9—10 protsenti.

Migratsioon suurendab rahvastiku tööealist osa ja kaudselt ka sündimust. Migratsiooni järsul lakkamisel hakkab aga elanikkond vananema ning selle tõttu töõjõuressursid vähenema.

Töõjõu koosseisu, eriti etnilises mõttes, mõjutab Eesti NSV linnadesse elama asunute endise elukoha territoriaalne jagunemine.

⁵ Итоги всесоюзной переписи населения. Эстонская ССР. М. 1962, стр. 33, 34.

⁶ Eesti NSV rahvamajandus 1967. a. Tallinn 1968, lk. 7.

Andmed 1967. a. kohta näitavad,⁷ et territoriaalselt jagunevad Eesti NSV linnadesse asunud järgmiselt: 40 protsenti saabus Eesti NSV-st, 16 protsenti Vene NFSV Looderajoonist, 5 protsenti Keskrajoonist ja 6 protsenti Ukraina NSV-st, ülejäänud jagunesid enam-vähem võrdselt teiste liiduvabariikide ning majandusrajoonide vahel. Olukord, kus ligi kaks kolmandikku linnaelanikkonna juurdekasvust annavad teised liiduvabariigid, teeb selle arvukuse prognoosimise võrdlemisi keerukaks.

Eeltoodud arvud ja järeldused käivad linnaliste asulate tööjõuressursside kohta. Kuid linnade tööjõubilansside koostamisel tuleb arvesse võtta ka need maaelanikud, kes käivad iga päev maalt linna tööle. Teisest administratiivsest asulast töölkäimist nimetatakse pendelmigratsiooniks ja vastavaid isikuid pendelmigrantideks. 1965. a. käis maalt iga päev linnades ja alevites tööle üle 33 000 inimese.⁸

Kui tööealiste osatähtsus ja töötavate pensionäride suhtarv kõigub üksikute linnade ja alevite osas võrdlemisi väikestes piirides, siis maalt töölkäijate osatähtsus on asulati vägagi erinev. On üksikuid asulaid, kus linnast välja tööle käijate hulk on suurem kui ümbruskonnast iga päev linnas tööle käivate töötajate arv. Selliste hulka kuuluvad uuritud linnadest ja alevitest Türi, Antsla ja Tõrva. Teistes linnades ja alevites (need on enamuses) moodustab väljaspool piire või isegi teistes asulates elav tööjõud küllaltki olulise osa. Arvutati välja pendelmigrantide ja vastava asula töövõimelise elanikkonna suhe. Üle 10 protsendi moodustavad pendelmigrandid Narvas, Paides, Võrus, Valgas ja Vändras. 5—10 protsenti on nende osatähtsus Tallinnas, Kohtla-Järvel, Tartus ja Pärnus.

Tööjõuressursside kujunemise analüüs komponentide järgi on vajalik eriti perspektiivse planeerimise seisukohalt. Nagu ENSV TA Majanduse Instituudis tehtud esialgsed arvestused näitavad, formeerub elanikkond Eesti NSV linnades ja alevites edaspidi põhiliselt loomuliku iibe arvel. Maalt linnadesse tulek on põhjustatud maanoorte õppima asumisega ning sellest, et töövõimevad üksikud vanemad inimesed, peamiselt naised, siirduvad elama linnades asuvate laste juurde. Seega ei kasva ka edaspidi tööealise rahvastiku osatähtsus linnades oluliselt. Üldine tööjõuressursside kasv linnades aga aeglustub, kuna urbaniseerumise tempo vabariigis langeb.

Arvatavasti suureneb linnades veelgi pensionäride rakendatus rahvamajanduses. See on põhjustatud pensioniealise rahvastiku osatähtsuse tõusust ning kitsenduste kaotamisest töötajatele täispensioni väljamaksmisel. 1. VIII 1967. a. andmetel moodus-

⁷ «Вестник статистики», 1968, 10, стр. 90—91.

⁸ Eesti NSV Statistika Keskvalitsuse andmete alusel.

tasid kõikidest töölistest ja teenistujatest üle 60 aasta vanad 5,2 protsenti.⁹

Pendelmigrantide arv nähtavasti ei vähene, kuna seoses transpordivõimaluste paranemisega suureneb territooriumi ulatus, kust on võimalik tööl käia. Suurenemist võib edaspidi soodustada ka mõnede praegu töötavate tööstuslike tootmispunktide likvideerimine väiksemates asulates.

Rahvamajanduses kasutamise seisukohalt jaguneb tööeline elanikkond töötajateks, õppijateks (16-aastased ja vanemad õpilased tehnikumides, üldhariduslikes koolides, statsionaarsed üliõpilased) ning ülalpeetavateks. Viimastest on suurem osa rakendatud koduses majapidamises ja laste kasvatamisel. Tööjõuressursside hulka ei arvata mittetöötavaid I ja II grupi invaliide. Jällegi 1959. a. rahvaloenduse andmetele toetudes¹⁰ saame öelda, et 76,9 protsenti tööelistest linnaelanikest töötas, 6,5 protsenti õppis, 3,2 protsenti sai pensioni kas invaliidsuse tõttu või oli soodustatud tingimustel pensionile siirdunud. Ülejäänud 13,6 protsenti linnade ja alevite elanikkonnast sai ülalpidamist tööst aiamaal või töötas koduses majapidamises ning peeti ülal teiste töötavate perekonnaliikmete poolt. Võrreldes Nõukogude Liidu keskmisega (kõigist tööelistest linnades oli rahvamajanduses rakendatud 72,9%), oli meie linnades tööeliste rakendus 1959. a. kõrgem. Kõrgem oli meil ka statsionaarsete õpilaste ja üliõpilaste osatähtsus. Linnade tööjõuressurssides (s. o. koos töötavate mittetööelistega) moodustasid rahvamajanduses töötajad 76 protsenti ning statsionaarsed õpilased ja üliõpilased 6 protsenti.¹¹

Statistika ei võimalda otseselt aastate kaupa kindlaks määrata töötajate arvu suurenemist linnades ja alevites asuvates ettevõtetes. On aga andmed selle kohta, et üliõpilaste arv suurenes Tallinnas ja Tartus 1961—1967 45 protsendi võrra. Linnade tööjõu koosseisu ja tegevust analüüsimise uuritud 22 linnalise asula andmetel.

Kohapealse tööelise ja väljastpoolt tööl käiva rahvastiku (pendelmigrantide) osatähtsus oli uuritud asulates vastavalt 92 ja 8 protsenti. Tööelistest koos pendelmigrantidega töötas 90 protsenti rahvamajanduses, 8 protsenti õppis statsionaarselt ning 2 protsenti oli tegev koduses majapidamises.

Eri asulate tööjõu kasutamises ja töötajate majandusharulises jagunemises on küllaltki suuri erinevusi. Andmed näitavad, et mida suurem on asula, seda suuremal määral on kasutatud tema tööjõud. 16-aastase ja vanemate õpilaste osatähtsus on suhteli-

⁹ Eesti NSV rahvamajandus 1967. aastal. Tallinn 1968, lk. 190.

¹⁰ Итоги всеобщей переписи населения 1959 года. Эстонская ССР. М. 1962, стр. 33, 34.

¹¹ Sealsamas.

selt väike 10 000—50 000 elanikuga asulates. See on tingitud asjaolust, et paljudel selle grupi linnadel on piiratud tagamaa tõttu keskkooliõpilaste kontingent väiksem (Haapsalu, Kiviõli, Valga) ja ka keskkooli baasil töötavaid tehnikume ja teisi keskeriõppeasutusi Tallinna ja Tartuga võrreldes vähem.

Töötajate majandusharulises jaotuses on raskem leida seaduspärasusi. Ilmneb siiski, et transpordis ja sides ning kaubanduses töötajate osatähtsus on suur keskmise suurusega linnades. Tööstus on rohkem arenenud (töötajate arvu järgi) suurtes, 3000—5000 elanikuga asulates. Võrdlemisi ühtlaselt on kõikides suurusgruppides tervishoiutöötajaid.

Töötajate kasutamises ilmnevaid erinevusi ei saa ega tohigi seletada ainult asula suurusega. Tuleb arvesse võtta ka asula kohta linnalises asustuses, teada tema funktsiooni. Ei või unustada ka seda, et linnad administratiivsetes piirides mitte alati ei ühti linnadega majanduslikus mõttes. Kui võtta analüüsimeks linnad majanduslikus mõistes (s. o. laiemalt kui administratiivpiirid), siis tuleks näiteks olukorda, kus linnainimesed käivad tööl maal asuvates ettevõtetes, ette hoopis harvemini. Vastavalt tõuseks ka tööstuses ja teistes materiaalse tootmise harudes töötajate arv.

Väiksemates linnades ja alevites mõjutab töötajate kasutamise struktuuri oluliselt kesk-eriõppeasutuste ja kutsekoolide paiknemine. See suurendab 16-aastaste ja vanemate õpilaste arvu elanikkonnas ning tõstab tunduvalt ka hariduse kui rahvamajandusharu osatähtsust töötajate kasutamises.

Rääkides töötajate kasutamise perspektiividest, võiks öelda, et õppiva ja töötava elanikkonna osatähtsus peaks jääma kõikides linnades enam-vähem ühtlaseks. Kuuekümnendatel aastatel esinenud üliõpilaste arvu järsk suurenemine oli ajutine nähtus. Arvatavasti suureneb edaspidi nende töötajate osatähtsus, kes on rakendatud põllumajanduses või seda teenindavates harudes, seda eriti paljude väiksemate linnade ja alevite arvel (kuna osa põllumajanduses töötajaid saavad korteri linnalises asulas).

Seoses töötajate kasutamise perspektiividega linnades ja alevites on lühidalt vaja peatuda koduses majapidamises töötaval elanikkonna kontingendil. Üldiselt on esinenud tendents, et pidevalt toimub üleminek kodusest majapidamisest tööle rahvamajandusse. Tekib küsimus, kas selline protsess saab kesta pidevalt? Nähtavasti ei saa. Koduses majapidamises töötamise põhjuseks on: 1) laste kasvatamine; 2) vanade või haigete perekonnaliikmete hooldamine; 3) isiku enese ebarahuldav tervislik seisund; 4) sobiva töö puudumine; 5) perekonna kõrge sissetulek; 6) teised põhjused.

Nagu andmed näitavad, töötavad koduses majapidamises val-

davalt (üle 90%) naised. Selleks et naisi kodusest majapidamisest tootmisse tõmmata, on vaja pidevalt suurendada elukondlike teenuste mahtu ja kättesaadavust. Mitte alati ja kõikjal ei ole see aga majanduslikult otstarbekas. Näiteks naine, kes kasvatab kodus nelja last, annab ühiskonnale suurema panuse kui töötades ühe kohaga lasteasutuses.

Eesti NSV linnades ei ole praegu enam reserve tööliste ja teenistujate arvukuse suurendamiseks koduse majapidamise arvel. Nähtavasti on selles osas saavutatud juba optimaalne suhe. Küll on aga seda suhet vaja korrigeerida üksikute linnade ja alevite osas.

Lõpetuseks võib öelda, et tööjõu probleeme on Eestis veel vähe uuritud. Tööjõu kujunemise ja jaotamise probleemid linnade osas võiksid olla ulatusliku töö esimeseks etapiks. Kindlasti vajaks edasist uurimist tööjõu rahvamajandusharulise jaotuse efektiivsus ja võimalused selle ratsionaliseerimiseks. Kuni viimase ajani on jäänud kõrvale plaanipärasuse ja stiihilise vahekord nii tööjõu kujunemisel kui ka tema jagunemisel. On ju inimestel õigus ise otsustada, kas täiskasvanuks saades minna õppima või asuda tööle. Samuti otsustab nooruk ise, millisesse asutusse ta õppima või tööle suundub. Selleks et stiihilisi protsesse kaudselt mõjutada, tuleb neid hästi tunda. Alles siis on võimalik öelda, millist osa omab kutsevalikul palk või elukoha vahetamisel elukondlik ja kultuuriline teenindamine. Täiendavat uurimist vajab ka tööjõu mobiilsus ning võimalused selle mõjutamiseks.

К. Лаас

О ПРОБЛЕМАХ РАБОЧЕЙ СИЛЫ В ГОРОДАХ И ПОСЕЛКАХ ЭСТОНСКОЙ ССР

Резюме

В городах и поселках городского типа проживает около 70% всего трудоспособного населения республики. Кроме того, в город ежедневно приезжают на работу тысячи рабочих и служащих, проживающих в сельской местности.

За последнее десятилетие резко повысилась занятость трудоспособного населения в городах. Помимо того, трудовые ресурсы пополнились за счет населения пенсионного возра-

ста. В городах свободные резервы трудовых ресурсов в целом исчерпаны. В некоторых городах потребность в рабочей силе покрывается за счет населения окружающей сельской местности и соседних городов.

Трудовые ресурсы распределяются следующим образом: 90 процентов работает в народном хозяйстве, 8 процентов занимается учебной работой и 2 процента заняты в домашнем хозяйстве.

Наблюдаются конкретные различия в использовании рабочей силы в зависимости от численности населения города.

На основе анализа делаются некоторые выводы о перспективах формирования и использования рабочей силы.

K. Laas

ON THE PROBLEMS OF MANPOWER IN TOWNS AND URBAN-TYPE COMMUNITIES OF THE ESTONIAN SSR

*** Summary**

About 70 per cent of the able-bodied population of Estonia live in urban-type communities. Apart from it thousands of rural workers and employees flow into towns.

During the last decade the employment of the able-bodied urban population has greatly increased. Labour force has been replenished by the population in the retirement age group. At present no labour reinforcements are available. In some towns manpower shortages are met at the expense of neighbouring rural communities and other towns.

Labour resources are divided as follows: 90 per cent are engaged in national economy, 8 per cent — in studies and 2 per cent — in domestic households. The composition of manpower differs according to the size of the given urban population.

In the present paper some conclusions are drawn as to the prospects for the utilization of manpower.

E. Uusert

TÖÖJÕU VOOLAVUSEST JA SELLE PÕHJUSTEST NOORTE HULGAS

I

Tööjõu voolavuse küsimuse aktuaalsus ei vaja selgitust. Keerukas on nii probleemi teoreetiline lahtimõtestamine kui ka voolavuse kõrvaldamiseks praktilise lahenduse leidmine. Vaatamata sellele, et tööjõu voolavuse kohta on ilmunud palju publikatsioone, ei ole teadlased probleemile lähenemisel suutnud leida ühist keelt.

«Väike majandusteaduslik leksikon» annab järgmise vastuse: tööjõu voolavus — tööjõu ühest ettevõttest, majandusharust või majandusrajoonist teise ümberpaigutamise stiihiline protsess.¹

Seega näevad leksikoni autorid tööjõu voolavuses ainult tööliste subjektiivsest tahtest tingitud protsessi.

Teisiti lähenevad küsimusele Leningradi teadlased L. Bļahman, A. Zdravomõslov, O. Skaratan, kes jagavad tööjõu liikumise plaaniliseks ja mitteplaaniliseks (voolavuseks) ning näevad viimase põhjusena ka objektiivseid tingimusi.²

Kolmas grupp teadlasi vaatab tööjõu liikumist kui põhiliselt plaanipärase iseloomuga protsessi. Suur osa tööjõust liigub tõepoolest organiseeritult, kas töökohta suunatutena pärast kõrgema, kesk-eriõppeasutuse või kutsekooli lõpetamist või üldrahvalikul üleskutsel uutesse tööstusrajoonidesse tööle asudes. Seda osa tööjõu liikumisest, mis esineb mitteorganiseeritud kaadri liikumisena ettevõtete, tootmisharude, rajoonide jne. vahel, nimetatakse tööjõu voolavuseks.³

Meie arvates on viimane seisukoht kõige teaduslikum. Tööjõu

¹ Väike majandusteaduslik leksikon. ERK, Tallinn 1961, lk. 296.

² Труд и развитие личности. Лениздат, 1965, стр. 134.

³ Näiteks on sellisel seisukohal järgmise raamatu autorite kollektiiv: Пути ликвидации текучести кадров в промышленности СССР, под редакцией кандидата экономических наук В. Н. Ягодкина. Изд. «Мысль», Москва 1965, стр. 9—10.

volavust sotsialismi tingimustes ei organiseeri ühiskond, kuid see ei välista objektiivsete põhjuste olemasolu tema tekkimisel. Koos organiseeritud tööjõu liikumisega võib kaasneda volavus ühe ettevõtte või tööstusharu seisukohalt, sest ettevõtte ei planeerinud eelnevalt tööliste lahkumist, kuigi viimased asusid uude kohta kooskõlas üldriikliku organiseeritud tööjõu ümberpaigutusega. Ka tehniline progress ja töö ümberorganiseerimine vabastavad pidevalt teatud kutsealade töötajaid senistest kohustustest ning esitavad neile uusi, täiendavaid teadmisi nõudvaid ülesandeid. Selline töö muutumisest tingitud töölt lahkumine on objektiivselt põhjendatud. Selle seaduspärasuse avastas Marx, kes näitas tema toimet kapitalistliku masinalise tootmise puhul: «Nii tõugatakse töölisi alatasa eemale ja tõmmatakse ligi, neid paisatakse edasi-tagasi, ja sellega käib kaasas värvatavate tööliste soo, vanuse ja oskuste alaline muutumine.»⁴ Kuid töötaja asumine uude kohta töö muutumise seaduse toimele võib sotsialismi tingimustes kanda ka subjektiivset iseloomu.

Voolavus võib demograafilistest seaduspärasustest tuleneda, nagu näiteks töökoha vahetamine seoses abiellumisega või pensioniikka jõudmisega.⁵ Esimesel juhul on objektiivne faktor seotud subjektiivsega: üks abielupooltest peab vahetama elu- ja töökohta, kuid kumb?

Voolavus on seotud ka veel psühholoogiliste (töötaja iseloom) ning füsioloogiliste (invaliidistumine, haigestumine) teguritega. Sellepärast ei saa täielikult nõustuda L. Põssini seisukohaga, et volavus, muutes kasutuks tööjõuressursside jaotamise ja kasutamise esialgse plaani, ei vasta põhimõtteliselt sotsialistliku tootmise plaanipärasusele.⁶

Meie arvates on küsimus hoopis laiem. Seni ei ole suudetud läbi viia tööjõuressursside algset plaanilist jaotust, kus oleks arvestatud kõiki muutuvaid ja teaduslikult väheuuritud tegureid. Sotsialistliku tootmise range plaanipärasus ning mitmesuguste objektiivsete ning subjektiivsete tegurite mõjul toimub väljakujunenud jaotuse lõhkumine. Küsimuse saab lõplikult lahendada siis, kui asuda tööjõu volavuse põhjuste komplekssele uurimisele paljude teadusharude esindajate osavõtul. Alles siis on võimalik saavutada kontroll volavuse üle ning seda arvestada tööjõu jaotamise ja kasutamise plaanide koostamisel.

⁴ К. Марх. Капитал, I kd., lk. 394.

⁵ Praeguse tööseadusandluse puhul on pensioniealistel inimestel materiaalselt kasulik edasi töötada niisugustel töökohtadel, kus säilitatakse täispension.

⁶ Л. Ф. Пысин. Текучесть рабочих кадров в промышленности и пути ее преодоления (на материалах совнархозов Урала). Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. Свердловск 1963.

Olukorras, kus tööjõu defitsiit avaldab segavat mõju rahvamajanduse plaaniülesannete täitmisele, on kaadri otstarbekal paigutamisel ja kasutamisel eriti suur tähtsus. Tööjõu defitsiit on otšeses sõltuvuses voolavusest: mida suurem on tööjõu voolavus, seda rohkem tööjõudu asub väljaspool tootmist, seda suurem on tööjõu defitsiit.

Tööviljakuse edasine tõus oleneb üha enam noortest, kes järkjärgult vahetavad välja vanema põlvkonna. Noorte osatähtsus rahvamajanduses on küllaltki kõrge. 1967. aasta 1. juuni seisuga oli NSV Liidu rahvamajanduses kuni 25 aastasi noortöölisi 15,8 protsenti töötajate üldarvust, tööstuses isegi 18,8 protsenti, mõningates tootmisharudes, nagu kergetööstus (24%), metallitöötlemine ja masinaehitus (21,2%) ning side (20,9%), veelgi rohkem.⁷ Kui laiendada noortöölise mõistet kogu komсомolieale (s. o. kuni 28. eluaastani), siis suureneb noorte osatähtsus riigi majanduselus veelgi.

Analüüsime noortöölise voolavuse põhjusi kahe vanusegrupi (kuni 18 ja 19—28-aastased) ulatuses Eesti NSV MN Riikliku Tööjõuresursside Kasutamise Komitee poolt 1968. aasta kohta koostatud perfokaartide alusel.

Kuni 18 aastasi noorukeid on tööl suhteliselt vähe. Enamik nimetatud noori õpib üldhariduslikes koolides, tehnikumides või kutsekoolides. Sellepärast ei ole ka meie poolt vaadeldud noorte arv suur.

1968. aasta 1. maist kuni detsembri lõpuni pöördus komitee poole töö leidmiseks Tallinna linnas 86, kogu Eesti NSV-s 268 kuni 18 aastast noort. Neist soovis esmakordselt tööle asuda Tallinnas 45,3 protsenti ja kogu Eestis 39,5 protsenti. Ülejäänud vahetasid töökohta, kusjuures 73 noortöölist ehk 68,0 protsenti vaadelduist (Tallinnas 74,4%) töötasid eelmises ettevõttes alla kuue kuu; 18,9 protsenti olid töötanud ühes kohas kuuest kuust ühe aastani. Toodud andmed ei ole üllatavad, sest vaadeldud noorte tööstaaž saab parimal juhul olla üldse kaks aastat.

Leningradlased lükkavad oma uurimustega ümber versiooni, nagu oleks tänapäeva noorsugu eriti distsiplineerimatu. Nende andmetel vallandati töödistsipliini rikkumise tõttu kuni 18 aastasi noori 1,5 protsenti kõigi selles vanuses töölt lahkujate arvust, samal ajal oli 31—40-aastaste näitaja 1,7 protsenti.⁸

Vastava protsendi arvutamine meie materjalide alusel oleks

⁷ Народное хозяйство СССР в 1967 г. Статистический ежегодник. «Статистика», Москва 1968, стр. 659—660.

Andmed on toodud 1967. a. kohta sellepärast, et 1968. aasta statistilistes kogumikes pole toodud töötajate koostist vanuse järgi.

⁸ Труд и развитие личности. Лениздат, 1965, стр. 148.

põhjendamatu, sest noorte hulka, kellel tuli lahkuda eelmisest töökohast töödistsipliini rikkumise tõttu, kuuluvad ainult Tallinna ja Tartu noormehed. Tallinnas pöördus töö leidmiseks komitee poole 38 noormeest, neist soovis esmakordselt tööle asuda 23, ülejäänud 15 olid aga distsipliinirikkujad, kellest 14, s. o. peaaegu kõik, olid töötanud alla kuue kuu. Tartus oli 27-st tööd soovinud noormehest 6 distsipliinirikkujat.

Järelikult on küllaltki palju noorukeid, kes ei pea töökohta. Neile kas ei meeldi valitud eriala, satuvad konflikti kaastöötajatega või lahkuvad mõnel muul põhjusel. Viimasel ajal pööratakse palju tähelepanu koolipingis olevate noorte tööks ettevalmistamisele, kuid senised tulemused ei ole kuigi rõõmustavad. Mida aga ette võtta nendega, kes juba töötavad, kuid ei suhtu oma ülesannetesse küllaldase tõsidusega? Soovitame kasutada Rubtsovski tehaste kogemusi, kus on saavutatud märgatavat edu kaadri voolavuse vähendamisel. Nimetatud tehastes on moodustatud ühiskondlikud kaadriosakonnad, millel on oma allüksused tsehhides. Tavaliselt kuuluvad nendesse tööveteranid ja -eesrindlased, kes vaatavad lahkumiseks esitatud avaldused läbi, vestlevad töötajatega lahkumise põhjuste üle, analüüsivad olukorda töökohal ning leiavad abinõusid selle parandamiseks. Paljudel juhtudel on õnnestunud likvideerida ebaterve õhkkond osakondades tänu partei- ja ametiühinguorganisatsiooni koostööle püsiva kaadri loomisel. Seda tunnistavad 1968. aasta näitajad: ligi pooled lahkumisavalduse esitajatest loobusid oma kavatsusest. Kuid eks aita selline tihe side kollektiivi liikmete vahel ka töödistsipliini rikkumisi ära hoida.

Rubtsovski tehastel on ka teisi saavutusi, mis võimaldavad tööjõudu paremini kasutada ning voolavust vähendada. Näiteks antakse monotoonsetel operatsioonidel töötavatele töölistele võimalus omandada ka teisi erialasid. See võimaldab eriti noortöölistel end mitmekülgset arendada ning kahjulikest harrastustest loobuda.⁹

Üheks peamiseks põhjuseks, miks meie poolt vaadeldud noormeestel ja neidudel tuli eelmisest töökohast lahkuda, oli ajutine töö (11,3%). Ettevõtted ei soovi (tihti pole ka võimalik) kasutada kuni 18 aastasi noortöölisi põhitöödel. Kehtiv seadusandlus lubab neile terve rea soodustusi, millede rakendamine ühele osale töötajaist raskendab tootmise organiseerimist.

Neidudel on peamiseks lahkumise põhjusteks vahetusega töö (15,2%), arenguvõimaluste puudumine (9,1%) ning madal töötasu (9,0%). 6,7 protsenti neidudest ei suutnud leida eelmises ettevõttes erialast tööd ja 7,6 protsenti vahetasid töökohta elukondlike tingimuste pärast.

⁹ Vt. lähemalt: В Мищенко, Е. Антосенков. Как растёт молодой рабочий. «Правда», 1969, № 144.

Noormehi sundis peale distsipliinirikkumise lahkuma endiselt töölt ka perekondlik olukord (17,5%). Mõned noormehed märkisid lahkumise põhjusena veel ajutist tööd, eriala vahetust ja arenguvõimaluste puudumist.

Paljud noortöölised (neidudest isegi 28,8%) jätsid vastamata küsimusele, millisel põhjusel nad lahkusid eelmisest töökohast, ja külastaja kaardi lahtrisse jäigi «muudel põhjustel».¹⁰

Edasi vaatleme noortööliste (19—28 eluaastat) voolavuse põhjusi.¹¹

Peamised töölt lahkumise põhjused olid järgmised:¹²

	%		%
1) tervislik seisund	12,1	7) töö halb organiseerimine	1,9
2) perekondlik olukord	14,4	8) töödistsipliini rikkumine	3,9
3) elukondlikud tingimused	9,6	9) erialase töö puudumine	3,1
4) ebapiisav palk	7,5	10) arenemisvõimaluste puudumine	3,1
5) ajutine töö	4,4		
6) füüsiliselt raske töö	2,1		

Töötasuga mitterahulolnutest oli 42,9 protsenti algharidusega töötajaid, ülejäänud olid kas kesk- või lõpetamata keskharidusega; kõrgema haridusega töötajatest ei nimetanud keegi töölt lahkumise põhjusena madalat palka, kuigi kuuleme tihti pretensioone kõrgema haridusega spetsialistide palga suhtes. Siin tuleb arvestada asjaolu, et selles vanuses kõrgema haridusega töötajad töötavad suunatult kohtadel, kust lahkumine on administratiivselt piiratud.

Töödistsipliini rikkumise tõttu oli vallandatud 17 töötajat, neist 12 algharidusega, seejuures 8 olid töötanud eelmises kohas vähem kui kuus kuud.

Koondamise tagajärjel tuli lahkuda ainult kahel kõrgema haridusega noorel, kes vabastati töökohalt seoses tehniliste uueenduste ja töö ümberkorraldamisega. Lihttöölisi tavaliselt koondamise tõttu ei vallandata, sest pärast ümberkvalifitseerumist leiavad nad rakendamist samas ettevõttes. Seda kinnitavad uuringud Tšeljabinski oblastis, Moskvas ja Sverdlovskis. Enamik

¹⁰ Muude põhjuste osa on suur sellepärast, et perfokaardi täitmisel ei selgitatud välja tõelist lahkumise põhjust.

¹¹ Nende kohta oli materjalide leidmine raskendatud, kuna Tööjõuressurside Kasutamise Komitee andmetes figureerib tööliste grupp vanusega 18—54 aastat. Autor otsis külastajate hulgast 478 19—28-aastast töösoovijat, kes pöördusid komitee poole 1968. aasta septembrist detsembrini. Kuna valik on juhuslik, siis ei saa kahelda andmete representatiivsuses.

¹² Töölt lahkujate arv ei anna kokku 100 protsenti sellepärast, et on välja jäetud vähemtähtsad lahkumise põhjused.

sealseid ettevõtteid tagab vabanenud töölistele tehasesiseses tööjõu ümberpaigutamise teel töö samas ettevõttes.¹³

Erinevusi töölt lahkumise põhjuste osas on ka kummalgi sugupoolel. Näiteks töödistspliini rikkumise pärast tuli töölt lahkuda põhiliselt meestel. Vaheusega töö häirib rohkem naisi, ka perekondlike põhjuste tõttu lahkuvad töölt peamiselt naistöötajad (52 naist 69-st antud põhjusel lahkujast).

Kahe vanusegrupi noortööliste voolavuse põhjusi kõrvutades märkame, et kuni 18 aastaste noormeeste ja neidude töölt lahkumise põhjused erinevad oluliselt, 19—28-aastaste eri soo esindajate põhjused on tunduvalt ühtlasemad.

Põhjusteks, mis ei oma kummagi vanuserühma puhul erilist kaalu töölt lahkumisel, on koondamine ja tervistkahjustav töö. Vähemolulisteks põhjusteks osutuvad ka töö halb organiseerimine ja füüsiliselt raske töö.

* * *

Tööjõu voolavus on keerukas protsess, mis on seotud sotsiaal-majanduslike, demograafiliste, psühholoogiliste, füsioloogiliste, juriidiliste ja muude teguritega. Et hoida ära kahju, mida toob sotsialistlikule plaanimajandusele suur tööjõu voolavus, tuleb tööjõu jaotamise ning kasutamise plaanide realiseerimisel tagada voolavuse probleemi kompleksne uurimine kõigi mainitud teadusharude esindajate osavõtul.

Meie uurimus kinnitab, et voolavuse põhjused ei ole tööliste eri kategooriate puhul ühtlased. Uurimistööd diferentseerimata ei saa loota täielikule edule. Sotsialistliku majanduse iseloomust tingituna on ühiskonna iga liige huvitatud kõigi töötajate tööjõu täielikust kasutamisest. Selle saavutamiseks on vajalik üksikisiku, kollektiivi ning kogu ühiskonna huvide täielik kokkulangemine. Et ka uurimused tööjõu voolavuse küsimustes teenivad sama eesmärki, siis lisame topetuseks mõningad ettepanekud.

1. Tööjõu kasutamisega seotud probleemide lahendamine tuleks usaldada tootmiskollektiivile. Igal kollektiivil tuleb sooritada nii meeldivaid kui ka ebameeldivaid tööoperatsioone. Et üks teistega võrdvõimeline kollektiivi liige ei teeks pidevalt meeldivat, teine aga ebameeldivat tööd, on vaja läbi viia teaduslikult põhjendatud töökohtade vahetamine. Seda suudab kõige paremini korraldada kollektiiv ise.

2. Töötaja töölerakendamisel on vaja põhjalikult tunda tema huvisid ja kalduvusi. Seda suudab eelkõige kogunud sotsioloog

¹³ И. С. Маслова. Высвобождение рабочей силы в промышленности СССР и ее рациональное использование. Изд. Московского университета, 1967, стр. 81.

või psühholoog. On tähtis iga töötaja isiklik veendumus, et just antud tööga suudab ta anda ühiskonnale kõige rohkem ja vastavalt sellele ka saada ühiskonnalt rohkem. Soovitatav on sisse seada töötajate isiklikud kaardid.

3. Suuremat tähelepanu tuleks pöörata lasteasutuste ehitamisele. See aitab kaasa naistööjõu paremale ärakasutamisele.

4. Puhkekodutuosikute, korterite jms. jaotamisel tuleks rohkem arvesse võtta töötaja tööalast tegevust. Sellega loome eeldusi püsiva kaadri ja üksmeelse tootmiskollektiivi kujunemiseks.

5. Töölistele (eriti noortele) on vaja luua paremad võimalused enese igakülgeks arendamiseks nii üldharidusliku taseme tõstmise kui ka täiendavate erialade omandamise teel.

Э. Узен

О ТЕКУЧЕСТИ РАБОЧЕЙ СИЛЫ И ПРИЧИНАХ ПРОЯВЛЕНИЯ ЕЕ СРЕДИ МОЛОДЕЖИ

Резюме

Текучесть кадров — это сложный социально-экономический процесс, который связан с распределением и использованием рабочей силы.

На наш взгляд причины возникновения текучности заключаются в том, что первоначальное плановое распределение рабочей силы не носит еще всестороннего, глубоко научного характера, учитывающего все неустойчивые и субъективные факторы. В процессе социалистического производства, требующего строгой планомерности, эти объективные и субъективные факторы ломают начальное распределение рабочей силы.

Решить проблему установления контроля над текучестью кадров в виде планирования и регулирования ее можно только комплексно, при участии многих специалистов (юристов, социологов, психологов, экономистов).

Исследование причин текучности различных слоев молодых рабочих в Эстонской ССР показывает, что причины для каждого слоя очень различны. Поэтому автор считает необходимым применить дифференциальное исследование. Зная склонность, интересы и социальное положение каждого рабочего, мы можем составить более эффективные планы распределения и использования рабочей силы. Но для этого необходима уверенность самого рабочего в том, что его профессия может дать обществу самый большой вклад и получить от общества при распределении, как можно больше.

ABOUT THE FLUCTUATION OF LABOUR POWER AND ITS REASONS FOR YOUNG WORKERS

Summary

The fluctuation of labour power is a complicated social-economic process connected with the use and arrangement of it.

We think that the reason for arising of fluctuation of labour power lies in the fact that the preliminarily planned arrangement and use of the labour power do not stand on an all-embracing and deeply scientific ground taking into account all the changing objective and subjective factors. In the process of socialist production where the strict planning is required these objective and subjective factors split the preliminarily planned arrangement of labour power.

For the attainment of control over the fluctuation of labour power the problem must be solved with the help of different specialists (lawyers, sociologists, psychologists, economists, etc.).

The study of the reasons of the fluctuation of labour power in various social groups of young workers in the Estonian SSR shows that the reasons are quite different. Therefore the author is for the differentiated study of this problem.

Taking into consideration the inclinations, interest, social standing and physiological state of each worker we can make rather effective plans on arrangement and use of labour power. Every worker should have a personal conviction that he could give more to the society in a concrete line of work and accordingly receive more from the society itself.

V. Vahtra

VANADUSPENSIONÄRIDE TÖÖJÕU KASUTAMISE MAJANDUSLIKUST EFEKTIIVSUSEST

Meie vabariigi rahvamajanduse ees seisvate ülesannete edukas täitmine sõltub suurel määral tööjõuprobleemi lahendamisest.

Rahvastiku üldine juurdekasv kui tööjõu formeerumise peamine allikas ei kata kõiki tööjõuvajadusi. Ometi on rahvamajanduses töötava elanikkonna arv aasta-aastalt kasvanud mõnevõrra kiiremas tempos kui kogu elanikkond tervikuna. Kui 1965.—1968. a. kasvas rahvaarv vabariigis 2 protsendi võrra, siis rahvamajanduses rakendatud elanikkond suurenes samal perioodil tervenisti 5 protsendi võrra.¹ Põhiliselt toimus see tööjõuealise (naised 16.—55. ja mehed 16.—60. eluaastani) elanikkonna suurema rakendatuse arvel. 1960. aastal oli meie vabariigi tööjõuealisest elanikkonnast rakendatud 85 protsenti, 1968. aastal juba 95 protsenti² ning 1969. aastal töötas ENSV Riikliku Tööjõuressursside Kasutamise Komitee³ andmetel vabariigi rahvamajanduses juba veidi üle 96 protsendi tööjõuealisest elanikkonnast.

Eeltoodust nähtub, et vabariigi töövõimeline elanikkond on põhiliselt rakendatud. Elanikkonna üldise juurdekasvu ja täielikuma rakendamise kõrval on aga tööjõuressursse võimalik veel suurendada mittetöövõimelises eas olevate elanikkonna gruppide arvel. Kui analüüsida ERTKK 1969. a. andmetele⁴ toetudes meie vabariigi elanikkonna vanuselist koosseisu ja rakendatust, siis ilmneb, et tööjõuealine elanikkond moodustab ainult veidi üle 60 protsendi rahvastiku üldarvust. Kuni 16 aasta

¹ Eesti NSV rahvamajandus 1968. aastal. Tallinn 1969, lk. 43.

² Sealsamas, lk. 161.

³ Edaspidi lühendatult ERTKK.

⁴ Hõlmatud on vabariigi 5 suuremat linna — Tallinn, Tartu, Narva, Kohtla-Järve ja Pärnu.

vanuseid noori on seejuures umbkaudu 20—22 protsenti, ülejäänud 18—20 protsenti elanikkonnast moodustavad eakad⁵ inimesed.

Rahvamajanduses rakendatud tööliste-teenistujate üldarvust aga moodustavad töövõimelisest east nooremad ja eakad inimesed kokku vaid veidi üle 6 protsendi, kusjuures kuni 16 aasta vanuste noorukite erikaal ulatub vaevalt mõne kümnendiku protsendini. Äärmiselt väike on ka 16—19-aastaste gruppi kuuluvate noorukite osatähtsus töötajate üldarvus. See on ka arusaadav, sest enamik sellesse vanusegruppi kuuluvatest noortest on seotud õppimisega üldhariduslikes koolides ning kesk-eri- ja kõrgemates õppeasutustes või viibivad sõjaväeteenistuses. Järelikult on noorukite osatähtsus töötajate üldarvus väike ning selle suurendamine ei tule praktiliselt arvesse.

I

Täiendava tööjõu reaalse allikana võivad kõne alla tulla aga eakad, kes on antud momendil ühiskondlikus tootmises rakendamata ning kel on tööalaseid kogemusi, materiaalne huvi ning säilinud töövõime.

Kogu eakas elanikkond neile nõuetele muidugi ei vasta. Küllaltki palju on neid, kelle üldhariduslik tase on üldisest keskmisest tunduvalt madalam ning kes ei oma erialast ettevalmistust. Selle elanikkonna osa töölerakendamine on praktiliselt võrdlemisi piiratud ega anna üldkokkuvõttes tööjõuprobleemi lahendamisel erilist efekti. Samuti ei tule tööjõureservina kõne alla see osa eakast elanikkonnast, kes on tööalase tegevuse lõpetanud tervislikel põhjustel.

Seega on tööjõureservina arvestatav see osa eakast ja veel töövõimelisest elanikkonnast, kes saab vanaduspensionari, kuid on antud perioodil kas täielikult või osaliselt rahvamajanduses rakendamata. 1969. aastal oli vabariigis üle 117 tuhande vanaduspensionäri, kes moodustasid umbkaudu 9 protsenti rahvastiku üldarvust.

Vanaduspensionäride erikaalu ning nende osatähtsust vabariigi rahvastikus illustreerivad tabelis 1 toodud andmed.

Nagu tabelist 1 nähtub, on vanaduspensionäride erikaal rahvastikus küllaltki märkimisväärne ja omab edasise suurenemise tendentsi. Järelikult omandavad vanaduspensionärid seoses eluea pikenedamisega ja pensionilise kindlustatuse edasise laienemisega täiendava tööjõureservina üha suuremat tähtsust.

⁵ Naised alates 55., mehed 60. eluaastast.

Tabel 1

Vanaduspensionäride üldarv ning nende osatähtsus Eesti NSV rahvastikus aastail 1965—1969⁶

Aasta (1. jaanuari seisuga)	Vanaduspensionärid	
	arv	osatähtsus rahvastikus (%)
1965	80 171	6,3
1966	88 547	6,9
1967	98 097	7,6
1968	106 625	8,2
1969	117 031	9,0

Tabel 2

Vanaduspensionäride rakendatus Eesti NSV-s aastail 1964—1967⁷

Aasta (1. jaanuari seisuga)	Rahvamajanduses töötavate vanaduspensionäride arv	Töötajate osatähtsus vanaduspensionäride üldarvust (%)
1964	9 577	13,4
1965	14 128	17,6
1966	18 280	20,7
1967	22 181	22,6
1968	25 023	23,5
1969	30 248	25,8

Koos vanaduspensionäride erikaalu üldise kasvuga elanikkonnas on pidevalt suurenenud ka nende rakendatus rahvamajanduses. 1969. aasta andmetel oli rakendatud 30 248 inimest ehk 25,8 protsenti vanaduspensionäride üldarvust. Seega on reaalne tööjõureserv vanaduspensionäride näol olemas. Nende rakendatust rahvamajanduses iseloomustavad tabelis 2 toodud andmed.

Tabelist 2 näeme, et 1965. aastal suurenes rahvamajanduses töötavate vanaduspensionäride erikaal 1964. aastaga võrreldes tervenisti 4,2 protsenti. Põhjuseks on valitsuse määrus⁸, millega suurendati pensioniealiste tööliste, noorema teenindava personali ning teiste töötajate-vanaduspensionäride materiaalet

⁶ Tabel on koostatud ENSV Sotsiaalkindlustuse Ministeeriumi ning ENSV Statistika Keskvalitsuse andmetel.

⁷ ENSV Sotsiaalkindlustuse Ministeeriumi andmetel.

⁸ NSVL Ministrite Nõukogu määrus nr. 175 26. veebruarist 1964. a. Vt. «Rahva Hääl» 6. märtsil 1964. a.

huvitatust tootmistegevusest osavõtuks. Määrus lubas töötavatele vanaduspensionäridele välja maksta 50 protsenti kehtestatud pensionist eeldusel, et saadav töötasu ja pension koos ei ületaks 200 rubla kuus.

Nagu toodud andmetest nähtub, avaldas mainitud määrus mõju vanaduspensionäride rakendatusele ka järgnevatel aastatel ning alles 1968. aastal vähenes see mõnevõrra.

Vanaduspensionäride materiaalse huvitatuse tõstmise vajadust kinnitas ka NLKP Keskkomitee ja NSVL Ministrite Nõukogu määrus nr. 822 26. augustist 1967. a., mille kohaselt teenidussüsteemis töötavate vanaduspensionäride mõningatele kategooriatele maksti vanaduspension välja täies ulatuses, sõltumata töötasust. Töötavatele vanaduspensionäridele on tehtud veel teisi soodustusi.

Et materiaalne huvi on vanaduspensionäride tootmistegevusse kaasatõmbamise peamiseks stiimuliks, seda kinnitab ka ERTKK poolt Tallinna linnas elunevate mittetöötavate vanaduspensionäride hulgas läbiviidud küsitlus.

Selgus, et rõhuv enamik mittetöötavatest vanaduspensionäridest (70,1% küsitletute üldarvust) nõustuks töötama, kui määratud vanaduspension makstaks välja täies ulatuses. Ligemale 45 protsenti luges täispensioni väljamaksmist ainsaks tingimuseks, mille puhul nad oleksid nõus töötama. Lisaks nimetatud põhitingimusele esitati ka mitmeid lisanõudeid, nagu füüsiliselt kerge töö (6%), tervislikule seisundile vastav töö (3,5%), mitte-täielik töönädal (1%), töö ühes vahetuses (0,5%) jne. Eelloetletud nõudmisi arvestades võime tootmistööst huvitatud vanaduspensionäride arvu veelgi suurendada.

Põhiliseks tingimuseks jääb aga töötavate vanaduspensionäride küllaldane materiaalne stimuleerimine täispensioni väljamaksmise näol. Seda kinnitavad omakorda ka ENSV Teenindusministeeriumi ettevõtetest saadud andmed, mille kohaselt ligikaudu $\frac{3}{4}$ pensioniikka jõudvatest töötajatest olid nõus tööd jätkama juhul, kui vanaduspension makstakse välja täies ulatuses.

Tänu valitsuse määrusele⁹, mille kohaselt aastail 1970—1975 makstakse enamikule töötavatest vanaduspensionäridest pension välja täies ulatuses, kui põhitöökohalt saadav töötasu ja väljamakstav pension ei ole kokku suurem kui 300 rubla kuus, on see küsimus alates käesolevast aastast põhiliselt lahendatud.

Kuna mainitud määrus hakkas kehtima alles hiljaeagu, siis andmed selle mõjust veel puuduvad, kuid eespool käsitletut

---

⁹ NSVL Ministrite Nõukogu määrus nr. 995 31. detsembrist 1969. a. Vt. «Rahva Hääl» 17. jaanuaril 1970. a.

arvesse võttes võib eeldada, et vanaduspensionäride huvitatus tootmistööst osavõtuks ja nende tegelik rakendatus rahvamajanduses suureneb pidevalt, leevendades oluliselt tööjõudefitsiiti nii üksikettevõtteis kui ka kogu vabariigi rahvamajanduses.

II

Konkreetses tööjõureservi üldmajanduslikku efektiivsust ei määra ainuüksi selle kaasabil vähendatav vabade töökohtade arv, vaid ka rakendatud tööjõu kasutamisest saadav majanduslik efekt. Ühe või teise vakantse töökohta täitmine ei eelda isenesest veel tööjõu optimaalset kasutamist. Seega tuleb konkreetse tööjõureservi rakendamise või mitterakendamise otstarbekuse kindlakstegemisel arvesse võtta nii selle reservi üldist ammendatavust kui ka täiendava tööjõu konkreetseid kasutamismõimalusi ja sellest tulenevat efekti.

Kuna antud küsimus on äärmiselt komplitseeritud ning laiahaardeline, siis puudub võimalus käesoleva kirjutise raamides kõikidel probleemidel lähemalt peatuda. Seetõttu heidame põgusa pilgu vaid mõningatele üksikutele vanaduspensionäride tööjõu kasutamist mingil määral iseloomustavatele momentidele ammendavale käsitlusele pretendeerimata.

Tööjõu kasutamise võimalused ja töötulemused sõltuvad eelkõige konkreetse töö jaoks nõutavast oskusest, kvalifikatsioonist ning töötaja füüsilistest ja vaimsetest võimetest. See ei tähenda aga veel kaugeltki, et samaväärsed töötulemused nõuaksid ka võrdväärseid individuaalse tööjõu kulutusi. Mida kõrgem on töötaja kvalifikatsioon, mida suuremad on tema tööalased kogemused, seda väiksemad on tema individuaalsed, nii füüsilised kui ka vaimsed töökulutused. Järelikult võivad tööalased kogemused, töötaja vilumus ning kvalifikatsioon korvata mingil määral organismi üldise vananemisega kaasnevat füüsiliste ja vaimsete võimete vähenemist ning mõningal juhul olla isegi üldiste töötulemuste määravaks teguriks.

Vaatamata tööjõuealiste inimeste üldiselt heale füüsilisele seisundile, suudavad näiteks tootmiskoondises «Flora» rõhuv enamik õpilasi täita oma tööülesandeid vaid 50—60-protsendiliselt, kusjuures keskmine tööülesannete täitmise tase ettevõttes on ca 130 protsenti.¹⁰ Vanaduspensionäride töötulemused on aga nimetatud keskmisest isegi mõnevõrra paremad.

Kuigi paljudel tööaladel ei ole eakad töötajad oma füüsiliste võimete poolest enam suutelised vajaliku pingega töötama, on

¹⁰ Tootmiskoondise «Flora» kaadriosakonna andmetel.

neid võimalik rakendada teistel, füüsiliselt kergematel töödel. Siinjuures tuleks veel kord juhtida tähelepanu asjaolule, et nende vanaduspensionäride osatähtsus, kes soovivad füüsiliselt kergemat tööd, on suhteliselt küllaltki väike (6%), mis üldjoontes vihjab enamiku pensionäride heale tervislikule seisundile.

Näiteks töötab tehase «Tarbeklaas» mõningates tsehhides, kus on eriti rasked töötingimused, suurem osa tehases töötavatest vanaduspensionäridest, kusjuures nende töötulemused on 10—15 protsendi võrra paremad juba niigi võrdlemisi kõrgest (keskmiselt ca 140%) normitaitmise tasemest. Selgituseks olgu märgitud, et vähem kui aastase tööstaažiga töölised täidavad antud erialal tööülesandeid ca 90—100-protsendiliselt, kuni 2 aastase staažiga 100—110-protsendiliselt jne. Siin ilmneb eriti kujukalt tööalase vilumuse ja kvalifikatsiooni osatähtsus töötulemustes.

Otsest majanduslikku efekti vanaduspensionäride tööjõu kasutamisel kõnealuses ettevõttes iseloomustab seegi asjaolu, et enamiku kõrgekvaliteedilisest ja eriti kõrget kvalifikatsiooni nõudvast toodangust valmistavad just pensionärid, mille tulemusel näiteks 1969. a. IV kvartalis (1968. a. sama perioodiga võrreldes) vähenes ületundide arv umbes kolm korda ja ettevõtte säästis sadu rublasid.¹¹

Toetudes eespool mainitud ettevõtete kogemustele võib väita, et paljude erialade ettevalmistus kutsekoolides on ebapiisav või liialt kitsapiiriline ning ei vasta seetõttu ettevõttes esitatavatele nõuetele. Seda lünka kvalifitseeritud tööjõu ettevalmistamisel on praktiliselt võimalik täita peamiselt jällegi pensionäride arvel. Mõningaseks väljapääsuks antud olukorrast on laialdalt praktiseeritav ettevõttesisene individuaalne või brigaadiline väljaõpe, mis omakorda eeldab kvalifitseeritud ja suurte tööalaste kogemustega instruktoreid, kelleks hästi sobivad pensioniealised spetsialistid.

Tööjõudefitsiidi üldise leevendamise kaudseks mooduseks on tööjõu voolavusest tulenevate tööajakadude vähendamine miinimumini. Et kõne all olev küsimus on aktuaalne ja vajab kiiret lahendamist, kinnitab kas või seegi fakt, et ainuüksi möödunud aastal oli tööjõu voolavus vabariigi tööstuses üle 21 protsendi ehk teiste sõnadega — iga päev puudus töölt ca 5 tuhat inimest.¹² Sellest tulenev majanduslik kahju ei vaja selgitust.

Milline on aga pensionäride erikaal ettevõtete tööjõu voolavuses, selle kohta mõned andmed.

1969. a. lahkus tehases «Tarbeklaas» omal soovil või vallandati töödistsipliini rikkumise tõttu kokku 154 inimest, s. o. ligemale 25 protsenti ettevõtte tööstuslik-tootva personali üldarvust.

¹¹ Tehase «Tarbeklaas» töötasuosakonna andmetel.

¹² ERTKK andmetel.

Enamik neist (ca 80%) oli antud ettevõttes töötanud vähem kui 1 aasta. Ettevõtte 70-st vanaduspensionärist lahkus vaid 3 kauaegset töötajat ja sedagi tervislikel põhjustel. Seega moodustas lahkunud vanaduspensionäride arv vähem kui 5 protsenti nende üldarvust ning voolavus nende hulgas oli umbes viis korda väiksem kui tööjõulises eas olevatel töötajatel, kellest peamise kontingendi moodustasid eriala mitteomavad noored. Järelikult langeb voolavus peamiselt ebapüsiva ja liikuva elemendi arvele, kes, omamata vajalikku hariduslikku taset ning eriala, pendeldavad ettevõtete vahel, otsides paremaid ja kergemaid töö- ning palgatingimusi. Seda kinnitab ka ERTKK poole pöördunute ja tegelikult rakendatud inimeste ea ning haridusliku taseme analüüs, millest nähtub, et ERTKK poolt tööle rakendatuist on kõige suurem erikaal 18—24-aastastel noortel ja isikutel, kel on vaid alg- või lõpetamata keskharidus.

Seevastu eakad, kel on laialdased tööalased kogemused, asuvad tööle enamasti samasse ettevõttesse, kus varemgi töötasid. Tundes hästi töötingimusi antud ettevõttes ja neile esitatavaid nõudeid, väldivad nad töökohtade sagedast ja põhjendamatu vahetamist. Seega aitab rahvamajanduses rakendatud pensionäride erikaalu suurenemine töötajate üldarvus mõningal määral kaasa püsiva kaadri loomisele ettevõtetes.

Antud uurimus näitab, et vanaduspensionäride rakendamine rahvamajanduses seoses terava tööjõudefitsiidiga on majanduslikult põhjendatud ning vajab senisest suuremat tähelepanu, seda enam et vanaduspensionärid on nii käesoleval ajal kui ka lähematel aastatel täiendava tööjõu peamiseks reserviks.

В. Вахра

ОБ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ РАБОЧЕЙ СИЛЫ ПЕНСИОНЕРОВ ПО СТАРОСТИ

Резюме

Успешное выполнение задач, стоящих перед народным хозяйством республики, в значительной степени зависит от решения проблемы рабочей силы.

Ресурсы рабочей силы в нашей республике в основном уже исчерпаны, и прирост населения как основной источник формирования новой рабочей силы не покрывает всей необходи-

мости в пополнении рабочей силы. Поэтому необходимо более широко использовать те группы населения, которые до сих пор не заняты в народном хозяйстве.

Исследование показывает, что занятость жителей работоспособного возраста постоянно увеличивается и удельный вес незанятых жителей составляет в ресурсах рабочей силы не менее 4 процентов. Следовательно, наиболее перспективным резервом рабочей силы являются группы пожилых жителей, получающих пенсию по старости и в данный период полностью или частично не занятых в народном хозяйстве.

В силу того, что общая продолжительность жизни увеличивается и расширяется пенсионное обеспечение, постоянно увеличивается и удельный вес пенсионеров среди населения, составляя в настоящее время около 9 процентов. Но работает из них только одна четверть.

Благодаря мерам, принятым в последнее время правительством, повышен интерес пенсионеров по старости к работе и можно еще повысить, применив дополнительные меры. Следовательно, по мнению автора, имеются реальные возможности для дальнейшего расширения занятости пенсионеров по старости. С увеличением занятости пенсионеров по старости, в народном хозяйстве не только смягчается дефицит рабочей силы путем заполнения вакантных рабочих мест, но использование их в качестве дополнительной рабочей силы даёт и непосредственный экономический эффект.

Исследование показывает, что если на предприятии производственные задания выполняются в среднем на 130—140 процентов, то привлеченные к труду пенсионеры по старости, благодаря своему богатому опыту, превышают этот показатель еще на 10—15 процентов. Использование рабочей силы пенсионеров по старости даёт также хорошие результаты при выполнении работ, требующих особенно высокого производственного опыта, при изготовлении продукции высокого качества, при внутризаводской подготовке кадров, способствует уменьшению текучести рабочей силы и т. д.

Анализируя имеющиеся материалы, автор пришел к выводу, что привлечение пенсионеров по старости к деятельности в народном хозяйстве в условиях острого дефицита рабочей силы экономически обосновано и заслуживает серьезного внимания.

THE ECONOMIC EFFECT OF THE LABOUR POWER OF OLD-AGE PENSIONERS

Summary

The successful fulfilment of the tasks facing Estonian national economy depends to a considerable extent on the solution of the problem of labour power. The greater part of our labour resources are already absorbed and the natural population increase — the main source of labour power — does not meet the present demand for labour power. It is necessary, therefore, to resort to these groups of the population who are not employed in national economy.

According to the collected data the share of the able-bodied population has been steadily increasing, whereas that of the non-employed population accounts merely for 4 per cent of the labour resources. Consequently, the prospective resources from which the labour force can be expanded are these groups of the aged population who get old-age pension and who at the present time are either entirely or partially unemployed in national economy. Due to the longer span of life and social security in the form of pensions the share of pensioners is steadily increasing. At present it accounts for 9 per cent of the total population, only one-fourth of them being employed. Owing to the measures taken by the Government old-age pensioners are taking a considerable interest in getting jobs and returning to work. Additional measures could impart a further stimulus to this interest. The author suggests that there are real possibilities in getting still more old-age pensioners into the labour force.

The employment of old-age pensioners does not only reduce the deficit of labour power but gives also a considerable economic effect.

According to the present research the efficiency of old-age pensioners — due to their good experience — is often 10—15 per cent higher than the comparatively high level (130—140 per cent) of average quota. Old-age pensioners are particularly good at jobs requiring skilled labour, i. e. in manufacturing high-quality goods, in training highly qualified personnel for enterprises, etc.

The author reaches the conclusion that the employment of old-age pensioners in connection with the acute deficit of labour power is economically justified and deserves close study.

I. Külaots

INSENER-TEHNILISTE TÖÖTAJATE PALGAKORRALDUSE TÄIUSTAMISE VÕIMALUSTEST

Sotsialistliku tootmise arendamine nõuab kõigi töötajate kvalifikatsiooni pidevat tõusu, eelkõige aga tootmist juhtiva kaadri — insener-tehniliste töötajate teoreetiliste teadmiste suurenemist ja praktiliste kogemuste kasvu. V. I. Lenin juhtis korraldvalt tähelepanu sellele, et tootmisjuhid peavad heade organisatorivõimete ja suurte kogemuste kõrval omama ka põhjalikke teoreetilisi teadmisi ning suutma neid tootmises loovalt rakendada. Ta märkis: «Igasugune juhtimistö nõuab erilisi omadusi... selleks, et juhtida, peab olema kompetentne, peab täielikult ja täpselt tundma tootmise kõiki tingimusi, peab tundma selle tootmise tehnikat tema kaasaegsel kõrgusel, peab omama teatud teaduslikku haridust.»¹

V. I. Lenini mõtted on leidnud kinnitust kaasaja ühiskondlikus arengus, kus teaduslik-tehniline revolutsioon esitab suuri nõudeid inseneri teadmistele, tema silmaringile. Insener peab oskama kasutada elektronarvutustehnikat projekteerimiseks ja konstruktorarvutusteks, tundma tootmise ökonoomikat ning süstemaatiliselt jälgima kodu- ja välismaist tehnilist kirjandust.

Et tagada rahvamajandusele küllaldaselt arvul kvalifitseeritud insener-tehnilist tööjõudu, on vaja õigesti rakendada leninlikku materiaalse huvitatuse printsiipi. Üksnes siis, kui palgakorralduses arvestatakse töötajate materiaalsel huvitatust, on võimalik kujundada kommunismi materiaaltehnilise baasi loomiseks vajalik kõrgelt kvalifitseeritud inseneride kaader. Käsitledes materiaalse huvitatuse osa sotsialistliku tootmise arendamisel, kirjutas V. I. Lenin, et sotsialismi tuleb ehitada «mitte otseselt entusiasmi alusel, vaid suure revolutsiooni poolt tekitatud entusiasmi abil, isikliku huvi alusel, ... majandusliku kalkulat-

---

¹ V. I. Lenin. Teosed, 30. kd., lk. 397.

Juhtivate töötajate ja spetsialistide ametikohtadel töötavate isikute hariduslik tase Eesti NSV tööstusettevõtetes 1965. a.³ (protsentides)

	Kõrgema haridusega	Kesk-eriharidusega	Ei oma kõrgemat ega kesk-eriharidust (praktikud)
Tööstusettevõtete juhid	34,3	25,0	40,7
Tööstusettevõtete juhtide asetäitjad	39,3	18,9	41,8
Peainsenerid	56,1	29,3	14,6
Tsehhide juhatajad ja nende asetäitjad	24,5	35,6	39,9
Kõikide erialade insenerid (välja arvatud insener-normeerijad ja insener-ökonomidid)	31,6	37,8	30,6
Kõikide erialade tehnikud (välja arvatud tehnikud-normeerijad)	3,6	41,0	55,4
Vanemmeistrid ja meistrid	7,4	37,5	55,1

siooni alusel... muidu ei jõua te kommunismini, muidu ei too te kümneid ja kümneid miljoneid inimesi kommunismile».²

Vaatamata insener-tehniliste töötajate kvalifikatsiooni olulisele kasvule meie vabariigis, ei ole veel kõik insener-tehniliste töötajate ametikohad komplekteeritud erialase hariduse saanud spetsialistidega. Seda iseloomustavad tabelis 1 toodud andmed.

Tabelist 1 näeme, et n.-ö. praktikute arv on ettevõtete juhtkonnas veel küllaltki suur. Eriti iseloomulik on see noorema insener-tehnilise personali, s. o. tehnikute, inseneride ja meistrite kaardrile. Erialast haridust ei oma 55,4 protsenti tehnikutest, 55,1 protsenti meistritest ja 30,6 protsenti inseneridest. Ometi on ettevõtetes hulgaliselt kesk-eriharidusega töölisi, kes võiksid edukalt töötada tehnikute ja meistrite ametikohtadel. 1959. aasta rahvaloenduse andmeil oli Nõukogude Liidus 2,4 protsenti tööstustöölisest kõrgema ja kesk-eriharidusega.⁴

Tallinna õmblusvabrikutes läbiviidud uurimused viitasid veelgi suuremale kesk-eriharidusega spetsialistide reservile. Õmblusvabrikus «Baltika» on 7,4 protsenti ja V. Klementi nim. Õmblusvabrikus 8,1 protsenti töölisest kesk-eriharidusega. Inseneridena ja tehnikutena töötab aga arvukalt praktikuid, nagu näeme tabelist 2.

² V. I. Lenin. Teosed, 33. kd., lk. 36.

³ Eesti NSV MN Statistika Keskvalitsuse töö- ja töötasuosakonna andmetel.

⁴ Е. Л. Маневич. Проблемы общественного труда в СССР. Москва 1966, стр. 61.

Insener-tehniliste töötajate ja tööliste haridustase õmblusvabrikus «Baltika» ja V. Klementi nimelises Õmblusvabrikus⁵ (protsentides)

	Kokku	Kõrgema haridusega	Lõpetamata kõrgema haridusega	Kesk-eriharidusega	Keskharidusega	Lõpetamata keskharidusega	Algharidusega
1. Õmblusvabrik «Baltika» insener-tehnilised töötajad	100	12,5	0,7	63,4	14,5	5,5	3,4
tööliselised	100	—	—	7,4	16,3	50,5	25,8
2. V. Klementi nim. Õmblusvabrik insener-tehnilised töötajad	100	10,1	4,4	55,7	16,5	8,2	5,1
tööliselised	100	—	—	8,1	13,3	30,8	47,8

V. Klementi nim. Õmblusvabrikus töötab 49 vanemmeistrit ja meistrit. Neist on kõrgema eriharidusega 1, lõpetamata kõrgema eriharidusega 1, kesk-eriharidusega 29 ja keskharidusega 5 töötajat. Üldharidusliku kooli 6—10 klassi on lõpetanud 13 töötajat. Seega 18 inimest ehk 36,7 protsenti meistritest ei oma kõrgemat ega kesk-eriharidust. Samal ajal töötab ettevõttes 99 kesk-eriharidusega töölist. See on küllaldane reserv eriharidusega meistrite väljaõpetamiseks.

Kaadri selline paigutamine ei tulene seega mitte töö halvast organiseerimisest ettevõttes, vaid tööliste ja insener-tehniliste töötajate palga mitteküllaldasest diferentseerimisest. Kvalifitseeritud tööliste palk ületab enamikul juhtudel noorema insener-tehnilise personali (tehnik, insener, meister) palga. Näiteks tööliste tariifipalk (ilma preemiata) on V. Klementi nim. Õmblusvabrikus 87,5—101,8 rubla, meistri ametipalk 95 rubla ja inseneri ametipalk 90 rubla kuus. Meistri tööülesanded on aga kvalifitseeritud tööliste tööga võrreldes tunduvalt raskemad, kuna on seotud ulatusliku organiseerimistöe ja vastutusega ning nõuavad sügavamaid erialaseid teadmisi. Seetõttu vähendab taoline palgakorraldus ka tunduvalt tööliste huvi kvalifikatsiooni tõstmise vastu. Näiteks V. Klementi nim. Õmblusvabriku töötajatest jätkab õpinguid kõrgemates ja kesk-eriõppeasutustes vaid üks protsent.

⁵ Tabel on koostatud õmblusvabriku «Baltika» ja V. Klementi nim. Õmblusvabriku kaadriosakondade andmete põhjal.

Palkade diferentseerimisel ei võeta insener-tehniliste töötajate lähtepalgaks mitte kõige madalama insener-tehnilise töötaja — tehniku palk, vaid meistri palk, mis on ametikohtade nimistus kolmas.⁶ Antud juhul võrdsustatakse meister kõrgemat kvalifikatsiooni omava töölisega ja tema minimaalne ameti-palgamäär langeb ühte kõrgema kategooria töölise tariifi-palgamääraga. (Kõrgema kategooria töölise tariifipalk 96 rubla — madalama (III) grupi jaoskonna meistri ametipalk 90—100 rubla.) Kuna meistril tuleb täita juhtimise funktsioone, mis nõuavad täiendavaid teadmisi, kogemusi ja organisaatori võimeid, on tema maksimaalne ameti-palgamäär mõnevõrra suurem kõrgema kategooria töölise tariifi-palgamäärast. Näiteks jaoskonnameistri ameti-palgamäär kõrgemas (I) grupis on 10—20 protsenti suurem kõrgema kvalifikatsiooniga töölise tariifi-palgamäärast. Kõige madalamas (III) grupis on meistri ameti-palgamäär 10—20 protsenti kõrgem keskmise kvalifikatsiooniga töölise tariifi-palgamäärast.

Tabel 3

Tööliste tariifi-palgamäära ja insener-tehniliste töötajate ameti-palgamäära võrdlemine (rublades kuus)⁷

Töötajate grupp	Tariifi- ja ametipalkade suurused		
	masinaehitus	tekstiilitööstus	toiduainete tööstus
Ajatööline, VI (kõrgem) kategooria	92; 96	81; 86	81
Ajatööline, kelle tariifi-palgamäär on võetud meistri minimaalse ameti-palgamäära aluseks	68; 71	64; 68	56
Jaoskonnameister, kõrgem grupp	115—125	110—120	95—105
Jaoskonnameister, madalam grupp	90—100	90—100	75—85
Insener	85—100	80—100	80—100
Tehnik	70—80	70—80	70—80

Märkus. Tariifi-palgamäärad masinaehituses ja tekstiilitööstuses on kehtestatud kahes grupis. Meistri minimaalse ameti-palgamäära määramisel on masinaehituses ja tekstiilitööstuses aluseks võetud neljanda järgu tariifimäär, toiduainetetööstuses kolmanda järgu määr.

⁶ Ametikohtade tüüpnimistu tööstusettevõtetes: 1) direktor, 2) peainsener, 3) peaspetsialist, juhtiva osakonna (tootmis-tehnilise osakonna) juhataja, 4) tsehhijuhataja, 5) osakonna (tehnilise kontrolli-, plaani-, töö- ja töötasu-, varustusosakonna) juhataja, 6) tsehi juhtiv spetsialist (mehaanik, energetik jne.), 7) osakonna (finants-, kaadriosakonna) juhataja, 8) vanemmeister, jaoskonnaülem, 9) vaneminsener, 10) meister, 11) insener, 12) tehnik.

⁷ Р. А. Баткаев, В. И. Марков. Дифференциация заработной платы в промышленности СССР. Москва 1964, стр. 139.

Nagu nähtub tabelist 3, on kolmanda grupi meistri ametipalgamäär reas tootmisharudes isegi madalam kõrgema kvalifikatsiooniga töölise tariifi-palgamäärast. Kui aga arvestada, et inseneri ametipalk on meistri ametipalgast 15—20 protsenti madalam ja tehnikul 30—40 protsenti madalam, siis madalamapalgaliste insener-tehniliste töötajate töötasu kas läheneb tööliste keskmisele töötasule või on sellest kohati isegi madalam. Nii oli tekstiilikäitise inseneri palk 60—100 rbl., kudumis- ja ketrustehhi tööline teenis aga 100—115 rbl. kuus, s. o. 20 protsenti rohkem.

Mõnevõrra teisiti on tööliste ja insener-tehnilise personali palk diferentseeritud enamikus Euroopa sotsialismimaades.

Tabelist 4 nähtub, et noorema insener-tehnilise personali palga tase on erinev. Saksa DV-s suureneb palk järgnevuses: tehnik, meister, insener; Poolas — insener, meister, tehnik; Tšehhoslovakkias — meister, insener, tehnik; Rumeenias on tehniku ja meistri palk võrdne, suurem on aga inseneri palk.

Tabel 4

Insener-tehniliste töötajate ametipalga ja kvalifitseeritud tööliste tariifi-palga suhe Euroopa sotsialismimaade masinaehitustööstuses⁸

Ametikoht	Saksa DV	Poola RV	Rumeenia SV	Tšehhoslovakkia SV
Direktor	1,92	1,85	2,00	2,94
Peainsener	1,90	1,67	1,88	2,61
Tootmisülem	1,57	1,59	1,53	2,36
Tsehhijuhataja	1,28	—	1,47	1,88
Vaneminsener	—	1,04	1,31	—
Insener	1,05	0,89	1,13	1,54
Vanemmeister	1,23	1,11	1,13	—
Meister	1,00	1,00	1,00	1,00
Tehnik	0,86	1,04	1,00	1,90
III kategooria tööline	0,64	0,78	0,75	0,94

Nimetatud maades on ka kõige madalam insener-tehnilise töötaja palk mõnevõrra suurem kõrgema kvalifikatsiooniga töölise palgast. See tekitab kvalifitseeritud töölises materiaalse huvi insener-tehnilise töötaja ametikohal töötamiseks, loob võimaluse mainitud ametikoha täitmiseks vastavat kvalifikatsiooni omava töötajaga ja stimuleerib töölise erialase ja üldharidusliku taseme tõstmisele. Arvestades sotsialismimaade kogemusi, näib olevat õigustatud E. A. Lutohhina ettepanek võtta insener-tehniliste

⁸ В. П. Грузинов. Материальное стимулирование труда в странах социализма. Москва 1968, стр. 154.

töötajate ametipalkade diferentseerimisel lähte-ametipalgaks kõige madalama insener-tehnilise töötaja — tehniku ametipalk.⁹ See kategooria on vahelüliks insener-tehniliste töötajate ja tööliste vahel. Tehnik on oma kvalifikatsioonilt ja ettevalmistuselt lähedasem töölistele ega oma spetsiaalseid juhtimisfunktsioone. Ja lõpuks, meistrite hariduslik tase on sageli väga erinev, tehnikutena töötavad aga enamasti kesk-eriharidusega isikud.

Mainitud ettepanek on õigustatud ja võimaldaks luua õigema vahekorra tööliste ja insener-tehniliste töötajate tasustamises. Ühtlasi tekitaks see töölistes materiaalsel huvi kvalifikatsiooni tõstmiseks ja tööle asumiseks insener-tehnilise töötajana, ettevõtetel aga avaneksid suuremad võimalused insener-tehnilise kaadri kasvatamiseks oma tööliste hulgas.

Tehniku ametipalga ja tööliste tariifipalga vaheline suhe võiks jääda enam-vähem samaks kui kehtiv suhe meistri ja kõrgema kategooria tööliste palkade vahel. Seega tehniku ametipalgamäär võiks olla 10—20 protsenti suurem kõrgema kvalifikatsiooniga tööliste tariifi-palgamäärast. See tähendaks tehniku ametipalga mõningast tõusu. Lähte-ametipalga tõstmine on vajalik ka seoses miinimumpalga suurenemisega 60 rublani kuus. Praegu on madalaima insener-tehnilise töötaja — tehniku ametipalk 80 rubla, s. t. ainult 20 rubla võrra kõrgem miinimumpalgast. Kuna miinimumtasu makstakse ka töö eest, mis ei nõua mingit kvalifikatsiooni, siis on palga diferentseerimise aste siin liialt väike ja materiaalne huvi kõrgema kvalifikatsiooni omandamiseks praktiliselt puudub. Insener-tehniliste töötajate lähte-ametipalga (tehniku palga) tõstmine esimese grupi meistri ametipalga tasemele tagaks ka madalama palgatasemega tootmisharudes (toiduainetetööstus, õmblustööstus jne.) insener-tehniliste töötajate minimaalseks ametipalgaks ligikaudu 100 rubla. See kujuneks baasiks ametipalkade edasisel diferentseerimisel vastavalt ametikohtade nimistule.

Insener-tehniliste töötajate ametipalka tuleks suurendada ligilähedaselt 20 protsenti võrra. Probleemi lahendamine palkade tõstmise teel nõuab aga täiendavaid tsentraliseeritud vahendeid. Teiseks võimaluseks on suurendada insener-tehniliste töötajate palkasid materiaalse ergutamise fondi arvel. Seda teed on osa ettevõtteid juba läinud. Reas ettevõtteis ületavad insener-tehniliste töötajate preemiad tööliste preemiaid. Kuigi see annab teatava väljapääsu tekkinud olukorrast, ei saa seda siiski lugeda otstarbekaks lahenduseks.

Nimelt tingib insener-tehniliste töötajate palga suurendamine preemiate arvel palgataseme ebastabiilsuse — palk võib kuude

⁹ Э. А. Лутохина. Оплата труда инженерно-технических работников. Москва 1966, стр. 61.

lõikes oluliselt kõikuda, kuna preemia suurus sõltub eeskätt ettevõtte või selle allüksuse töö tulemustest. Ebastabiilne palk vähendab aga tunduvalt töötaja huvi oma töötulemuste vastu. Küllaltki suur arv insener-tehnilisi töötajaid ei ole vahetult seotud juhtiva tööga (tehnikud, insenerid, konstruktorid jne.) ja seetõttu ei saa nad otseselt mõjutada ettevõtte töö tulemusi. Eriti just selle insener-tehniliste töötajate kategooria osas võib preemia ja koos sellega ka palga muutumine vähendada materiaalselt huvi oma töö resultaadi vastu. Lisaks eeltoodule kaasneb insener-tehniliste töötajate preemiatega liigse suurendamisega ebavõrdsus tööliste ja insener-tehniliste töötajate preemiatega vahel. Kohati ületavad insener-tehniliste töötajate preemiad (protsentides ametipalgast) mitmekordselt tööliste preemiaid (protsentides tariifipalgast), vähendades seega preemia stimuleerivat osa.

Seda seisukohta jagavad paljud majandusteadlased. G. H. Gendler¹⁰ kirjutab, et tehnilise progressi materiaalse stimuleerimise probleemi ei saa lahendada üksnes premiaalsüsteemi abil kas või juba sellepärast, et erinevalt preemiast on ametipalk peamine ja püsiv palga osa. Mingid preemiad ei saa kompenseerida kahju, mida toob läbimõtlematu põhipalga korraldus.

Järelikult on tekkinud vajadus sellise palga organiseerimise ajutise vormi kasutamiseks, mis võimaldaks küsimuse lahendada seni, kuni osutub reaalseks insener-tehniliste töötajate palkade üldine suurendamine. Käesoleva kirjutise autori arvates oleks mõeldav järgmine lahendus.

Insener-tehniliste töötajate ametipalkade suurendamine võiks toimuda materiaalse ergutamise fondist premeerimiseks ettenähtud summade arvel. Ametipalkasid suurendatakse teatava kindla summa võrra. Materiaalse ergutamise fondist lisanduv summa peaks olema püsiv (muutumatus suuruses lisatasu igale kuupalgale) ega tohiks sõltuda ettevõtte või tsehi töö tulemustest möödunud perioodil. Palga põhiosa koosneks kahest osast: esiteks, palgafondi arvel makstavast osast ja teiseks, täiendavast osast, mis makstakse materiaalse ergutamise fondist. Sellele lisanduksid preemiad, mida makstakse vastavalt olemasolevale premeerimise korrale.

Lähte-ametipalgaks peaks kujunema kõige madalama palgaga insener-tehnilise töötaja — tehniku ametipalk. Õmblusvabrikus saab tehnik 70—80 rbl. kuus. See palgamäär tuleks võrdsustada kvalifitseeritud tükitöölise tariifipalgaga, mis näiteks V. Klementi nim. Õmblusvabrikus oli 1968. a. keskmiselt 95 rubla

¹⁰ Г. Х. Гендлер. Заработная плата и техническое совершенствование производства. Москва 1965, стр. 31.

kuus (ilma preemiata). Kui võtta tehniku ametipalgaks 95 rbl. kuus, tuleks materiaalse ergutamise fondist lisada ligikaudu 20 rbl. ($75+20=95$ rbl.). Järgnevate ametikohtade palkadele tuleks ergutusfondist täiendavalt lisa anda sellisel määral, et säiliks senikehtiv ametipalkade diferentseeritus. See võiks toimuda alljärgnevalt:

	Palgafondist makstav ametipalk	Lisa ameti- palgale mate- riaalse ergu- tamise fon- dist	Kokku
Vanemmeister, osakonna juhataja	105	18	123
Vaneminsener, vanemökonomist *	102,5	17,5	120
Meister *	95	20	115
Insener, ökonomist *	90	20	110
Tehnik	75	20	95

Ametipalga suurendamine materiaalse ergutamise fondi arvel võiks toimuda kahes etapis. Esimesel etapil suurendatakse kõigi insener-tehniliste töötajate ametipalka, välja arvatud ettevõtte ja tsehhi juhtkond. Kui insener-tehniliste töötajate keskmine kuupremia moodustab 20—25 protsenti ametipalgast (V. Klementi nim. Õmblusvabrikus oli see 20 protsendi piires), siis on võimalik katta ametipalga suurendamiseks minev osa summast, mida seni makstakse kuupremiana. Kuupremiat makstakse aga üksnes siis, kui antud kategooria insener-tehniliste töötajate premeerimiseks eraldatud vahendid ületavad ametipalgale lisatud summa. Ettevõtte ja tsehhide juhtkonda ning administratiivpersonali premeeritakse aga vastavalt varem kehtinud korrale.

Edaspidi peab ettevõtte juhtkond leidma reserve tootmise täiustamiseks ja kasumi suurendamiseks. Siis suureneb ka vahendite hulk, mille arvel toimub insener-tehniliste töötajate premeerimine materiaalse ergutamise fondist. Nii tekib võimalus eraldada ametipalga suurendamiseks minevatele summadele lisaks veel igakuine preemia sõltuvalt ettevõtte ja iga tema tsehhi tegevusest. Igakuine preemia peaks olema 10—15 protsenti vastava insener-tehniliste töötajate kategooria ametipalgast. Siis osutub võimalikuks suurendada materiaalse ergutamise fondi vahenditest ka ettevõtte ja tsehhide juhtkonna ning administratiivpersonali ametipalka. See toimub analoogiliselt ametipalkade suurendamisega esimesel etapil. Juhul kui insener-

* Samuti teised sama palgaga insener-tehniliste töötajate ametikohad.

tehniliste töötajate kuupreemiad moodustavad keskmiselt 40—50 protsenti ametipalgast, on mõeldav teostada üheetapiline üleminek, s. o. korraga nii insener-tehniline personal kui ka administratiivtöötajad. Kui aga preemia on vähem kui 20 protsenti ametipalgast, siis ei ole üheetapiline üleminek otstarbekas.

Mainitud süsteemi rakendamine loob õigema suhte insener-tehniliste töötajate ametipalkade ja tööliste tariifipalkade vahel, tekitades seega materiaalselt huvi insener-tehnilise töötajana töötamiseks ning kõrgema kvalifikatsiooni omandamiseks. Ühtlasi kaob vajadus preemiaid ülemäära paisutada. Esitatud meetodi eeliseks võiks nimetada ka asjaolu, et selle elluviimine ei nõua mingeid tsentraliseeritud korras eraldatavaid lisavahendeid ja seetõttu on rakendatav nii väiksemates ettevõtete gruppides kui ka üksikutes ettevõtetes.

Rõhutame veel kord, et esitatu on vaid ajutine abinõu ja mõeldav kasutamiseks ulatuslikuma tsentraliseeritud palkade korrigeerimiseni.

И. Кюлаотс

О ВОЗМОЖНОСТИ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СИСТЕМЫ ЗАРАБОТНОЙ ПЛАТЫ ИНЖЕНЕРНО-ТЕХНИЧЕСКИХ РАБОТНИКОВ

Резюме

В настоящее время на промышленных предприятиях республики ощущается довольно большой недостаток в инженерно-технических работниках с необходимым уровнем специальной и общеобразовательной подготовки. Проведенные автором статьи исследования по швейной промышленности Таллина показывают, что несмотря на потребность в инженерно-технических работниках с высшим и средним специальным образованием многие специалисты с соответствующим образованием работают рядовыми рабочими. Причина в том, что существующая дифференциация тарифных окладов рабочих и должностных окладов инженерно-технических работников не вызывает достаточной материальной заинтересованности специалистов со средним специальным образованием для работы в должности инженерно-технического работника.

Для решения этой проблемы необходимо определить исходным должностным окладом инженерно-технического работ-

ника должностной оклад техника, который превышал бы тарифный оклад рабочего с высшей категорией на 10—20 процентов. Такая дифференциация заработной платы инженерно-технических работников возможна только за счет повышения зарплаты инженерно-технических работников, для чего необходимо найти средства.

Повышение должностных окладов инженерно-технических работников можно было бы производить путем выделения сумм из фонда материального поощрения, предусмотренных для их премирования. Таким образом должностные оклады повысятся на определенную сумму. Сумма, прибавляемая из фонда материального поощрения, должна быть, во-первых, устойчивой (неизменяющаяся добавка должна прибавляться ежемесячно к зарплате), во-вторых, размер данной суммы не должен зависеть от результатов работы цеха или предприятия в прошедший период. Основная часть зарплаты должна состоять из двух частей: во-первых, из части, выплачиваемой за счет фонда заработной платы, и, во-вторых, из дополнительной части, выплачиваемой за счет фонда материального поощрения. Ко всему этому должны прибавляться премии, в соответствии с существующим порядком.

Повышение должностного оклада за счет фонда материального поощрения могло бы состоять из двух этапов. На первом этапе повышение зарплаты должно охватить всех инженерно-технических работников, кроме руководства цехов и предприятия и административного персонала. Если бы средняя месячная премия инженерно-технических работников составляла 20—25 процентов должностного оклада, тогда можно было бы производить повышение должностного оклада из средств, использованных до сих пор для выплаты месячных премий. Месячная премия же выплачивалась бы только в том случае, если выделяемые для премирования средства превышали бы сумму, прибавленную к должностному окладу данной категории инженерно-технических работников. Руководство предприятия и цехов, а также персонал административного аппарата можно было бы премировать соответственно существующему порядку. Вследствие такого переустройства не изменится ни дифференциация зарплаты (должностной оклад + премия), ни уровень зарплаты.

В дальнейшем руководство предприятия должно найти резервы для усовершенствования и повышения производства, тогда увеличится и количество средств, за счет которых происходит премирование инженерно-технических работников из фонда материального поощрения. Так возникает возможность выделить из фонда материального поощрения дополнительно

к суммам, идущим на повышение должностного оклада, еще ежемесячную премию, полностью зависящую от производственной деятельности предприятия и каждого его цеха. Ежемесячная премия должна составлять 10—15 процентов должностного оклада инженерно-технических работников данной категории.

Тогда станет возможно повысить за счет фонда материального поощрения должностные оклады руководства предприятия и цехов, а также административного персонала. Это повышение должно быть аналогичным повышению должностных окладов на первом этапе. Если месячные премии инженерно-технических работников составляют в среднем 40—50 процентов должностного оклада, то возможно осуществить переход одновременно для всех категорий инженерно-технических работников и административного персонала. Если же премия составляет менее 20 процентов оклада инженерно-технических работников, то данное переустройство нецелесообразно.

I. Külaots

THE RATIONALIZATION OF THE PAY-SYSTEM OF THE ENGINEERING-TECHNICAL PERSONNEL

Summary

At present Estonian industrial enterprises face great shortages of the skilled engineering-technical personnel.

This problem could be solved by rationalizing the present pay rates. The minimum salary of the skilled engineering-technical personnel should equal the basic salary of technicians, exceeding the officially sanctioned wage-levels of highly skilled workers by 10 to 20 per cent.

Such a differentiation of salaries can be accomplished by raising basic salary of the engineering-technical personnel.

The raising of the basic salary of the engineering-technical personnel could be effected from the material stimulation fund, at the expense of those sums, which are allotted for the payment of premia to the engineering-technical personnel. The sum of money added to the monthly salary from the material stimulation fund, should be: 1) constant (the amount of the extra monetary remuneration should remain equal within the whole

year), 2) the amount of the given sum should not depend upon the work results of the enterprise or department during the previous period.

The main part of the salary should consist of two parts: the first part, which is paid from the pay fund and the second, the additional one, which is paid from the material stimulation fund. To the above-mentioned sums premia should be added, which are paid according to the existing order.

H. Holm

ÜHISKONDLIKU TOOTMISE I ALAJAOTUSE EELISARENGUST

Põhjendades sotsialistliku majanduse plaanipärase ja proportsionaalse arendamise vajadust, õpetas V. I. Lenin, et majandust ei saa juhtida, kui pole plaani, mis on arvestatud pikemale perioodile. Ta kirjutas, et sotsialistliku revolutsiooni tähtsaks ülesandeks on «kogu riigi majandusliku mehhanismi muutmise ühtseks suureks masinaks, majanduslikuks organismiks, mis töötab nõnda, et sadu miljoneid inimesi juhiks üks plaan». ¹ V. I. Lenin märkis, et «pidev teadlikult säilitatav proportsionaalsus tähendaks tõepoolest plaanipärasust». ² Ta rõhutas oma töödes korduvalt, et sotsialism on mõeldamatu ilma rahvamajanduse plaanipärase, proportsionaalse arenguta.

Vastavalt leninlikule õpetusele näeb majandusreform ette sotsialistliku majanduse plaanipärase ja proportsionaalse arengu edasist tugevdamist.

Üheks tähtsamaks rahvamajanduse proportsionaalset arengut puudutavaks küsimuseks on ühiskondliku tootmise I ja II alajaotuse kasvutempode vahekorra küsimus, mille suhtes valitseb majandusteadlaste hulgas kolm erinevat seisukohta:

1) ühiskondliku tootmise I alajaotuse kasvutempo peab olema kiirem kui II alajaotuse kasvutempo;

2) ühiskondliku tootmise I alajaotuse kasvutempo peab olema üldiselt kiirem kui II alajaotuse kasvutempo, kuid erandjuhtumina võib I alajaotuse kasvutempo olla võrdne II alajaotuse kasvutempoga või sellest maha jääda;

3) ühiskondliku tootmise I alajaotuse eelisareng on ainult üks võimalikest variantidest, I alajaotuse kasvutempo võib olla kiirem, võrdne või maha jääda II alajaotuse kasvutempost.

¹ V. I. Lenin. Teosed, 27. kd., lk. 70.

² V. I. Lenin. Teosed, 3. kd., lk. 521.

Küsimus, milline nendest seisukohtadest on õige, on seniajani lahtine. Et tuua nimetatud probleemi selgust, analüüsime ühiskondliku tootmise I alajaotuse eelisarengu mehhanismi.

Tavaliselt mõistetakse eelisarengu all seda, et ühiskondliku tootmise I alajaotuse kasvutempo on kiirem kui II alajaotuse kasvutempo. Selline arusaamine eelisarengust vajab mõningat täpsustamist, sest ühiskondliku tootmise I ja II alajaotuse kasvutempode vahe näitab summaarset vahet, mis sisaldab endas nii II alajaotuse kasvutempo mahajäämust ühiskondliku koguprodukti kasvutempost kui ka I alajaotuse kasvutempo ettejõudmist ühiskondliku koguprodukti kasvutempost. Antud juhul on vaja eristada kahte mõistet:

1) ühiskondliku tootmise I alajaotuse eelisarengut, mis kujutab endast I alajaotuse ja ühiskondliku koguprodukti kasvutempode vahet,

2) ühiskondliku tootmise II alajaotuse vähemarengut, mis kujutab endast ühiskondliku koguprodukti ja II alajaotuse kasvutempode vahet.

Eelisarengut ei ole, kui ühe alajaotuse kasvutempo on võrdne ühiskondliku koguprodukti kasvutempoga. Selleks et toimuks ühiskondliku tootmise I alajaotuse eelisareng, peab II alajaotuse kasvutempo olema aeglasem kui ühiskondliku koguprodukti kasvutempo.

Ühiskondliku tootmise I alajaotuse eelisareng loob teatava laiendatud taastootmise potentsiaali, mis väljendub suhtena $\frac{Q}{Q_2}$. I alajaotuse eelisarengu toimel suureneb pidevalt I alajaotuse osatähtsus ühiskondlikus koguproduktis ja vastavalt sellele väheneb II alajaotuse osatähtsus. See toob endaga kaasa laiendatud taastootmise potentsiaali kasvu, sest

$$\frac{Q}{Q_2} = \frac{Q_1 + Q_2}{Q_2} = \frac{Q_1}{Q_2} + 1, \quad (1)$$

kus Q — ühiskondlik koguprodukt, Q_1 — I alajaotuse produkt, Q_2 — II alajaotuse produkt.

Seega toimub ühiskondliku tootmise I alajaotuse eelisarengu puhul laiendatud taastootmise potentsiaali kvantitatiivne kasv. Vastavalt kvantiteedi ja kvaliteedi vastastikuse ülemineku seadusele peaks paratamatult saabuma selline hetk, millal laiendatud taastootmise potentsiaali edasine kasv kutsub esile kvalitatiivsed muutused I ja II alajaotuse kasvutempode vahekorras.

Vaatleme, kuidas mõjutab laiendatud taastootmise potentsiaal ühiskondliku tootmise I ja II alajaotuse kasvutempode vahet. Selleks tuletame võrrandi, mis peegeldab laiendatud taastootmise potentsiaali kasvu mõju I alajaotuse eelisarengule.

Oletame, et baasiperioodil oli ühiskondlik koguprodukt Q , järgneval perioodil Q_1 . Kõikidel perioodidel on ühiskondlik koguprodukt võrdne I ja II alajaotuse produkti summaga, s. o.

$$Q = Q_1 + Q_2 \quad (2)$$

$$Q^1 = Q_1^1 + Q_2^1, \quad (3)$$

kus Q_1 ja Q_1^1 on baasi- ja järgneva perioodi I alajaotuse produkt ning Q_2 ja Q_2^1 on baasi- ja järgneva perioodi II alajaotuse produkt.

Asendades järgneva perioodi vastavad näitajad baasiperioodi näitajate ja nende kasvutempode Q' , Q_1' ja Q_2' korrutistega, saame

$$Q' \cdot Q = Q_1' \cdot Q_1 + Q_2' \cdot Q_2. \quad (4)$$

Korraldame saadud seose ümber:

$$Q_1' \cdot Q_1 = Q' \cdot Q - Q_2' \cdot Q_2. \quad (5)$$

$$\text{Kuna } Q = Q_1 + Q_2,$$

$$\text{siis } Q_1 = Q - Q_2. \quad (6)$$

Asendame Q_1 väärtuse võrrandis (5) seose (6) abil:

$$Q_1' \cdot (Q - Q_2) = Q' \cdot Q - Q_2' \cdot Q_2. \quad (7)$$

Jagame võrrandi (7) mõlemad pooled Q_2 -ga:

$$Q_1' \cdot \left(\frac{Q}{Q_2} - 1 \right) = Q' \cdot \frac{Q}{Q_2} - Q_2'. \quad (8)$$

Lihtsustamise mõttes asendame võrrandis (8) laiendatud taastootmise potentsiaali $\frac{Q}{Q_2} x$ -ga ja avaldame Q_1' :

$$Q_1' = \frac{Q' \cdot x - Q_2'}{x - 1}. \quad (9)$$

Saadud võrrandist nähtub, et I alajaotuse kasvutempo Q_1' sõltub:

- 1) ühiskondliku koguprodukti kasvutempost (Q'),
- 2) II alajaotuse kasvutempost (Q_2'),
- 3) laiendatud taastootmise potentsiaalid (x).

Uurides laiendatud taastootmise potentsiaali kasvu mõju I alajaotuse kasvutempole, jätame ühiskondliku koguprodukti ja II alajaotuse kasvutempo konstantseks. Laiendatud taastootmise potentsiaali muutes näeme, kuidas mõjub selle muutumine I alajaotuse kasvutempole (tabel 1).

Ühiskondliku tootmise I alajaotuse kasvutempo sõltuvus laiendatud taastootmise potentsiaalset mitmesuguste Q_2' ja Q' väärtuste juures (protsentides)

$Q_1' = \frac{x \cdot Q' - Q_2'}{x - 1}$	$x = \frac{Q}{Q_2}$						
	1,5	2	2,9	4	5	8	10
1) $Q_1' = \frac{x \cdot 108,4 - 105,8}{x - 1}$	113,6	111,0	109,7	109,3	109,1	108,7	108,6
$Q_1' - Q'$	5,2	2,6	1,3	0,9	0,7	0,3	0,2
$Q' - Q_2'$	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6
2) $Q_1' = \frac{x \cdot 108,0 - 106,2}{x - 1}$	111,6	109,8	108,9	108,6	108,5	108,3	108,2
$Q_1' - Q'$	3,6	1,8	0,9	0,6	0,5	0,3	0,2
$Q' - Q_2'$	1,8	1,8	1,8	1,8	1,8	1,8	1,8
3) $Q_1' = \frac{x \cdot 107,7 - 107,2}{x - 1}$	108,7	108,2	107,9	107,9	107,8	107,8	107,7
$Q_1' - Q'$	1,0	0,5	0,2	0,2	0,1	0,1	0,0
$Q' - Q_2'$	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5

Märkus. Vahe $Q_1' - Q'$ kujutab endast I alajaotuse eelisarengut, $Q' - Q_2'$ II alajaotuse vähemarengut protsentides.

Esitame tabeli 1 ka graafiliselt (vt. joon. 1).

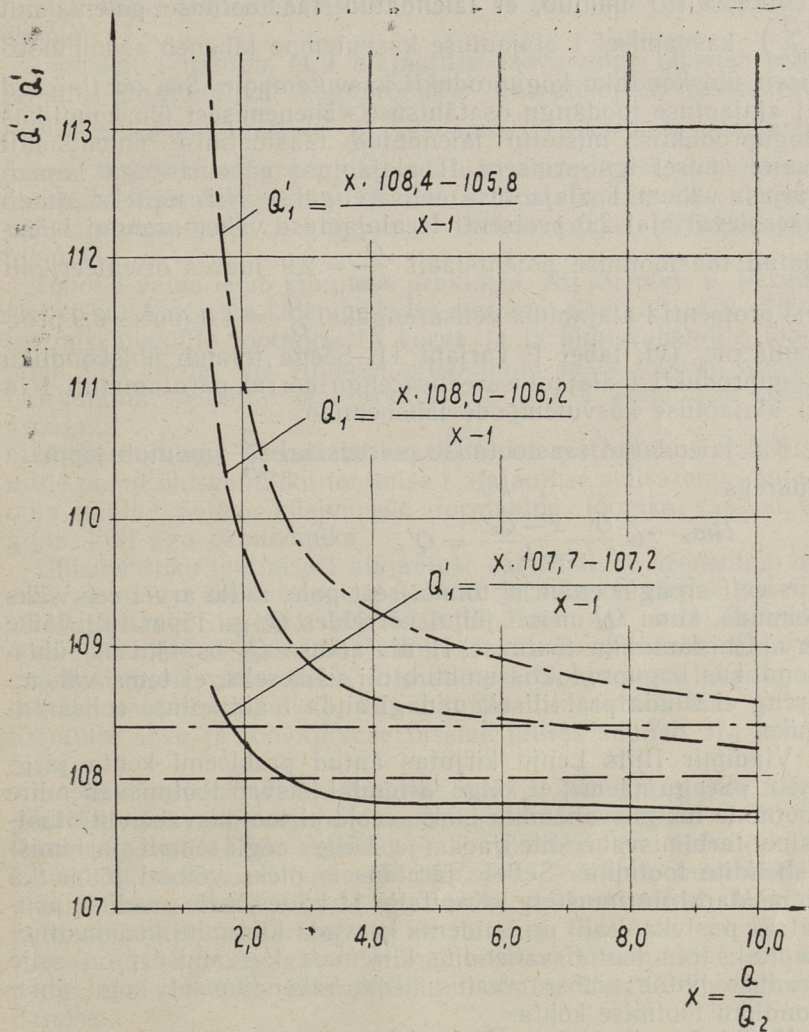
Tabelist 1 nähtub, et võrdse laiendatud taastootmise potentsiaali juures suureneb II alajaotuse vähemarengu ($Q' - Q_2'$) suurenemisel ka I alajaotuse kasvutempo. Seega peab II alajaotuse vähemareng olema maksimaalne, et tagada I alajaotuse maksimaalne kasvutempo antud laiendatud taastootmise potentsiaali juures. I alajaotuse eelisareng II alajaotuse arvel on aga piiratud, sest vahe ($Q' - Q_2'$) suurus on piiratud. Ühelt poolt piirab seda materiaalse tootmissfääri töötajate arvu kasvutempo (m') ja tööviljakuse kasvutempo (c') antud perioodil, sest

$$Q' = m' \cdot c', \quad (10)$$

teiselt poolt aga rahvamajanduse töötajate arvu kasvutempo (n') ja keskmise palga kasvutempo (k'). Kui eeldada, et ühiskondlike tarbimisfondide osatähtsus II alajaotuse toodangus ei kasva, siis ühiskondliku tootmise II alajaotuse kasvutempo

$$Q_2' = n' \cdot k'. \quad (11)$$

Toodud neljast tegurist, mis põhiliselt piiravad I alajaotuse eelisarengut II alajaotuse arvel, on suhteliselt kergemini reguleeritav keskmise palga kasvutempo (k'). Kuid ka see võib toi-

Joonis 1. Ühiskondliku tootmise I alajaotuse kasvutempo sõltuvus laiendatud taastootmise potentsiaalset mitmesuguste Q_1' ja Q' väärtuste juures.

muda teatavates piirides. Ülemäärane keskmise palga kasvutempo piiramine toob endaga kaasa töötajate materiaalse huvi languse tööviljakuse tõstmise vastu.

Jooniselt 1 nähtub, et laiendatud taastootmise potentsiaali $\left(\frac{Q}{Q_2}\right)$ kasvamisel I alajaotuse kasvutempo läheneb asümptootiliselt ühiskondliku koguprodukti kasvutempole. See on tingitud II alajaotuse toodangu osatähtsuse vähenemisest ühiskondlikus koguproduktis, mistõttu laiendatud taastootmise potentsiaali suurenemisel iga protsent II alajaotuse vähemarengut annab järjest vähem I alajaotuse eelisarenguks. Nii näiteks annab käesoleval ajal 2,6 protsenti II alajaotuse vähemarengut laiendatud taastootmise potentsiaali $\frac{Q}{Q_2} = 2,9$ juures orienteerivalt 1,3 protsenti I alajaotuse eelisarenguks, $\frac{Q}{Q_1} = 4,0$ juures 0,9 protsenti jne. (vt. tabel 1, variant 1). Seega toimub ühiskondliku koguprodukti I alajaotuse eelisarengu korral paratamatult I ja II alajaotuse kasvutempode lähenemine.

Kui laiendatud taastootmise potentsiaal $\frac{Q}{Q_1}$ muutub lõpmata suureks

$$\lim_{x \rightarrow \infty} \frac{Q' \cdot x - Q_2'}{x - 1} = Q',$$

siis eelisarengut enam ei toimu, sest pole, mille arvel see võiks toimuda, kuna Q_2 on sel juhul võrreldes Q_1 -ga lõpmatult väike arv. Ühiskondliku tootmise II alajaotuse Q_2 osatähtsus ühiskondlikus koguproduktis muutub nii väikeseks, et tema vähemareng ei suuda praktiliselt midagi anda I alajaotuse eelisarenguks.

Vladimir Iljitš Lenin kirjutab antud probleemi kohta järgmist: «Seega näeme, et kõige kiiremini kasvab tootmisvahendite tootmine tootmisvahendite jaoks, seejärel tootmisvahendite tootmine tarbimisvahendite jaoks ja kõige aeglasemalt tarbimisvahendite tootmine. Sellele järeldusele oleks võinud jõuda ka ilma Marxi uurimusteta «Kapitali» II köites selle seaduse põhjal, et püsivkapitalil on tendents kasvada kiiremini kui muutuvkapital: tees tootmisvahendite kiiremast kasvamisest on selle seaduse lihtne ümberarvestus tema rakendamisel kogu ühiskondliku tootmise kohta.

Kuid võib-olla tuleb teha veel samm edasi? Kui võtsime õigeks, et v ja $c + v$ suhe kogu aeg väheneb, miks siis mitte õigeks võtta, et v muutub võrdseks nulliga, et sama arv töölisi jääb küllaldaseks suurema hulga tootmisvahendite jaoks? Siis liitub lisaväärtuse akumulatsioon osa otseselt I alajaotuse püsivkapitaliga ja ühiskondliku tootmise kasv toimub ainult tootmis-

vahendite tootmiseks määratud tootmisvahendite arvel, kusjuures II alajaotuses valitseb täielik seisak.

Mõistagi, see oleks juba skeemide kuritarvitamine, sest selline järeldus põhineb ebatõenäolistel oletustel ja on seepärast ebaõige.»³

Jooniselt I nähtub, et I alajaotuse kasvutempo läheneb eriti järsult ühiskondliku koguprodukti kasvutempole laiendatud taastootmise potentsiaali $\frac{Q}{Q_2}$ kasvamisel väiksemate väärtuste juures. Seetõttu ei pruugi laiendatud taastootmise potentsiaal muutuda lõpmata suureks, et muuta II alajaotuse kasvutempo vähemarengu mõju I alajaotuse eelisarenguks tühiseks (vt. tabel 1).

Toodud väide leiab kinnitust praktikas. Nii kirjutab S. Pervušin, et kui Ameerika Ühendriikides suurenes aastatel 1879—1925 tootmisvahendite tootmine 13 korda ja tarbimisvahendite tootmine 2,68 korda, siis viimase neljakümne aasta jooksul arenes ühiskondlik tootmine seal praktiliselt ilma I alajaotuse eelisarenguta⁴.

Milline on aga laiendatud taastootmise potentsiaali väärtus, mille puhul ühiskondliku tootmise I alajaotuse eelisareng kaotab oma mõtte? Sellele küsimusele formaalne loogika vastust ei anna, küll aga ökonoomika.

Ühiskondliku tootmise I alajaotuse ekstensiivne arenemine on oma võimalusi ammendamas. Selle tunnuseks on järjest kasvav tööjõupuudus. Sisuliselt tähendab tööjõupuudus seda, et meie ettevõtete on olemas teatav kogus tootmisvahendeid, mida ei saa kasutusele võtta, kuna pole inimesi. Seega toodetakse meil rohkem tootmisvahendeid, kui materiaalne tootmissfäär antud töötajate arvu ja tööviljakuse taseme juures suudab ära kasutada.

Et kindlustada rahvamajanduse edasist kiiret arengut, tuleb pearõhk panna rahvamajanduse intensiivsele arengule — tööviljakuse kasvule. Kõik abinõud, mis rakendatakse tööviljakuse taseme tõstmiseks, viivad ellu töötajad. Töötajate huvi tööviljakuse kasvu vastu sõltub aga suurel määral sellest, kui võrd neid selle eest materiaalselt hüvitatakse. Seetõttu on tööviljakuse kasvu materiaalse stimuleerimise tõhustamine üheks peamiseks abinõuks ühiskondliku tootmise kasvutempo kiirendamisel.

Tabelist I nähtub, et laiendatud taastootmise potentsiaali kasvuga väheneb pidevalt II alajaotuse vähemarengu panus I alajaotuse eelisarenguks, kuigi II alajaotuse vähemareng

³ V. I. Lenin. Teosed, 1. kd., lk. 71, 72.

⁴ С. Первушин. Направление главного удара. «Новый мир» 1966, № 6, стр. 154.

jääb seejuures konstantseks. Järelikult omandab laiendatud taastootmise potentsiaal pideva kasvu tulemusel paratamatult väärtuse, mille puhul isegi maksimaalne II alajaotuse vähemareng ei suuda enam oluliselt mõjutada I alajaotuse kasvutempot. Seoses sellega annavad II alajaotuse vähemarengu arvel saadud vahendid, mille tähtsus on tühine I alajaotuse jaoks, kuid mitte II alajaotuse enda jaoks, teatava laiendatud taastootmise potentsiaali väärtuse juures suuremat majanduslikku efekti, kui neid kasutada tööviljakuse kasvu materiaalseks stimuleerimiseks, mitte aga I alajaotuse eelisarenguks. Seega on ühiskondliku tööviljakuse kasvutempo kriteeriumiks üleminekul rahvamajanduse edasiarendamisele I ja II alajaotuse võrdsete kasvutempode juures.

Laiendatud taastootmine võib häireteta toimuda ka I ja II alajaotuse võrdsete kasvutempode juures, sest tootmisvahendite eelisarenemise majandusseaduse olemus ei seisne niivõrd I alajaotuse ülekaalukas kasvutempos, kuivõrd taastootmise potentsiaalis, s. o. I alajaotuse toodangu palju suuremas osatähtsuses, võrreldes II alajaotuse toodanguga.

* * *

Toodud materjalide põhjal on võimalik anda vastus artikli algul esitatud küsimusele ühiskondliku tootmise I ja II alajaotuse kasvutempode vahekorra kohta.

Kõik kolm esitatud seisukohta ühiskondliku tootmise I ja II alajaotuse kasvutempode vahekorra kohta on õiged, kuid igaüks ainult teataval majandusliku arengu perioodil, teatava laiendatud taastootmise potentsiaali taseme juures. Nad kujutavad majandusliku arengu eri astmete seaduspärasusi.

Esimene seisukoht, mille järgi ühiskondliku tootmise I alajaotuse kasvutempo peab olema kiirem II alajaotuse kasvutempost, vastab üldjoontes perioodile, mil likvideeriti maa tehniline ja majanduslik mahajäämus. See nõudis kiiret võimsa rasketööstuse loomist, sest ilma rasketööstuseta ähvardas NSV Liitu oht muutuda enamarenenud kapitalistlike maade agraarriptsiks. Rasketööstuse eelisareng oli vajalik ka maa kaitsevõime tugevdamiseks. Paratamatult tuli sel perioodil piirata isiklikku tarbimist ning arendada ühiskondliku tootmise I alajaotust II alajaotuse arvel.

Seda perioodi iseloomustavad laiendatud taastootmise potentsiaali suhteliselt väikesed väärtused, mistõttu iga protsent II alajaotuse vähemarengut omab suurt kaalu I alajaotuse eelisarenguks. Tabelist 1 nähtub, et kui laiendatud taastootmise potentsiaal ($\frac{Q}{Q_2}$) on väiksem kui 2,0, s. o. II alajaotuse produkt

on oma absoluutväärtuselt suurem I alajaotuse produktist, siis annab üks protsent II alajaotuse vähemarengut üle ühe protsendi I alajaotuse eelisarenguks. Laiendatud taastootmise potentsiaali kasvuga olukord muutub.

Kolmas seisukoht, mille järgi ühiskondliku tootmise I alajaotuse kasvutempo võib olla kiirem, võrdne või maha jääda II alajaotuse kasvutempost, vastab perioodile, mil võimas rasketööstus on juba loodud ja laiendatud taastootmise potentsiaal on saavutanud taseme, kus I alajaotuse eelisareng kaotab mõtte. Sel juhul laiendatud taastootmise potentsiaal enam ei suurene. Teoreetiliselt peaks ühiskondlik tootmine edaspidi arenema I ja II alajaotuse võrdsel kasvutempol. Praktiliselt on aga võimatu täpselt kindlaks määrata seda laiendatud taastootmise potentsiaali väärtust, mis muudab I alajaotuse eelisarengu mõttetuks, pealegi võib see periooditi olla mõnevõrra erinev. Seetõttu hakkab laiendatud taastootmise potentsiaali väärtus kõikumata teatava keskmise ümber, mille puhul I alajaotuse eelisareng on ainult üks võimalikest variantidest ning kõik I ja II alajaotuse kasvutempo vahekorrad on ühiskondliku tootmise arendamisel võrdse väärtusega.

Teine seisukoht, mille järgi ühiskondliku tootmise I alajaotuse kasvutempo peab olema üldiselt kiirem kui II alajaotuse kasvutempo, kuid erandjuhtumina võib olla ka võrdne või sellest maha jääda, vastab perioodile, mil toimub üleminek I alajaotuse eelisarengult I ja II alajaotuse kasvutempode uuele vahekorrale.

X. Хольм

О ПРЕИМУЩЕСТВЕННОМ РОСТЕ I ПОДРАЗДЕЛЕНИЯ ОБЩЕСТВЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА

Резюме

В этой статье дан анализ механизма преимущественного роста I подразделения общественного производства.

Темпы роста I подразделения общественного производства зависят от потенциала расширенного воспроизводства, который может быть выражен как соотношение совокупного общественного продукта к продукту II подразделения $\frac{Q_1}{Q_2}$. Зависимость темпов роста I подразделения от потенциала расширенного воспроизводства определяется следующим уравнением:

$$Q_1' = \frac{Q' \cdot x - Q_2'}{x - 1},$$

где Q_1' — темп роста I подразделения общественного производства, Q_2' — темп роста II подразделения общественного производства, Q' — темп роста совокупного общественного продукта, x — потенциал расширенного воспроизводства $\frac{Q}{Q_2}$.

При преимущественном росте I подразделения произойдет рост потенциала расширенного воспроизводства, что вызовет неизбежное сближение темпов роста I и II подразделений общественного производства. Таблица I характеризует влияние роста экономического потенциала расширенного воспроизводства на темп роста I подразделения при константных темпах роста совокупного общественного и II подразделения общественного производства.

В статье доказывается, что при постоянном росте потенциала расширенного производства неизбежно наступит момент, когда для дальнейшего преимущественного развития I подразделения будут отсутствовать экономические предпосылки. Те средства, которые направлены на преимущественное развитие I подразделения, позволяют значительно ускорить темпы роста совокупного общественного продукта, в том числе и I подразделения общественного продукта, если их применить для материального стимулирования роста производительности труда, т. е. производить их во II подразделении общественного производства.

H. Holm

ABOUT THE PRIORITY DEVELOPMENT OF I SUB-DIVISION OF SOCIAL PRODUCTION

Summary

Many economists are of the opinion that the priority development of I subdivision of social production is necessary at the present time, that it must be continued further endlessly. In this article it is proved by the use of mathematic methods that together with the priority development of I subdivision of social production an inevitable approach of growth of rates of I and II subdivision of social production takes place. It is conditioned by the growth of potential of broad renewal of production which

represents as quotient, where dividend is total social production and divider the production of II subdivision of social production. By the growth of potential of broad renewal of production at the certain quantity of potential the priority development of I subdivision of social production turns into nonsense. Then it is more profitable to use financial means, which are worn out for the priority development of I subdivision of social production, for material stimulation of labour productivity in the II subdivision.

In the article a schedule and a diagram about the influence of growth of potential of broad renewal of production on the growth of rates of I subdivision by the constant growth of rates of total social production and II subdivision of social production are presented.

3	J. L. Birles —	1960s
19		1960s
20		1960s
21	J. H. Krieger —	1960s
22		1960s
23		1960s
24		1960s
25	3. K. Laks —	1960s
26		1960s
27		1960s
28		1960s
29		1960s
30	4. E. Lusa —	1960s
31		1960s
32		1960s
33		1960s
34		1960s
35		1960s
36		1960s
37	5. V. Valters —	1960s
38		1960s
39		1960s
40		1960s
41		1960s
42		1960s
43		1960s
44	6. I. Kivik —	1960s
45		1960s
46		1960s
47		1960s
48		1960s
49		1960s
50		1960s
51		1960s
52		1960s
53		1960s
54		1960s
55		1960s
56		1960s
57		1960s
58		1960s
59		1960s
60		1960s
61		1960s
62		1960s
63		1960s
64		1960s
65		1960s
66		1960s
67		1960s
68		1960s
69		1960s
70		1960s
71		1960s
72		1960s
73		1960s
74		1960s
75		1960s
76		1960s
77		1960s
78		1960s
79		1960s
80		1960s
81		1960s
82		1960s
83		1960s
84		1960s
85		1960s
86		1960s
87		1960s
88		1960s
89		1960s
90		1960s
91		1960s
92		1960s
93		1960s
94		1960s
95		1960s
96		1960s
97		1960s
98		1960s
99		1960s
100		1960s

SISUKORD — СОДЕРЖАНИЕ — CONTENTS

	Lk.
1. L. Brutus — Loodus, inimene, ühiskond	3
Природа, человек, общество	19
Nature, Man, Community	20
2. H. Kroon — Tööjõu liikumise põhjustest Eesti NSV rahvamajanduses	21
О причинах движения рабочей силы в народном хозяйстве Эстонской ССР	32
The Reasons for the Fluctuation of Labour Power in the National Economy of the Estonian SSR	34
3. K. Laas — Tööjõuprobleeme Eesti NSV linnades ja alevites	35
О проблемах рабочей силы в городах и городских поселках Эстонской ССР	42
On the Problems of Manpower in Towns and Urban-type Communities of the Estonian SSR	43
4. E. Uusen — Tööjõu voolavusest ja selle põhjustest noorte hulgas	45
О текучести рабочей силы и причинах проявления ее среди молодежи	51
About the Fluctuation of Labour Power and its Reasons for Young Workers	52
5. V. Vahtra — Vanaduspensionäride tööjõu kasutamise majanduslikust efektiivsusest	53
Об экономической эффективности использования рабочей силы пенсионеров по старости	59
The Economic Effect of the Labour Power of Old-age Pensioners	61
6. I. Külaots — Insener-tehniliste töötajate palgakorralduse täiustamise võimalustest	63
О возможности усовершенствования системы заработной платы инженерно-технических работников	71
The Rationalization of the Pay-system of the Engineering-technical Personnel	73
7. H. Holm — Ühiskondliku tootmise I alajaotuse eelisarendust	75
О преимущественном росте I подразделения общественного производства	83
About the Priority Development of I Subdivision of Social Production	84

ПРОБЛЕМЫ РАБОЧЕЙ СИЛЫ
(Исследование кафедры политической экономии IV)
На эстонском языке

Tallinna Polütehniline Instituut
Toimetaja H. Kroon
Tehniline toimetaja D. Roo

Ladumisele antud 25. IX 1970. Trükkimisele antud 15. XII 1970. Paber 60×90, 1/16.
Trükipoognaid 5,5. Arvestuspoognaid 5,64. Tiraaž 350. MB-09241.
Tellimise nr. 3605. Trükikoda «Ühiselu», Tallinn, Pikk tn. 40/42.

Hind 56 kop.

Hind 56 kop.

EESTI AKADEEMILINE RAAMATUKOGU

1 0200 00142218 1